

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Jan Boháček

Spor města Turnova s Valdštejnny na počátku 18. století.

Příspěvek ke studiu poddansko-vrchnostenských vztahů

The conflict between the town of Turnov and the Counts of Waldstein
at the beginning of the 18th century.

A contribution to the study of subjugate-authority relationships

vedoucí práce: prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Obsah

Úvod	5
Přehled pramenů	6
Archiv města Turnov	6
Písemnosti patrimoniální správy.....	7
Písemnosti krajského úřadu a ústředních úřadů.....	7
Narativní prameny – zápisky turnovských měšťanů.....	9
Přehled literatury	11
Literatura k dějinám Turnova	11
Literatura k turnovskému sporu s vrchností.....	12
Poddanská města v pobělohorském období	13
Revolty.....	16
Město Turnov – charakteristika	18
Exkurs: Přehled částí města a některých jejich majitelů.....	18
Počet obyvatel.....	22
Profesní struktura	22
Orgány městské správy	24
Složení městských rad.....	26
Vrchnostenští úředníci	27
Přehled významnějších privilegií udělených městu Turnovu	29
Tržní a obchodní privilegia.....	29
Úpravy vztahu k vrchnosti.....	29
Privilegium Jáchyma Ondřeje Šlika (1613).....	30
Privilegium Albrechta z Valdštejna (1628)	31
Privilegium Maxmiliána z Valdštejna (1647).....	32
Předehra sporu	33
Právo várečné.....	33
Vrchnostenský návrh nových privilegií	35
Průběh sporu	39
Odpor proti návrhu nových privilegií	39
První stížnost turnovských měšťanů (1708)	44
Místodržitelská komise	50
Rozhodnutí místodržících (1712)	53
Krajská komise v Turnově (říjen 1712).....	54
Videňská deputace	57
Pacifikace odporu v Turnově (leden – březen 1713).....	61
Zatčení vyslanců ve Vídni (duben 1713).....	66

Incident na Rohozci (květen 1713).....	68
Komise v Bělé (květen 1714)	69
Nové privilegium (15. května 1714).....	70
Suplika zbylých vězňů k apelačnímu soudu (květen 1714).....	73
Bývalý městský písař Adam Tomášek.....	74
Rozsudky (8. června 1714)	76
Císařské potvrzení rozsudků a opětovné uvržení do člověčenství.....	79
Nová suplika odsouzených k císaři a další šetření (1715)	81
„Cedulky“ posílané z arestu.....	85
Případ rohozeckého hejtmana	89
Další osudy odsouzených.....	90
Supliky k císaři (1718).....	91
Žádosti městské obce o milost, další supliky arestantů	95
Pozdější supliky, žádosti o konfirmace.....	96
Nová privilegia	98
Staré svobody.....	102
Originály městských privilegií.....	104
Poddanské vztahy – terminologie	107
Působení úřadů.....	113
Aktéři sporu.....	115
Výběr sledovaných osob.....	115
Hruštická vojna a sousedská čest.....	117
Jeníkové z Gemsendorfu.....	120
Ženy	121
Závěr.....	124
Tabulky	127
Příloha: Privilegium Františka Josefa z Valdštejna pro Turnov (15. května 1714).....	132
Použité prameny	145
Použitá literatura	147
Seznam zkratk	151
Résumé	153
Summary	155

Úvod

Výrazným předělem v dějinách poddanského města Turnova byl spor, který městská obec vedla na počátku 18. století se svou vrchností, Františkem Josefem z Valdštejna. Již současníci vnímali význam tohoto konfliktu, kdy na jedné straně šlo o uhájení městských svobod a na straně druhé o potlačení vzdoru tvrdošijných poddaných. Během několika let se z turnovských měšťanů, do té doby privilegovaných poddaných, stali „kmetiční poddaní“, navíc zbavení všech dosavadních privilegií. Ačkoliv tehdejší turnovské události nezůstávaly pro českou historiografii zcela neznámé, jejich dosavadní zpracování byla založena na omezené pramenné základně. Hlavním zdrojem informací pro tyto práce byly narativní prameny a v různé míře také materiály z turnovského městského archivu. S využitím písemností ústředních úřadů a archiválií z patrimoniálních fondů však bude možné lépe pochopit vývoj sporu, vidět jej z „obou stran“. Podaří se snad také upozornit na některé dosud opomíjené detaily, které mohou vhodným způsobem doplnit obraz tehdejšího dění.

Úkolem této práce bude sledovat průběh sporu v jeho různých fázích, s poukazem na předcházející vývoj konfliktních témat. Nastíněn bude rovněž sociálně profesní obraz Turnova ve sledovaném období. Práce snad bude moci přispět k poznání vývoje vztahů mezi poddanými a vrchnostmi v barokních Čechách tím spíše, že se jedná o poddanské město. Tato problematika totiž není dostatečným způsobem zpracována, přestože na potřebnost studia pobělohorského vývoje poddanských měst již bylo mnohokrát poukazováno. Písemnosti související s turnovskými událostmi jsou také zajímavým pramenem ke studiu dobové terminologie, jež byla v oblasti poddanských vztahů užívána. Výhodou je, že se zde vyskytují texty české i německé.

Hlavní pozornost bude věnována událostem mezi lety 1708–1714, od podání první stížnosti na vrchnost až po zrušení všech městských privilegií a uvržení měšťanů do člověčenství. K časovému vymezení práce je ovšem nezbytné připomenout, že uvedené roky netvoří pevně daný počátek a konec tehdejších událostí, stejně jako se tato práce nezabývá pouze děním uvnitř těchto hranic. To, co v oněch letech kulminovalo, vyrůstalo z mnohem starších kořenů, podobně jako lze pozorovat silné dozvuky sporu ještě mnoho dalších let po jeho oficiálním konci.

Děkuji řediteli Státního okresního archivu Semily PhDr. Ivo Navrátilovi za velkorysé zpřístupnění archivních fondů a panu Robertovi R. Novotnému za cenné rady a podněty, jež jsem mohl ku prospěchu zde předkládané práce použít.

Přehled pramenů

Archiv města Turnov

Turnovský městský archiv je pro období 17. a 18. století velmi dobře zachovaný. Díky mimořádné péči J. V. Šimáka byl archivní materiál až do konce 18. století uspořádán. V rámci umělého pořadacího schématu vytvořil Šimák zvláštní rubriky *II B* a *IV B* pro písemnosti týkající se sporu s vrchností a potvrzení privilegií, obsahující téměř 300 jednotlivin. Zde se nalézá řada konceptů, korespondence s ostatními aktéry tehdejších událostí (s vrchnostenskými úředníky, krajskými hejtmany, zemskými úřady, advokátem), texty suplik k vrchnosti a císaři a další. Do zvláštní skupiny *II E* byly Šimákem zařazeny listy vrchnostenských úředníků (především hruboskalského hejtmána) městskému úřadu a v menším počtu také korespondence krajských hejtmánů.

Jednotlivé písemnosti jsou v těchto rubrikách řazeny chronologicky, množství z nich však není datováno. Také stručné registry, kterými Šimák všechny kusy opatřil, nejsou vždy zcela spolehlivé. Některé jsou velmi povšechné (např. „*týká se pře s vrchností*“, „*týká se privilegií*“), v některých jiných je jako adresát chybně určena vrchnost, ačkoliv jde o koncepty listů krajským hejtmánům apod. Při Šimákově pořádání nebylo zachováno původní složení spisů a jejich jednotlivé části byly zařazeny samostatně. Například různé opisy, povětšinou přílohy k některému ze spisů, jsou řazeny podle data originálu a je tedy velmi obtížné, ba nemožné rekonstruovat souvislost takových písemností. Sám Šimák to později sebekriticky přiznal; vždyť v době, kdy jej turnovský muzejní výbor pověřil uspořádáním městského archivu, teprve studoval na mladoboleslavském gymnáziu.¹

Z turnovských městských knih byla k předkládané práci použita především *Knih památná (Liber memorabilis)*, nazývaná také jako *Knihy červené*, se zápisy z let 1643–1835.² Do této knihy byly zaznamenávány právní akty důležité pro městskou obec jako celek; vedle různých pamětních zápisů sem byly nesoustavně opisovány vrchnostenské dekrety, smlouvy týkající se městského majetku apod. V jiné *knize pamětní* byly sledovány zápisy o přijímání obyvatel z cizích panství pod turnovskou jurisdikci (1639–1692)

¹ Výstižný přehled pořádání turnovského archivu podává J. V. ŠIMÁK: *Městský archiv Turnovský*. In: *Pojizerské listy*, roč. XLVI, č. 41 (9. října 1931), s. 1-2.

² *SOkA Semily, AMT, rkp. č. 31.*

a propouštění osob z města na cizí panství (1639–1705).³ Další použitou knihou je *Manuál městského práva* (1660–1774), dříve označovaný podle jedné své části jako *Knihy smluv židovských I*. Vedle jiných zápisů obsahuje také záznamy o obnovách městských rad.⁴

Písemnosti patrimoniální správy

Z písemností patrimoniální provenience se bohužel zachovalo jen velmi málo. Valdštejnským archivům scházelo až do poloviny 19. století soustavné vedení; dělení dominií mezi jednotlivé větve rodu s sebou přinášelo pohyb novějších i starších spisů a nesporně tak přispělo k mnohým ztrátám. V případě panství Hrubá Skála k tomu navíc přistupují další osudné skutečnosti. V letech 1712 a 1804 hruboskalský zámek vyhořel a roku 1821 bylo celé panství prodáno Janu Lexovi z Aehrenthalu. Ať již byl příčinou požár nebo živelná skartace, písemnosti k tomuto panství a k městu Turnovu, vzniklé před koncem první třetiny 18. století, lze dnes ve valdštejnských fondech počítat pouze v řádu jednotek.

V archivním fondu *Rodinný archiv Valdštejnů* ve Státním oblastním archivu Praha lze přesto nalézt některé dokumenty ke sledované problematice. Jsou to jednak fragmenty korespondence členů rodiny Valdštejnů nebo korespondence vrchnostenských úředníků, dále např. testament Arnošta Josefa z Valdštejna z roku 1708. Důležitý je originál listiny Františka Josefa Jiřího z Valdštejna z 15. února 1747, již uděluje městu nová privilegia. Z fondu *Ústřední správa valdštejnských velkostatků* je významný zvláště opis privilegia Františka Josefa z Valdštejna pro Turnov z 15. května 1714. Ve fondu *Velkostatek Hrubá Skála* ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Žitenice, jsou nejstaršími dochovanými archiváliemi dokumenty ke katastrům (počínající berní rulou), následované až od dvacátých let 18. století kontribučenskými, sirotčími a dominikálními účty. V předkládané práci nebyl tento fond využit.⁵

Písemnosti krajského úřadu a ústředních úřadů

Stav fondu *Krajský úřad Mladá Boleslav (1735–1850)* ve Státním oblastním archivu Praha odpovídá stavu, v jakém se dochovaly písemnosti většiny ostatních krajských úřadů z doby před polovinou 18. století. Ze soudobého materiálu je v tomto

³ *Tamtéž, rkp. č. 40.*

⁴ *Tamtéž, rkp. č. 29.*

⁵ A. ČERMÁKOVÁ, Q. KASTNER, J. KŘIVKA: *Velkostatek Hrubá Skála 1654-1948. Inventář*. SOA Litoměřice, pob. Žitenice, 1966.

fondu dochován pouze inventář spisů, pořízený roku 1735, který retrospektivně podchytil tehdy dochované fascikly akt od roku 1691 a poté průběžně evidoval spisy v registratuře krajského úřadu až do roku 1752. Protože spisy samotné se z tohoto období nezachovaly, podává tento inventář alespoň částečný přehled o agendě krajských hejtmanů a rovněž o počtu spisů uložených v jednotlivých fasciklech.⁶

Z těch centrálních úřadů, které se turnovskými záležitostmi zabývaly, stála v nejvyšší instanci (nepočítaje panovníka) česká dvorská kancelář ve Vídni, dále pak české místodržitelství v Praze a pražský apelační soud. Z rozsáhlé agendy dvorské kanceláře se ve fondu *Česká dvorská kancelář (1293–1791)* v Národním archivu v Praze dochoval bohužel jen zlomek původních spisů. Alespoň částečně je možné jejich obsah rekonstruovat ze záznamů v soudobých spisových pomůckách, především v expedičních protokolech privat.

Fond *Staré české místodržitelství (1563–1751)* v Národním archivu v Praze uchovává část spisové agendy v původním řazení v měsíčních fasciklech a rovněž protokoly k různým typům písemností tohoto úřadu. Převážně starší spisy a zvláštní fascikly z registratury místodržitelské kanceláře, spolu s písemnostmi předbělohorské dvorské kanceláře a české komory, byly během pořádacích prací v 18. a 19. století začleněny do uměle vytvořeného archivního celku, tradičně označovaného jako *Stará manipulace (1526–1838)*. Zde se lze s turnovskými záležitostmi setkat ve spisech zařazených především do signatur T-8 a P-106/T-28. V archivním fondu *Apelační soud (1548–1789)*, rovněž v Národním archivu v Praze, byly z dochovaných písemností použity knihy ortelů a naučení.

Nutno je zmínit také soubor desk zemských v Národním archivu v Praze. Z relevantních zápisů jsou důležité zejména: šlikovské privilegium pro Turnov z roku 1613, císařský reskript z roku 1714 o zrušení turnovských privilegií a jejich vymazání z desk a konečně intabulace nového privilegia, jež Turnovu v roce 1775 udělil Emanuel Filibert z Valdštejna.

Další skupinou pramenů, které zde byly využity, jsou katastry. Jedná se o berní rulu z roku 1654, její revizitaci z roku 1677 a konečně fase a vizitace pozdějšího tereziánského katastru, vzniklé v letech 1713–1719. Údaje z katastrů posloužily především jako podklad

⁶ Jan ROUBÍČEK: *Krajský úřad Mladá Boleslav (1735-1850). Inventář*. Státní archiv Praha, 1967.

pro zhodnocení hospodářské a sociální situace města ve sledovaném období. K tomu účelu byla připravena edice rustikálních fasí a vizitací tereziánského katastru pro Turnov.⁷

Narativní prameny – zápisky turnovských měšťanů

Zvláštní postavení mezi prameny k turnovským událostem na počátku 18. století mají souvislé zápisy přímých účastníků. Jedná se o rukopis „paměti“ turnovského pekaře Kristiána Vejrycha (1662–1740), popisujících dění ve městě od velkého požáru 20. května 1707 až do roku 1736.⁸ Před Vejrychův text (fol. 1^r–25^f) je vepsán záznam o požáru Turnova v květnu 1643, způsobeném ubytovanými švédskými vojáky. Na dalších listech za Vejrychovým textem pak byly zaznamenány události z Turnovska v době nevolnického povstání na konci března 1775, dále obsazení regulovaného magistrátu v Turnově po roce 1788 a dvě zprávy o ničivých letních bouřkách v letech 1796 a 1828 (fol. 26^r–27^f). Rukou turnovského františkána Jindřicha Erazima Vitáska (1817–1897) byly popsány zbylé listy (fol. 27^v–32^f). Jde o jednotlivé záznamy vypsané z „deníku“ turnovského měšťana Františka Dannenberga (1728–1777) a jeho pokračovatelů, počínaje sedmiletou válkou roku 1756, přes údaje o cenách obilí, o počasí apod. až do prvních let 19. století. Na závěr pak Vitásek připojil ironickou poznámku o stavbě pardubicko-liberecké dráhy v roce 1861 a zápis o přenesení ostatků zemřelých hrabat Desfoursů do nové rodinné hrobky v Železném Brodě. Vlastním jádrem spisu však zůstaly záznamy Kristiána Vejrycha z první třetiny 18. století.

Konflikt městské obce s vrchností byl přímým účastníkem vnímán jako závažný předěl, o němž je potřeba zanechat svědectví. Události, jimž se Vejrych věnoval, popsal velmi podrobně, ovšem nesoustavně, s řadou mezer. Přestože je pisatelovo písmo úhledné a pravidelné, je z textu patrné, že autor neměl zkušenost s delším písemným projevem. Téměř schází interpunkce a souvětí volně přecházejí jedno v druhé. Na několika místech jsou proto detaily vyprávění jen těžko srozumitelné. Dá se předpokládat, že Vejrych měl

⁷ Aleš CHALUPA, Jaroslav ČECHURA, Marie RYANTOVÁ (edd.): *Berní rula, sv. 8-9. Kraj boleslavský*. Praha 2001. Revizitace: *NA, BR, inv. č. 31. Tereziánský katastr*: Aleš CHALUPA, Marie LIŠKOVÁ, Josef NUHLÍČEK, František RAJTORAL (edd.): *Tereziánský katastr český. Sv. 1, 2 – Rustikál*. Praha 1964, 1966; Pavla BURDOVÁ, Dagmar CULKOVÁ, Eliška ČÁŇOVÁ, Marie LIŠKOVÁ, František RAJTORAL (edd.): *Tereziánský katastr český. Sv. 3 – Dominikál*. Praha 1970; Jan BOHÁČEK (ed.): *Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fase a vizitace*. In: *Archivum Paradisi Bohemici aetatis novae et recentioris, I. Turnov 2003*, s. 85-214.

⁸ *SOkA Semily, Sběrka rukopisů, č. 115*; tiskem též Jan ČERNÝ (ed.): *Kronika Turnovská první doby XVIII. století. Psána svědkem událostí Kristianem Josefem Vejrichem, měšťanem Turnovským*. Praha 1864, s. 1-64. Údaje o K. Vejrychovi převzaty z rodokmenu rodiny Vejrychovy, sestaveného J. V. Šimákem, srov. *MČR Turnov, f. Šimák, sign. P-JVŠ-319*.

při psaní k dispozici nějaké písemné podklady. Na mnoha místech totiž podává dlouhé výčty jmen zúčastněných osob, často také uvádí konkrétní data událostí. Vejrych se však nevěnoval pouze sporu samotnému, zaznamenával také další důležité události v životě města a jeho obyvatel. Popsal např. výběr akcízu, pořízení nového kostelního zvonu, smrt císaře Josefa I., katastrální vizitaci, velké zimy a sucha, pražskou korunovaci Karla VI. apod. Od roku 1722 až do roku 1735 se v jeho pamětech vyskytují výhradně zápisy tohoto druhu. Záznamy o extrémních klimatických jevech, živelních událostech, o jakosti úrody a cenách obilí sice podchycují jen krátký časový úsek, přesto se mohou stát cenným pramenem pro různé obory historického bádání.

Obdobné pohnutky jako Vejrycha zřejmě vedly k zaznamenání prožitých událostí také France Tazlera. Jeho zápisky jsou o to zajímavější, že Tázler se stal téměř zosobněním vzdoru obce.⁹ Text je sice relativně krátký (čtyři oboustranně popsaná folia), ovšem podává cenné informace o činnosti turnovské deputace do Vídně (od konce roku 1712), jejímž byl Tazler členem, a zachycuje Tazlerovy osudy ve vězení až do jeho propuštění v srpnu 1721.

Stojí za pozornost, že ani jeden z pisatelů se nevěnoval událostem privátního charakteru – narození, svatby, úmrtí v rodině. Oba popisovali vlastně i sami sebe s jakýmsi odstupem, nesubjektivně. Stranou ponechali pohnutky svého jednání a svých postojů. Nanejvýš je učiněna trpká poznámka při zmínce o chování některých sousedů. Líčení událostí, jichž byli přímými účastníky, je v některých pasážích velmi podrobné a působivé.

⁹ *MČR v Turnově, rkp. R-132*; tiskem též Jan ČERNÝ (ed.): *Kronika Turnovská*, s. 64-72.

Přehled literatury

Literatura k dějinám Turnova

První souvislou prací zabývající se turnovskou historií jsou *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště* z roku 1879 od Justina Václava Práška (1853–1924). Na objednávku turnovského střeleckého sboru sepsal mladý gymnaziální profesor z Klatov dějiny města od počátků až do své současnosti. Zásadní překážkou, které se tehdy autorovi stavěla do cesty, byl stav městského archivu v Turnově. Prášek proto mohl využít pouze městské knihy a listiny, zatímco aktový materiál mu zůstal prakticky nepřístupný. Dalším důležitým pramenem, jež Prášek využil pro mladší období, byly různé zápisky a paměti turnovských měšťanů z 18. – 19. století.

Klíčovou osobností turnovské historiografie se však stal Josef Václav Šimák (1870–1941). Při pořádání městského archivu, jímž byl pověřen, postupně objevoval stále nové informace k dějinám města. Brzy se tak ukázalo, že Práškovy *Dějiny* bude třeba nahradit novou prací, založenou na širší pramenné základně, nejen z městského archivu v Turnově, ale také z archivů pražských, stejně jako na novější literatuře. S podporou obecní a okresní samosprávy mohl turnovský muzejní výbor podpořit Šimákův archivní výzkum a konečně roku 1903 vyšel první díl *Příběhů města Turnova nad Jizerou*, zachycující turnovské dějiny až do roku 1620. O rok později byl jako třetí díl Šimákových *Příběhů* vydán *Místopis*, který s využitím městských knih trhových a jiných pramenů podal kontinuální přehled majitelů jednotlivých turnovských domů od 16. do konce 19. století. Práce na druhém dílu však postupovaly jen pomalu. Prioritou totiž bylo uspořádat spisy v turnovském městském archivu, dochované ze 17. a především z 18. století ve značném množství. Šimák tedy vydával na stránkách regionálního tisku i samostatně alespoň dílčí příspěvky k pobělohorským dějinám Turnova a pořádal přednášky o historii města v tomto období.¹⁰ Některé tyto přednášky pak byly začleněny do textu, který navazoval na první díl *Příběhů* líčením událostí za třicetileté války.¹¹

Novější literatura k dějinám města ve sledovaném období je tvořena dílčími studiiemi k jednotlivým problémům. Objevují se práce o turnovském kamenářství, lávavým

¹⁰ Z tištěných prací např.: *Listář k dějinám školství na Turnovsku*. Turnov 1908; *Listář fary turnovské z let 1620-1696*. 1910; *Konšelé Turnovští od r. 1620*. In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907-1920. Turnov 1921, s. 1-89; *Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století*. Tamtéž, s. 91-164, Devátá zpráva musea pro Turnov a okolí za léta 1921-1931. Turnov 1932, s. 1-179.

¹¹ Dochováno ve strojopise v *MČR Turnov, f. Šimák, inv. č. 353*.

tématem, jež přesahuje do dějin umění, je barokní malíř Hertl.¹² Soustředěná pozornost je v posledních letech věnována turnovským františkánům a širším souvislostem jejich působení ve městě.¹³ Není možné pominout ani archeologické výzkumy v intravilánu města i v jeho okolí, které přispívají k objasňování některých úseků turnovských historie.¹⁴

Literatura k turnovskému sporu s vrchností

První a dosud nejpodrobnější vyličení turnovského sporu s vrchností podal J. V. Prášek ve svých *Dějínách města Turnova*.¹⁵ Jako hlavní pramen mu posloužily Vejrychovy a Tazlerovy paměti. Vzhledem k tehdejšímu stavu turnovského archivu, jak již bylo zmíněno výše, se mohl opřít pouze o městské knihy. Šlo zejména o knihu památnou, již označuje jako *V. lib[er] memor[abilis]*.¹⁶ Druhá Práškem využívaná kniha, *lib[er] cop[iarum]*, dnes již neexistuje. Šlo totiž o různá akta, svázaná v 19. století do jedné knihy. Při pořádání městského archivu J. V. Šimákem byly tyto spisy odděleny a zařazeny podle obsahu do různých skupin jeho pořadacího schematu. Některé z těchto dočasně svázaných spisů jsou stále rozpoznatelné podle zbytků někdejší vazby po levém okraji a rovněž podle foliace, která jiným spisům chybí.

Prášek popisuje události velice působivě a čtivě. Z konfrontace některých jím uváděných faktů s prameny však vysvítají různé nepřesnosti a omyly. Rozhodl jsem se proto v této práci vycházet přímo z dochovaných pramenů, abych se nemusel neustále vymezovat vůči Práškovu podání. To by navíc tento text neúměrně zatěžovalo.

Další odbornou prací, jež se turnovským událostem věnuje, aniž by přebírala údaje výhradně z Práškových *Dějin*, je studie Lidmily Dědkové *Ochranná municipální města v Čechách* z roku 1978.¹⁷ Turnov si autorka vybrala jako jeden z typických příkladů pobělohorského vývoje vztahů mezi vrchnostmi a poddanskými městy. Průběh sporu popisuje sevřeně a výstižně, vychází ovšem přitom pouze z materiálů ve fondu *Archiv města Turnova* a z Práška. Turnovský spor pak táž autorka znovu stručně popsala ve svém

¹² Miroslav COGAN: *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl*. In: ZČRP, 13, 2000, s. 50-71.

¹³ Robert R. NOVOTNÝ: *Uvedení františkánů do Turnova*. In: ZČRP, 14, 2001, s. 53-68; týž: *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově*. In: ZČRP, 16, 2003, s. 9-59.; týž: *Spor turnovského světského a řeholního kléru ve třicátých letech 18. století*. In: ZČRP, 17, 2004, s. 65-82.

¹⁴ V souhrnu Jan PROSTŘEDNÍK: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických pramenů*. In: ZČRP, 13, 2000, s. 6-49.

¹⁵ PRÁŠEK, s. 205-254.

¹⁶ *SOKA Semily, AMT, rkp. 31*.

¹⁷ Lidmila DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*. In: SAP, XXVIII, 1978, 2, s. 292-355, k Turnovu hlavně s. 294-303.

referátu na konferenci „Poddanská města v systému patrimoniální správy“ konané roku 1995 v Ústí nad Orlicí.¹⁸ Turnov je podle ní příkladem obce, která v předbělohorském období požívala značných svobod. Vrchol představovalo privilegium Jáchyma Ondřeje Šlika z roku 1613, o němž Dědková píše: „*Tímto privilegiem se Turnov stal svobodným městem, lišícím se od měst královských pouze tím, že neměl právo účastnit se sněmu a že vrchnost vykonávala ochranu, kterou prakticky ve městech královských vykonával král prostřednictvím svých úředníků.*“ Za třicetileté války měly vrchnosti využít oslabení města a městské svobody výrazně omezit. Změna pak nastala v druhé polovině 17. století, kdy „*rostoucí hospodářská nezávislost posilovala vědomí měšťanů o jejich dřívějších svobodách.*“¹⁹ Žádostem města o potvrzení starých privilegií však vrchnost odmítala vyhovět. Naopak její návrh nových privilegií odmítalo město přijmout. Celý následný spor se prý týkal pouze potvrzení starých privilegií, jiné motivy autorka neuvádí. Také se jen málo orientuje v jednotlivých komisích a komisařích řešících turnovský případ. Vůbec nezmiňuje druhé uvržení turnovských měšťanů do člověčenství v říjnu 1714, ačkoliv píše o jiném nařízení obsaženém v tomtéž dokumentu. Jako výsledek sporu ne zcela přesně uvádí: „*Takovým způsobem se stalo dříve relativně svobodné město Turnov poddanským městem.*“²⁰ Je však třeba vzít v potaz, že Turnov je pouze jedno ze sedmi měst, jimž se autorka ve své studii věnovala, a nelze tedy trvat na širokém vytěžení pramenů ke každému z nich.

Poddanská města v pobělohorském období

Problematiku studia městských sídel v raněnovověkých, resp. předbělohorských Čechách přehledně shrnul Jaroslav Pánek v svém referátu na konferenci „Česká města v 16. – 18. století“, konané roku 1990 v Pardubicích.²¹ Upozornil především na nedostatečnou pozornost, jíž česká historiografie věnovala problematice měst, zvláště pak vývoji a postavení měst v dlouhém období mezi husitskými válkami a osvícenstvím. V období těsně před Bílou horou se v Čechách nalézalo asi 40 královských měst, včetně 9 věnných, a kolem 400 měst a městeček poddanských; tradiční členění městských sídel

¹⁸ Lidmila FRANKOVÁ: *Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města)*. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 11-18, k Turnovu s. 13-14.

¹⁹ DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města*, s. 296-297.

²⁰ *Tamtéž*, s. 301.

²¹ Jaroslav PÁNEK: *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav Pánek (ed.): *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 15-39.

podle jejich právního statutu na města královská, komorní a poddanská označil Pánek jako nedostačující pro vystižení množství existujících variant. Velmi podnětný příspěvek ke studiu poddanských měst tehdy podal Václav Ledvinka.²² Dosavadní znalosti o českých poddanských městech zhodnotil jako natolik nesoustavné, že neumožňují exaktní zobecnění. Navíc poddanská města jako typ nebyla do té doby českými historiky ani patřičně definována a terminologie v této není dostatečně ustálená. Přitom poddanská města tvořila v rámci feudálního velkostatku velmi důležitý prvek. Právě existenci tržního centra považuje Ledvinka při hodnocení jednotlivých panství za podstatnější znak než počet vesnic. V oblastech, kde chyběla královská města, přebírala jejich střediskovou funkci města poddanská. Toho příkladem byla nejenom oblast velkých šlechtických domén v jižních a jihovýchodních Čechách, ale také Pojizeří s dvěma významnějšími městy: Mladou Boleslaví, která se královským městem stala teprve poté, co se roku 1588 vykoupila z poddanství,²³ a Turnovem. K situaci českých měst v pobělohorském období se zevrubně vyjádřil V. Urfus v úvodních pasážích své studie zaměřené na vývoj městských sídel na přelomu 18. a 19. století, výstižný přehled podal také P. Bělina.²⁴

Nepočítaje monografie a řadu dílčí studií k dějinám jednotlivých poddanských měst, byla v českém prostředí věnována soustředěnější pozornost několika tématům s tímto typem měst souvisejícím.²⁵ Jedná se zejména o problematiku právního postavení měst, hrdelního soudnictví, další téma představují rezidenční města a konečně otázka tzv. ochranných měst.²⁶

Právě poslední z uvedených témat, v jehož středu leží problematika vztahu mezi vrchností a poddanským městem, úzce souvisí i s tématem této práce. Zakladatelskou a dodnes klíčovou studií zůstává výše zmiňovaná práce Lidmily Dědkové *Ochranná*

²² Václav LEDVINKA: *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*. In: Jaroslav Pánek (ed.): *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 96-120.

²³ K tomu srov. Eduard MAUR: *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*. In: Karel Malý (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 19-25.

²⁴ Valentin URFUS: *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*. In: SAP, 19, 1969, s. 386-397. Pavel Bělina *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Studie ČSAV, 20. Praha 1985.

²⁵ Výběrový bibliografický přehled podává Jaromír KUBÍČEK (ed.): *Bibliografie k dějinám měst České republiky*. Brno 1997; detailnější přehled např. Jan PELANT: *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň 1988.

²⁶ Souhrnně k uvedeným tématům např. Jaroslav PÁNEK: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*. In: ČsČH, 32, 1984, s. 693-728; Petr VOREL: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001; Lidmila DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*. In: SAP, XXVIII, 1978, 2, s. 292-355.

municipální města v Čechách. Autorka podala na příkladě sedmi promyšleně vybraných lokalit přehled vývoje poddanských měst v průběhu 17. a 18. století. V předbělohorském období disponovala některá poddanská města řadou svobod a privilegií. V některých případech se prý míra jejich svobod mohla blížit až na úroveň královských měst. Dědková tato práva rozděluje do několika skupin:²⁷

- 1) částečná či úplná možnost svobodně nakládat svým majetkem (právo prodeje, kšaftu, odúmrti),
- 2) svoboda pohybu (stěhování bez výhostného listu),
- 3) částečný nebo úplný výkup z roboty,
- 4) hospodářské výhody (právo várečné, šenku, celní, solní),
- 5) vlasnictví deskových statků,
- 6) v oblasti městské správy správa obecních záležitostí, soudní a policejní samospráva ve městě.

Rozvoj jednotlivých poddanských měst vždy úzce souvisel s postojem vrchností vůči nim. Zatímco do poloviny 16. století lze pozorovat převažující podporu takových měst ze strany jejich vrchností, po polovině tohoto století se poddanská města mnohdy stávala v některých odvětvích ekonomickými konkurenty režijního hospodaření svých pánů.²⁸ Snaha vrchností různým způsobem omezovat privilegované postavení poddanských měst je pak zvláště patrná v pobělohorském období. Zásahy do městských práv se týkaly nejen hospodářských výsad, ale spočívaly také v umenšování městské samosprávy. Do městských rad byli dosazováni zástupci vrchnosti, městům bylo upíráno podací právo, zásahy se týkaly i městské jurisdikce, docházelo ke zpochybňování starších privilegií. Města se sice snažila takovým tlakům vzdorovat, ovšem jejich odpor byl většinou marný. Teprve reformní zásahy tereziánské a josefínské éry znamenaly částečné omezení vrchnostenských práv nad některými poddanskými městy, označovanými jako „municipální města“. Stát si v takových případech vyhrazoval spoluúčast na kontrole městských účtů a nakládání s obecním majetkem. Významnou událostí byla regulace magistrátů. Některé vrchnosti se s takovým rozvolňováním vztahů mezi nimi a jim poddanými městy jen těžce smiřovaly. Dobově příznačným jevem přitom zůstává, že se

²⁷ DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města*, s. 296, 346.

²⁸ Srov. Josef JANÁČEK: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961, s. 72-88, 143-144.

nedochovala žádná soudobá definice pojmu „ochranné municipální město“, ačkoliv byla řada měst v průběhu 18. a počátku 19. století takto označována.²⁹

Revolty

Pozornost, kterou dosavadní česká historiografie věnovala poddansko-vrchnostenským vztahům, se soustředila převážně na vesnické prostředí. Důvodem je snad to, že poměry ve venkovských obcích jsou jasnější, v pramenech lépe postihnutebné. Případné konflikty s vrchnostmi – spory a vzpoury vesnických obyvatel, mívaly efektnější průběh, mnohdy zasahovaly celé regiony a zaměstnávaly, alespoň dočasně, pozornost soudobé „veřejnosti“. Síla některých z těchto selských povstání pak dala podnět k legislativním zásahům panovníka do vztahů mezi vrchnostmi a jejich poddanými. Naproti tomu městské prostředí klade takovému bádání určité překážky. Vztahy vnitřní (v městě samotném) i vnější (vůči vrchnosti, vesnickému okolí apod.) jsou komplikovanější a v jednotlivých lokalitách značně individualizované. Spory mezi poddanskými městy a jejich vrchnostmi také nepřesahovaly, až na výjimky, rámec příslušného města a v zásadě se nedotýkaly vesnického okolí. Poddanská města totiž představovala specifický útvar. Majitelé městských gruntů byli poddanými příslušné vrchnosti, zároveň ovšem požívali určitá práva, jež je zvýhodňovala před majiteli selských gruntů na vsích.

Za jakýsi „úvod do studia“ nepokojů od vrcholného středověku až do konce 18. století lze považovat práci P. Blickleho *Unruhen in der ständischen Gesselschaft 1300–1800*.³⁰ Autor obhajuje použití termínu „nepokoj“ pro jeho sémantickou nezatíženost a obecnější význam. Nepokoje ve stavovské společnosti zde definuje jako „*protestní jednání (většinou všech) poddaných jedné vrchnosti k uhájení či prosazení jejich zájmů a hodnotových představ. Nabývají politickou povahu v těch případech, jestliže nastolují otázku legitimacy vrchnostenských opatření (tj. vrchnosti jako takové). [...] Tato hnutí jsou příznačná pro stavovskou společnost, poněvadž v obdobích před vytvořením stavů, ani po*

²⁹ Srov. Valentin URFUS: *Právní postavení poddanských ochranných měst v 18. století*. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 5-10. DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města*, s. 350. DĚDKOVÁ: *Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (ochranná municipální města)*. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 16-17. DĚDKOVÁ: *Problematika právního základu tzv. municipálních měst v Čechách*. In: Karel Malý (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 35-40. K regulaci magistrátů srov. např. Valentin URFUS: *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*. In: SAP, 19, 1969, s. 397-434.

³⁰ Peter BLICKLE: *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300-1800*. München 1988.

jejich zániku k nim nedochází.“³¹ Vedle selských protestů věnuje patřičnou pozornost také nepokojům ve městech. Hlavní motiv městských protestů v raném novověku shledává v dobových absolutistických tendencích a v hospodářských změnách.³² Typologii protestních hnutí ilustruje konkrétními příklady. Rovněž pak seznamuje s hlavními směry předchozího bádání v této oblasti, s jejich metodologickými přístupy a dosavadními poznatky.

Hlavní problémové okruhy při studiu raněnovověkých lidových hnutích shrnul téměř vyčerpávajícím způsobem Mousnierův „dotazník“ z roku 1960.³³ Ač byl sestaven na francouzské materii, je lehce modifikovatelný také pro jiné evropské země.

V českém prostředí byl cílený výzkum protestních hnutí raného novověku rozvíjen zejména od poloviny 20. století. Jeho základ byl položen v semináři Václava Husy na filozofické fakultě pražské univerzity. Hlavními tématy se stala selská povstání 1680 a 1775 i další podobná hnutí. Jednotlivé výsledky byly publikovány převážně v rámci projektu „Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách“. Shrnutí problematiky podal J. Petráň.³⁴ Organizovaný výzkum tématu vyvrcholil ve vydání dvou rozsáhlých edic pramenů ke zmíněným poddanským povstáním.³⁵ K výrazné reflexi metod a výsledků studia západoevropských badatelů dochází u nás od devadesátých let. Otázce protestních hnutí se v poslední době soustavně věnoval J. Čechura, především na problematice poddanského povstání v roce 1680.³⁶

³¹ „Unruhen sind, [...] Protesthandlungen von (mehrheitlich allen) Untertanen einer Obrigkeit zur Behauptung und/oder Durchsetzung ihrer Interessen und Wertvorstellungen. Sie sind vornehmlich politischer Natur insofern, als sie die Legitimität von obrigkeitlichen Maßnahmen (und damit die Obrigkeit an sich) in Frage stellen [...]. Sie sind der ständischen Gesellschaft wesentlich, weil sie vor der Ausbildung der Stände noch nicht und nach Auflösung der Stände nicht mehr stattfinden.“ BLICKLE: *Unruhen*, s. 5.

³² BLICKLE: *Unruhen*, s. 41.

³³ Německý překlad viz Roland MOUSNIER (a kol.): *Untersuchungen zu den Volksaufständen in Frankreich von 1483 bis 1787. Ein Fragenkatalog*. In: Winfried Schulze (ed.): *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1982, s. 100-123.

³⁴ Josef PETRÁŇ: *K typologii lidových hnutí ve střední Evropě koncem feudalismu (Možnosti a způsoby)*. In: *Třídní boje v období pozdního feudalismu (16. – 18. století)*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica, 1974, 1. Studia historica, XI. Příspěvky k dějinám třídních bojů, VI. Praha 1974, s. 21-33.

³⁵ Miroslav TOEGEL – Josef PETRÁŇ – Jindřich OBRŠLÍK (a kol., edd.): *Prameny k nevolnickému povstání v Čechách a na Moravě v roce 1775*. Praha 1975; Eliška ČÁŇOVÁ (a kol., edd.): *Prameny k nevolnickému povstání v roce 1680*. Praha 1986.

³⁶ Jaroslav ČECHURA: *Rolnické revolty raného novověku - přehled středoevropského bádání*. In: ČČH, 97, 1999, 2, s. 332-357. K povstání souhrnně Jaroslav ČECHURA: *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001; z dalších prací např. Jaroslav ČECHURA: *Broumovská rebelie*. Praha 1997; Jaroslav ČECHURA: *Černínové versus Kysibelští*. Praha 2003.

Město Turnov – charakteristika

Turnov byl v první polovině 18. století městem střední velikosti a významu,³⁷ představoval tradiční tržní centrum regionu, zahrnujícího okolní dominia. K hospodářskému významu města přispívala také jeho poloha na okraji podhorské a horské protoindustriální oblasti, což z Turnova činilo jedno z míst obchodní výměny mezi „horami“ a „krajem“; měl právo na dva trhy v týdnu a tři trhy výroční.³⁸

Značný vliv na vývoj poddanského města měla skutečnost, že o vládu nad ním se téměř po celou dobu jeho existence až do druhého desetiletí 17. století dělili majitelé sousedních panství. Ačkoliv první písemná zmínka o Turnovu pochází až z roku 1272,³⁹ lze počátky města hledat již v polovině 13. století v souvislosti s Havlem z Lemberka a jeho bratrem Jaroslavem z Hruštic z rodu Markvarticů. K vlastnickému rozdělení města došlo snad ještě za života obou bratří, nebo až po Havlově smrti. První přímá zmínka o dvojvládní však pochází teprve z roku 1356.⁴⁰ Rozdělení poddanského města mezi dvě vrchnosti bylo v českém prostředí poměrně neobvyklé, avšak nikoliv výjimečné.⁴¹ V případě Turnova navíc nešlo o přechodnou záležitost. Skutečnost, že se o vládu nad městem až do roku 1623 dělily vrchnosti sousedních patrimonií, samozřejmě působila na jeho rozvoj a dá se předpokládat, že spíše retardačně.

Exkurs: Přehled částí města a některých jejich majitelů

O město se zprvu dělilo rohozecké a valdštejské panství. *Valdštejská (severní) část* přešla po roce 1438 pod (malo)skalské panství, proto byla později také nazývána jako *část skalská*.

³⁷ Alois MÍKA: *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*. In: Pražský sborník historický, XI, 1979, s. 104-138. Konkrétní parametry budou uvedeny níže.

³⁸ Srov. katastrální fasi pro město Turnov z roku 1714, Jan BOHÁČEK (ed.): *Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fase a vizitace*. In: APB, I, 2003, s. 193. Privilegium Vladislava II. na dva osmidenní trhy z roku 1497, J. V. ŠIMÁK: *Privilegia města Turnova*. In: Třetí zpráva Musea Turnovského za léta 1893-1896. Turnov 1897, s. 1-64 (dále jen ŠIMÁK: *Privilegia*), č. V; též *CIM, IV, sv. 2, č. 605, s. 352*). Právo na třetí osmidenní jarmark udělil městu Ferdinand I. v roce 1538 (ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXVII).

³⁹ *CDB V, č. 658*. V listině Přemysla Otakara II. uveden mezi svědky „Jaroslaus de Turnow frater Galli“.

⁴⁰ Zatím nejdůkladnější výklad starších dějin města podává ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 9n. Odtud, pokud není uvedeno jinak, čerpány i další údaje pro tuto část práce. Ke vzniku města srov. Jan KLÁPŠTĚ: *O počátcích města Turnova*. In: Praehistorica, VIII. Varia archaeologica, 2. Praha 1981, s. 289-293.

⁴¹ Jistou představu o četnosti tohoto jevu, ovšem z mnohem mladšího období, poskytuje revizitační katastr z roku 1757, který v Čechách uvádí celkem 25 rozdělených měst, městeček a městysů; srov. Eduard MAUR: *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru. (Edice statistických dat)*. In: HD, 19, 1995, s. 169-204.

Původně *rohozeckou (jižní) část* města spolu s celým panstvím Rohozec zabavil roku 1388 král Václav IV. Markvartovi z Vartemberka. Nejspíš roku 1399 pak část tohoto panství kolem hradu Zbiroh s polovinou města Turnova koupil od královské komory Ota mladší z Bergova. Po vymření pánů z Bergova připadlo roku 1458 zbirožské panství i půl Turnova jako odúmrt' zpět koruně. Král poté daroval turnovský díl (bez panství) Petrovi Kdúlinci z Ostromiře, který jej však brzy prodal pánu na Rohozci Jindřichu Kruhlatovi z Michalovic († 1468). Po něm zdělila rohozeckou část Turnova jeho sestra Magdalena, provdaná za Jana Tovačovského z Cimburka. Jeho druhá manželka Jana z Krajku, po Cimburkově smrti provdaná za Jana ze Šelmberka, přenechala roku 1513 správu panství svému bratru Kunrátovi Krajířovi z Krajku. Rohozecké panství pak roku 1534 od Krajíře koupil jeho synovec Volf starší z Krajku, který je vzápětí vyměnil s Janem z Vartemberka za zastavené královské hrady Žebrák a Točnick včetně doplatku.⁴²

Roku 1538 koupil týž Jan z Vartemberka od Karla Šťastného z Valdštejna panství Skály nad Jizerou (Malá Skála), včetně druhé poloviny Turnova, čímž došlo k prvnímu sjednocení města, trvajícím i za jeho syna Adama.⁴³ K opětovnému rozdělení vlády nad městem došlo po necelých třech dekádách, roku 1565.⁴⁴ Tehdy bylo dědictví po Adamovi z Vartemberka rozděleno mezi jeho syny: panství Rohozec včetně jižní poloviny Turnova připadlo Kryštofovi (1539–1584), panství Svijany a Skály nad Jizerou, jehož součástí byla také severní polovina Turnova, připadla mladším bratrům Karlovi (1553–1612) a Jaroslavovi (1558–1602) a nejstarší bratr Jan (1538–1571) zdělil panství Přepeře. Následná léta vlády bratří Vartemberků trvale provázely jejich spory a vzájemná nesvornost.

Po smrti Kryštofa z Vartemberka prohrála jeho vdova Eliška, roz. z Donína, spor se svými švagry o pozůstalé statky. Rohozecké panství spolu s polovinou města bylo přiřčeno Jaroslavovi z Vartemberka. Po smrti své matky Aleny roz. z Martinic († 1589) si Vartemberkové roku 1593 rozdělili celé dědictví tak, že Karel získal panství Skály nad Jizerou včetně poloviny Turnova, dále půl přepeřského statku a díl panství Rohozec spolu s tanním zámekem. Jeho bratr Jaroslav se stal pánem nově konstituovaného panství

⁴² August SEDLÁČEK: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl VI. Podbrdsko*. Praha 1934², s. 159.

⁴³ V červnu 1547 byl Adam z Vartemberka pro svou aktivní účast na stavovské vzpouře proti králi Ferdinandovi odsouzen k propadnutí svých statků královské komoře. V červnu 1553 bylo Rohozecké i Skalské panství zastaveno Šebestianovi ze Schöneichu. Na základě smlouvy ze srpna 1555 koupil obě panství od komory Adam z Vartemberka zpět.

⁴⁴ August SEDLÁČEK: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*. Praha 1895, s. 202, 330.

Svijany, utvořeného především z kusů skalského, rohozeckého a frýdštejnského panství; jeho součástí byla též rohozecká polovina města Turnov, brzy nazývaná jako *strana svijanská*. Po Jaroslavově smrti se jeho manželka Anna Kateřina roz. Smiřická ze Smiřic († 1610) znovu provdala za Jáchyma Ondřeje Šlika. Jemu také odkázala všechny své statky. Roku 1615 Šlik odprodal svijanskou polovinu města Turnova Albrechtovi Janovi Smiřickému ze Smiřic výměnou za část statku Přepeře.

Pány *skalské strany* (severní) Turnova se po smrti Karla z Vartemberka († 1612) stali jeho synové Jan Jiří a Ota Jindřich. Následující rok si bratři rozdělili zděděná panství včetně poloviny města tak, že Jan Jiří získal severozápadní část města, nově nazývanou jako *rohozecká čtvrť*, Ota Jindřich se stal majitelem severovýchodní části, nazvané *přepeřská čtvrť*.⁴⁵ O město se tak v letech 1613–1615 dělily dokonce tři vrchnosti!

3. června 1615 koupil Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic od Oty Jindřicha z Vartemberka panství Skály nad Jizerou a část statku Přepeře, včetně přepeřské čtvrti města Turnova, a téhož dne od hraběte Šlika též svijanskou polovinu města. Smiřický se tím pádem stal majitelem tří čtvrtin Turnova. Správním centrem tohoto nově vzniklého dominia se stal zámek Skály (Hrubá Skála), který Smiřičtí vlastnili již od první poloviny 16. století. Nová (*hrubo*)skalská strana Turnova byla tedy tvořena svijanskou (dříve rohozeckou) jižní půlí a přepeřskou čtvrtí, jež byla dříve součástí severní (malo)skalské půle města. Pánem zbývající části Turnova – *rohozecké čtvrti* – zůstal i nadále Jan Jiří z Vartemberka.

Oba páni města, Smiřický († 18. listopadu 1618) i Vartemberk, se aktivně podíleli na povstání českých stavů v letech 1618–1620. Pobělohorské konfiskace proto hrozily i jejich majetkům. Jediní dědici smiřických statků – Markéta Salomena Slavatová a její bratr Jindřich Smiřický – uprchli a jejich statky čekalo zabavení. Toho využil Albrecht z Valdštejna, po matce příbuzný Smiřických, který se dal v dubnu 1621 císařem Ferdinandem II. jmenovat poručníkem slabomyslného Jindřicha Smiřického. Ostatně již v březnu mu císař dotčené statky zastavil za 60 000 zl. Jejich součástí byly v rámci hruboskalského panství také tři čtvrtiny města Turnova. Na podzim následujícího roku si Valdštejn vymohl na Smiřického příbuzných odstoupení od dědických nároků a mohl se tak uvázat v držení rozsáhlých majetků svého poručenice.⁴⁶

⁴⁵ Výčet domů rohozecké a přepeřské čtvrti viz ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 114. Navzdory číslům domů, jež uvádí, omylem označuje rohozeckou čtvrť jako jihozápadní.

⁴⁶ Jindřich Smiřický pak r. 1630 zemřel v internaci na zámku Hrubá Skála.

Souběžně byl též obnoven proces proti Janu Jiřímu z Vartemberka, majiteli Rohozce, Nových Zámků (Zahrádek) a Lipého (České Lípy). V listopadu 1622 byl Vartemberk v nepřítomnosti odsouzen ke ztrátě těchto panství a v lednu 1623 byl Rohozec, včetně čtvrtiny Turnova, a Nové Zámky prodány *Albrechtovi z Valdštejna* († 1634).⁴⁷ Tím se město už natrvalo dostalo pod vládu jedné vrchnosti. Po Valdštejnově smrti bylo zkonfiskované panství Hrubá Skála a město Turnov postoupeno císařským reskriptem z 9. března 1635 do dědičného držení Albrechtovu příbuznému *Maxmiliánovi z Valdštejna*, kterého Albrecht již dříve určil svým dědicem a část svých statků mu dědičně předal.⁴⁸ Po Maxmiliánovi († 1655) došlo k dělení statků mezi jeho syny. Pánem Hrubé Skály se stal nejstarší z nich, *Ferdinand Arnošt* († 1656), a zanedlouho Ferdinandův syn *Arnošt Josef* († 1708). Ten se ovšem správy zděděných panství ujal až roku 1674, kdy dosáhl dospělosti. Právě Arnošt Josef začal od sedmdesátých let 17. století opět scelovat rozdrobený majetek; základ tvořilo dědictví po rodičích a příbuzných, další statky dokupoval. Hruboskalské panství bylo největším ze statků rozsáhlého dominia, které Valdštejnům v Boleslavském kraji tehdy patřilo. Jádrem tohoto komplexu se však stalo panství Mnichovo Hradiště, cíleně vytvářené z menších sousedících statků. Dále je třeba zmínit přikoupená panství Bělá a Doksy s Bezdězem a také bývalé komorní panství Křivoklát.⁴⁹ Ještě za svého života postoupil roku 1704 Arnošt z Valdštejna panství Hrubá Skála svému staršímu synovi Františku Josefovi († 1722). Ten pak zdědil také ostatní statky v Boleslavském kraji a pražský palác, zatímco jeho mladšímu bratrovi Janu Josefovi připadl Křivoklát a Nižbor.⁵⁰ Jan Josef již dříve zdědil po pražském arcibiskupovi Janu Bedřichovi z Valdštejna († 1694) severočeská panství Duchcov a Horní Litvínov. Protože Jan Josef zemřel roku 1731 bez mužských potomků, odkázal duchcovsko-litvínovský fideikomis mladšímu synovi svého bratra, Františku Josefovi Jiřímu z Valdštejna († 1771).

⁴⁷ Vartemberkovi zůstal jen drobný statek Jílový u Hodkovic a dva dvory v Turnově. Srov. ŠIMÁK: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl I., 3. kniha. Turnov protireformační*, s. 13; *Muzeum Českého ráje v Turnově* (dále jen *MČR Turnov*), f. Šimák, inv. č. 353.

⁴⁸ Svatava HORÁČKOVÁ: *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. In: *SAP*, XXXIII, 1983, 2, s. 391. Albrechtův děd Jiří z Valdštejna na Hostinném a Miletíně († 1584) a Maxmiliánův děd Jan z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou († 1576) byli bratřenci; jejich posledním společným předkem byl Jan z Valdštejna na Hostinném a Štěpanicích († 1506). Maxmilián, syn nejvyššího purkrabí Adama ml. z Valdštejna (1570-1638), byl zároveň švagrem Albrechtovy druhé manželky Isabely Kateřiny z Harrachu.

⁴⁹ Vladimír BUDIL: *Valdštejnové na Boleslavsku (Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století)*. In: *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladobolesavska*. Mladá Boleslav 1969, s. 48-50.

⁵⁰ Instrument o předání Hrubé Skály intabulován 19. června 1704, srov. opis závěti Arnošta Josefa z Valdštejna: *SOA Praha, RAV*, inv. č. 2522, sign. IX-K (25. června 1708).

Ten držel po otci panství Hrubá Skála a Svijany; stal se zakladatelem duchcovské linie valdštejského rodu. Jeho starší bratr František Arnošt († 1748), dědic Mnichova Hradiště, Bělé a Doks, založil mnichovohradišťskou větev. Hrubou Skálu drželi potomci Františka Josefa Jiřího z Valdštejna až do roku 1821, kdy celé panství prodali Aehrenthalům.

Bývalé rozdělení města zanechalo stopy v některých oblastech městského hospodaření. Například roční plat 101 slepic (nebo po 20 kr. za slepici), jež roku 1615 zavedl v rohozecké čtvrti Turnova Ota Jindřich z Vartemberka, byl vymáhán z této části města i od úředníků vévody frýdlantského a doklady o jeho výběru nalézáme rovněž v rejstříku městské dávky z přelomu 17. a 18. století.⁵¹ Podobně řád várek z roku 1639, stanovený vrchností, určil týdenní várku dvanácti sudů rozdělit po šesti sudech na každou polovinu města.⁵²

Počet obyvatel

Do kategorie měst střední kategorie náležel Turnov také počtem svých obyvatel. Sčítání konzumentů soli z roku 1702 evidovalo v Turnově 1084 křesťanů a 35 židů.⁵³ O jedenáct let později uvedl turnovský děkan v duchovenské fasi ve městě 1068 duší.⁵⁴ Obě čísla nezahrnují děti v předzповědním věku (do 12 let). Jejich podíl činil ve vesnické populaci v období před demografickými změnami 19. století zhruba jednu třetinu.⁵⁵ Snížíme-li tento odhad na 25 %, dojdeme k celkovému počtu 1318 a 1335 obyvatel. Pro srovnání: roku 1746 bylo v Turnově pro výměr daně z hlavy napočteno 1244 osob.⁵⁶

Profesní struktura

Katastrální fise z roku 1714 a jejich vizitace z roku 1719 evidovaly ve městě celkem 44 různých profesí, z toho 39 řemeslnických nebo obchodnických.⁵⁷ Vizitační nález zachytil v Turnově 197 živnostníků (včetně podruhů), nepočítaje ty, kteří se živili

⁵¹ ŠIMÁK: *Příběhy*, I/3, s. 31. Zmínky o „slepících“ v rejstříku panského úroku: *SOKA Semily, AMT, rkp. 41, fol. 33-69, 82.*

⁵² ŠIMÁK: *Příběhy*, I/3, s. 83.

⁵³ Eduar MAUR – Dagmar PÍŠOVÁ: *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene.* In: *Historická demografie*, 18, 1994, s. 7-67.

⁵⁴ *Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr* (dále jen *NA, TK*), inv. č. 427, k. 71, fol. 1-8. Viz též Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ – Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL (edd.): *Tereziánský katastr český. Sv. 3. Dominikál.* Praha 1970, s. 71.

⁵⁵ Eduard MAUR: *Základy historické demografie.* Praha 1983, s. 87-88. Srov též E. MAUR: *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru. (Edice statistických dat).* In: *HD*, 19, 1995, s. 176.

⁵⁶ *Státní okresní archiv Semily, fond Archiv města Turnov* (dále jen *SOKA Semily, AMT*), sign. I-ZA-19.

⁵⁷ *APB I*, s. 96.

výhradně zemědělstvím. Struktura živností je standardní, s dominací potravinářských a oděvních profesí, svou početností zaujme 29 ševců (sedm z nich však nedělá) a 10 kamenářů. Jako relativně stabilní se jeví tato struktura i v retrospektivě od poloviny 17. století, jak ukazuje *Tab. I*. Ve zcela jiné perspektivě se však tytéž údaje ocitají ve srovnání s profesní strukturou turnovského obyvatelstva, zachycenou seznamem živnostníků a jejich rodin, vypracovaným roku 1746 pro výměr daně z hlavy.⁵⁸ Z tohoto srovnání vyplývá, že Turnov se počátkem 18. století nacházel ve zlomovém období; dosud poklidné hospodářské poměry rozvířil nový fenomén – kamenářství.⁵⁹ Jestliže v soupise obyvatel podle víry z roku 1651 byl v Turnově zapsán jediný kamenář, neevidovala berní rula (1654) a její revizitace (1677) ani jednoho. V katastrální fási z roku 1714 se objevili dva kamenáři, následná vizitace v roce 1719 ve městě zjistila 10 osob, provozujících tuto profesi. Roku 1740 čítalo kamenářské bratrstvo v Turnově již 53 mistrů,⁶⁰ o šest let později ve městě pracovalo 51 kamenářů a 2 mačkáři.⁶¹ Dá se předpokládat, že mnozí se kamenářství věnovali spíše jako přivýdělku; rostoucí počet kamenářů a především nevídaná konkurence venkovských fušerů však zároveň donucovaly některé z nich tohoto řemesla zanechat.⁶² Broušení polodrahokamů a výroba skelné kompozice se během 18. a 19. století staly pro Turnov charakteristickým odvětvím.

Údaje o počtu turnovských živnostníků v jednotlivých profesních kategoriích je žádoucí doplnit také přehledem jejich průměrných ročních výdělků, vypočtených z katastrálních vizitací.⁶³ Z *Tab. II* je patrné, že nejvýnosnější profesí v Turnově počátku 18. století bylo zpracování živočišných surovin, konkrétně mydlářství. První z turnovských mydlářů si vydělal průměrně 300 zl., další dva po 250 zl. a konečně čtvrtý 150 zl.⁶⁴ Dobře si vedla rovněž kožedělná řemesla; dva přední jircháři si vydělali průměrně 300 zl., jeden

⁵⁸ *SOka Semily, AMT, I-ZA-19*. Před konfrontací čísel z *Tab. I*. je třeba podotknout, že berní rula, její revizitace i katastrální fáse z roku 1714 zachycovaly pouze vlastníky nemovitostí – majitele gruntů. Teprve ve vizitaci fási (1719) a v soupise obyvatel pro výměr daně z hlavy (1746) se objevují také podruzi a tovaryši.

⁵⁹ K nejstarším dějinám turnovského kamenářství bylo dosud publikováno jen velmi málo spolehlivých údajů. Jeho počátky lze nejspíš hledat až v polovině 17. století, kdy se měl ve městě usadit první kamenář jménem Pollack, který pak do svého řemesla zasvětil několik dalších obyvatel města. Srov. *NA, ČG – Commerciale 1731–1754, 1752, sign. E 1-2*; za upozornění děkuji panu R. R. Novotnému z Libštátu.

⁶⁰ *SOka Semily, AMT, I-ZA-17* (seznam turnovských cechů z 14. ledna 1740).

⁶¹ *Tamtéž, sign. I-ZA-19*.

⁶² Srov. Zdeněk MARTÍNEK: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*, Praha 2000, s. 86-87. Na základě produkčních tabel z roku 1752 uvádí, že ze 120 [!] turnovských kamenářů jich pracovalo pouze 82.

⁶³ *APB I, s. 158-165, 187-189*.

⁶⁴ K problematice údajů o výdělcích z řemesel ve vizitačních nálezech viz *APB I, s. 98*.

uzdař 120 zl. Mezi potravinářskými řemesly stáli podle výdělku na prvních místech čtyři perníkáři; první dva si vydělali průměrně 250 zl., další dva 200 zl. Pro srovnání: přední turnovští pekaři si vydělávali po 150 zl. ročně. Mezi evidovanými profesemi dosahoval výjimečného zisku jediný turnovský kotlář – průměrně 500 zl. Na druhém konci pomyslného žebříčku stály oděvní a textilní profese. Příčinou nejspíš byla poměrně velká vnitřní konkurence; výše již byl zmíněn vysoký počet ševců. U textilních profesí, s výjimkou tří barvířů (250 zl., 150 zl., 100 zl.), se dá předpokládat velká konkurence vnější.

Orgány městské správy

V čele městské správy stál *hraběcí rychtář* (fiskál, fiskální rychtář), v Turnově prvně doložený roku 1651.⁶⁵ Od obnovy rady 30. března 1700 byl nazýván „*aktuár*“.⁶⁶ Účastnil se zasedání rady a podle potřeby informoval vrchnost o dění ve městě. Jeho funkce byla náhradou za původní rychtáře jako zástupce vrchnostenské moci ve městě. Po výkupu rychty, k němuž v Turnově došlo roku 1537, se totiž městská samospráva zcela osamostatnila a *rychtář* byl od té doby pouze městským úředníkem.⁶⁷ Vlastní městskou radu tvořilo 12 *konšelů*, včetně primase. Členy městské rady jmenovala vrchnost na základě vot, předložených členy dosavadní rady.⁶⁸ Novou radu pak do funkce uvedl v zastoupení vrchnosti většinou hejtman hruboskalského panství, někdy též inspektor všech valdštejnských panství, za přítomnosti turnovského děkana. Často je zmiňována i účast dalších patrimoniálních úředníků (purkrabí, důchodního písaře aj.). V ideálním případě setrvala jedna rada ve funkci 12 měsíců, během kterých se postupně vystřídalo všech 12 radních ve funkci purkmistra. V reálu se však funkční období jednotlivých rad protahovala až na několik let. Ve sledovaném období (1700–1722) museli radní ve svých

⁶⁵ Lidmila DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města v Čechách. (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*. In: SAP, XXVIII, 1978, s. 345. Pravidelné doklady o jmenování hraběcího zástupce při obnovách městské rady v letech 1660-1720 viz *SOKA Semily, AMT, kn. 29*.

⁶⁶ Císařský reskript 14. ledna 1701 nařídil dodržovat reskript z 25. července 1692, který českým stavům zakázal ustanovovat v poddanských městech panské rychtáře (fiškály). Vrchnosti mohly k ochraně svých zájmů v poddanských městech nadále jmenovat pouze úředníky s titulem „*aktuár*“ nebo „*zplnomocněný*“. Podobně též císařský reskript z 4. února 1700, prvotně se týkající knížecího fiskála v Roudnici nad Labem. Šířeji k zástupcům vrchnosti v poddanských městech viz: Lidmila DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*. In: SAP, XXVIII, 1978, s. 292-355, hlavně s. 329-346.

⁶⁷ ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 69.

⁶⁸ Srov. např. *SOKA, AMT, II-E-45, II-E-46* (leden 1706, hruboskalský hejtman Holan žádá turnovské pány o zaslání hlasů k obnově městské rady a následně je vrací kvůli formální chybě), *II-E-105e* (12. srpna 1720, hejtman Kröschl (Gröschl) žádá o vota turnovských radních k renovaci městské rady).

funkcích setrvávat i několikanásobně déle, než byl předpokládán a ještě v 16. století obvyklý jeden rok.⁶⁹ V tomto směru výjimkou byla rada úřadující pouze 13 měsíců od 11. ledna 1705 do 22. února 1706 (u Šimáka čís. XXXVIII). Na druhém pólu pak leží rada čís. XLI, fungující 6 let a 4 měsíce (od 29. května 1714 do října 1720). Průměrný interval obnovování městských rad v Turnově mezi lety 1700–1722 byl 3 roky a 2 měsíce.⁷⁰

Soudní pravomoc vykonávali tři *městští rychtáři*. Správou městského hospodářství byl pověřen *primas* za pomoci šesti *obecních starších*. Jmenovanými úředníky byli rovněž dva radní *písaři*, od roku 1689 byl jmenován písař pouze jeden.

Většinou až několik týdnů po obnově rady volivali konšelé a obecní starší některé další městské úředníky: čtyři obecní konšely, dva správce solního obchodu, dva správce nad špitálem, vodáka a po dohodě s děkanem též čtyři správce záduší (kostelníky) a jednoho inspektora záduší. V některých případech byli tito úředníci jmenováni přímo vrchností v rámci obnovy městské rady.⁷¹

Zvláštní útvar pak tvoří *obec, veliká obec*. V oblasti městské správy je tak označováno shromáždění plnoprávných měšťanů. Obec se scházela při obnově rady a před výročními trhy, mohla být svolávána také při jiných významných příležitostech. Jako její zástupci vystupovali již zmínění obecní starší. Ani ve starším období nelze v případě Turnova hovořit o nějakých zvláštních pravomocích velké obce, jak je pro počátek 16. století doloženo z některých královských měst. Shromáždění obce nemusela být vyhrazena pouze samotným měšťanům, svévolně se jich mohli zúčastnit také ostatní obyvatelé města. Je-li v dokumentech obec zmiňována, nelze mnohdy s jistotou určit, zda se jedná o obec v právě uvedeném, užším smyslu, nebo je pod takovým označením myšlena celá městská komunita.⁷²

⁶⁹ ŠIMÁK: *Konšelé*, s. 1-2. K předbělohorskému období srov. ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 144 ad.; seznam konšelů viz tamtéž, s. 287-301.

⁷⁰ Mezi roky 1621-1700 byly městské rady obnovovány průměrně po 2 letech a 2 měsících.

⁷¹ *SOKA Semily, AMT, kn. 29 „Manuál právní“*.

⁷² ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 149; srov. též Josef MACEK: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, 3. *Města*. Praha 1998, s. 47-66, 69-70. Pozornost by si jistě zasloužila otázka, zda a jakým způsobem souvisela účast ve sboru obecních starších s členstvím v městské radě. Srov. např. ŠIMÁK: *Příběhy I/3*, s. 105, citován „Manuál 135“; při obnově rady 7. prosince 1641 dosavadní radní Mikuláš Lichvice „pro věk vstoupil mezi obecní starší“.

Složení městských rad

V této práci bude zkoumáno složení sedmi městských rad mezi lety 1700–1722, přesněji od 30. března 1700 do listopadu 1722.⁷³ Toto rozmezí bylo zvoleno s ohledem na dobu vzniku příznávacích fasí tereziánského katastru (únor 1714) a jejich vizitací (červenec 1719).⁷⁴ Stranou muselo být prozatím ponecháno složení ostatních městských orgánů. Prameny jsou v této věci dochovány bohužel jen torzovitě; výsledek na nich založený by proto neměl patřičnou vypovídací hodnotu.

Ve sledovaném období se v městské radě vystříдалo celkem 39 osob, přičemž jméno jedenáctého konšela v radě čís. XLII působící od října 1720 do listopadu 1722 zůstává neznámé.⁷⁵ Některé z konšelů se zatím bohužel nepodařilo ztotožnit s majiteli gruntů uvedených v katastrální fasi nebo zjistit jejich profesi.⁷⁶ Složení městských rad mezi lety 1700–1722 na základě profesí jejich členů ukazuje *Tab. III*, přehled založený na pozemkovém majetku jednotlivých konšelů podává *Tab. V*. Ze srovnání údajů v těchto tabulkách s čísly pro celé město (*Tab. I, Tab. IV*) vyplývá, že v městských radách byli nejsilněji zastoupeni majitelé středně velkých gruntů, naopak velmi málo se mezi konšely vyskytovali ti, kteří drželi maximálně jeden strych rolí a zahrad.⁷⁷ V radách byla početně zastoupena tradičně silná a prestižní potravinářská řemesla. Relativně málo byly zastoupeny oděvní a textilní profese, také zpracovatelů zemin a nerostů (kamenářů a hrnčírů) bylo mezi radními velmi málo. Žádný z konšelů nebyl profesí obchodník a celkem pochopitelně se žádný z nich nežil nádeničinou.

Obsazování rad se dělo v rámci složité struktury vztahů uvnitř městské obce i navenek vůči vrchnosti a jejím úředníkům, roli hrála řada různých vlivů. Vzhledem

⁷³ J. V. ŠIMÁK: *Konšelé turnovští od r. 1620*. In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907-1920, Turnov 1921, s. 1-89. Jedná se o rady č. XXXVI – XLII (s. 45-56).

⁷⁴ Srov. *APB I*, s. 88-89.

⁷⁵ ŠIMÁK: *Konšelé*, s. 56.

⁷⁶ Grunt ani profese nezjištěny u Pavla Černovického (rady XXXVI – XL). Zjištěn pouze grunt: Jan Procházka (XXXVI), Pavel Šerych (XXXVI). Zjištěna pouze profese: Šimon Střížek (XXXVI). K identifikaci jednotlivých osob použit také ŠIMÁK: *Místopis*. Údaje o profesi některých radních zjištěny v revizitačním elaborátu z roku 1677, *NA, BR, inv. č. 31, fol. 237-249*. V případě, že byly u některého z konšelů zjištěny dvě různé živnosti, jsou tyto v *Tab. III* započítány jako 0,5.

⁷⁷ Rozloha orné půdy a zahrad byla pro potřeby této práce sečtena. Zůstává otázka, zda by oddělené posuzování rolí a zahrad přineslo jiné výsledky. Srov. tabulky v *APB I*, s. 96. Rozdíl v celkovém počtu hospodářů v těchto tabulkách a v *Tab. IV*, zde předložené, vyplývá z toho, že do *Tab. IV* nebyly započítány pusté grundy.

k malé početnosti množiny zkoumaných osob je nutno považovat předkládaný výsledek jen za orientační přehled.⁷⁸

Vrchnostenští úředníci

Vývoj správy valdštejských velkostatků v 17. století odpovídal změnám v rozsahu a charakteru pozemkové držby, jak k nim v tomto období docházelo. Když Arnošt Josef z Valdštejna začal od sedmdesátých let 17. století opět scelovat a zvětšovat rodové jmění, bylo třeba také reorganizovat ústřední správu panství. Zástupcem hraběte byl inspektor, jemuž formálně podléhalo veškeré hospodářství. První inspektoři však samotné hospodářství neřídili, do této funkce totiž hrabě jmenoval bývalého štalmistra a po něm svého sekretáře, kteří neměli náležitě praktické zkušenosti. Vlastní hospodářskou správu proto převzal buchhalter, který dříve pouze revidoval účty ze všech valdštejských panství. Buchhalterova kancelář se tak postupně stala ústřední kancelář vrchnostenské správy. Zásahu na tom měla především osoba tehdejšího buchhaltera Daniela Krauze, dlouholetého úředníka ve valdštejských službách; Krauz sídlil a úřadoval v Turnově. V devadesátých letech 17. století byla dočasně obnovena funkce regenta jako zástupce vrchnosti.

Správu jednotlivých panství řídili hejtmané. Zvláštní postavení měl hejtman nově konstituovaného velkého panství Mnichovo Hradiště, označovaný jako vrchní hejtman, poněvadž pod jeho pravomoc spadaly také některé menší statky. Jeho sídlem byl zámek v Klášteře. Vlastního hejtmana měla vedle Mnichova Hradiště také panství Bělá pod Bezdězem, Doksy a Hrubá Skála. V patrimoniálních kancelářích dále působili purkrabí a specializovaní písaři.⁷⁹

Zvláštní skupinu tvořili dvorští úředníci: hofmistr, štalmistr a sekretář. O tom, že vrchnost dokázala věrné služby těchto svých úředníků patřičně ocenit svědčí závět Arnošta Josefa z Valdštejna († 1708). Hrabě odkázal hofmistroví Johanu Mayerovi z Oberschellangu doživotní rentu 1 000 zl. ročně, jeho manželce daroval 100 dukátů a štalmistrovi Johanu Georgovi Hamischovi odkázal 10 000 zl. [!] v hotovosti.⁸⁰

⁷⁸ Srov. vzorovou studii na toto téma - Karel WASKA: *Majetková a společenská struktura rady poddanského městečka Úterý v 18. století*. In: *Západočeský sborník historický*, 2, 1996, s. 65-92.

⁷⁹ BUDIL: *Valdštejnové na Boleslavsku*, s. 52-57.

⁸⁰ Opis závěti Arnošta Josefa z Valdštejna z 25. června 1708: *SOA Praha, ÚSV, inv. č. 2522, sign. IX-K*.

Až do počátku 18. století se udržovala tradice Turnova jako sídla panských úředníků. Výraznou osobou toho typu byl Václav Králík z Brocenberka († 1659), inspektor jičínské komory Alberchta z Valdštejna, později regent na panstvích Maxmiliána z Valdštejna. Podobně se v Turnově usadil Jiří Jeník Zásadský z Gemsendorfu († 1663), který se od funkce obročního písaře na Hrubé Skále vypracoval až na hejtmana v Mnichově Hradišti. Jak už bylo zmíněno, v Turnově sídlil buchhalter Daniel Krauz. Ve městě se zamýšlel usadit také bývalý hruboskalský hejtman Hendrich Holan.⁸¹

⁸¹ *SOKA Semily, AMT, sign. II-E-68* (28. dubna 1709).

Přehled významnějších privilegií udělených městu Turnovu

Tržní a obchodní privilegia

Jednou z oblastí, v nichž se uplatňoval bezprostřední vliv panovníka nad poddanskými městy, bylo povolování trhů a výběru cla.⁸² Roku 1497 král Vladislav II. udělil Turnovu *dva osmidenní jarmarky*, což roku 1500 doplnil o *právo výběru cla* po tři týdny o každém jarmarku; výnos ze cla měl být použit na opravu mostů a silnic.⁸³ Vladislavovo obdarování potvrdil v roce 1531 Ferdinand I. a výběr cla Turnovskými rozšířil na dobu celého roku, v roce 1538 pak dal městu *třetí osmidenní jarmark*.⁸⁴ Roku 1596 potvrdil Rudolf II. Turnovu *tři roční trhy* (dobytcí a koňské).⁸⁵

Roku 1560 dal Adam z Cimburka a na Mladé Boleslavi měšťanům své rohozecké půle Turnova právo zřídil ve městě *sklad a prodej soli*, tutéž milost pak skalské půli města udělil Jindřich Šťastný z Valdštejna.⁸⁶ Roku 1560 udělil Adam z Vartemberka obou stranám města *právo várečné*.⁸⁷

Úpravy vztahu k vrchnosti

Roku 1335 vysadil v Turnově Zděnek z Valdštejna na Chlumu, pán valdštejnské (pozdější skalské) strany města, *svobodnou rychtu* a rychtáře obdařil platy. Roku 1439 pak páni obou částí města Otta a Jan z Bergova na Troskách a Heník z Valdštejna společně potvrdili tehdejšímu rychtáři předchozí list.⁸⁸

Turnovští ze skalské strany byli roku 1499 svým tehdejším pánem Jindřichem Šťastným z Valdštejna zproštěni povinnosti odvádět pravidelné vánoční a velikonoční platy na Skalách (Malé Skále). Za roční náhradu 2 grošů míšeňských za každého obyvatele mohli tyto platy nadále odvádět ve městě.⁸⁹

⁸² Srov. Antonín HAAS: *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*. In: PHS, IV, 1958, s. 153-184, zde s. 154.

⁸³ *SOKA Semily, AMT, I-A-1*. ŠIMÁK: *Privilegia*, V., s. 4-5, V., s. 7. *CIM, IV, 2*, č. 605, s. 352. Nezmiňují pozdější potvrzení uváděných privilegií.

⁸⁴ *SOKA Semily, AMT, I-A-13a, I-A-14*. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXV., s. 31-33; XXVII., s. 35-36.

⁸⁵ *SOKA Semily, AMT, I-A-17*. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXX., s. 38-39.

⁸⁶ Privilegium pro rohozeckou stranu viz ŠIMÁK: *Privilegia*, VIII., s. 7; *CIM, IV, 2*, č. 648, s. 397. Privilegium pro skalskou stranu viz ŠIMÁK: *Privilegia*, IX., s. 7-8; *CIM, IV, 2*, č. 650, s. 398-399.

⁸⁷ *SOKA Semily, AMT, I-A-16*. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXIX., s. 38.

⁸⁸ ŠIMÁK: *Privilegia*, I., II., s. 3. Text privilegia z r. 1335 viz *CIM, IV, 1*, č. 42, s. 60-61. Text z listiny z roku 1439 viz *CIM, IV, 1*, č. 271, s. 383.

⁸⁹ *SOKA Semily, AMT, I-A-3*. ŠIMÁK: *Privilegia*, VI., s. 5-6. *CIM, IV, 2*, č. 637, s. 386-387.

Roku 1501 zaručil Jindřich Šťastný z Valdštejna poddaným usedlým na skalské straně Turnova *právo volného kšaftování*, umožnil jim *volné vyprodání* z města a zřekl se ve prospěch městské obce *práva odúmrti*.⁹⁰ Obdobné privilegium pro rohozeckou stranu městu vydali asi roku 1506 Jan ze Šelmberka s Johankou z Krajku.⁹¹

Roku 1509 povolila Johanka z Krajku, aby se poddaní na rohozecké straně spojili s poddanými Jindřicha Šťastného z Valdštejna na skalské straně města ve věci důchodů a platů a společně je užívali „*na opravy města nebolito ohrady a cest*“. Přebytky se měly rozdělit na půl. Toto spojení se však netýkalo odúmrti.⁹²

Privilegium Jáchyma Ondřeje Šlika (1613)

Roku 1613 osvobodil Jáchym Ondřej Šlik poddané na své, svijanské straně Turnova ode všech platů, dávek, robot a povinností za roční plat 1 000 kop miš., potvrdil předchozí privilegia a požádal Matyáše o svolení vložit toto privilegium do desk zemských.⁹³

Šlik umožnil Turnovským svobodné *vystěhování bez výhostního listu* pod podmínkou, že včas oznámí svůj úmysl vrchnosti a s jejím povolením osadí grunt zachovalým člověkem. Děti se mohou volně vdávat a ženit pryč z města až po dosažení „*spravedlivého věku*“, vrchnost si zachovává právo stavět sirotky i děti měšťanů k vlastní službě, sirotci mohou dostat zachovací list pouze se svolením vrchnosti. V odůvodněných případech „*bud' pro neposlušnost anebo nějakou nenáležitou protimyslnost učiněnou*“ může vrchnost nařídít dotyčnému vystěhovat se ve čtvrtletní lhůtě spolu se vším svým majetkem pryč z města.

Měšťané a obyvatelé na svijanské straně Turnova mohou volně kšaftovat podle městského práva „*tím vším způsobem jako jiná královská a svobodná města*.“ Podle městských práv se mají řídit také v záležitostech odúmrti. Pokud by však pro skalskou stranu města podobné privilegium nebylo vydáno, nebude možné činit odkazy lidem na druhou stranu města a eventuální odúmrt' připadne pouze ve prospěch svijanské strany

⁹⁰ *SOKA Semily, AMT, I-A-22* (zbytky kopiáře). ŠIMÁK: *Privilegia*, X., s. 9. *CIM, IV, 3*, č. 651, s. 7-8.

⁹¹ *SOKA Semily, AMT, I-A-22* (zbytky kopiáře). ŠIMÁK: *Privilegia*, XVII., s. 16-17. *CIM, IV, 3*, č. 708, s. 88-90.

⁹² *SOKA Semily, AMT, I-A-10*. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXII., s. 24-25. *CIM, IV, 3*, č. 752, s. 146-147.

⁹³ ŠIMÁK: *Privilegia*, XXXI., s. 39-47. Šlikova žádost o intabulaci privilegia: *NA, SM, T-8-2* (28. února 1613); císařské nařízení k intabulaci: *NA, ČDK, inv. č. 759, sign. IV D 7, k. 560* (20. března 1613), odtud citováno; zápis privilegia v deskách zemských: *NA, DZV, č. 136, kvatern trhový stříbrný 2. (1612-1614), fol. P 16* (30. dubna 1614).

Turnova. Šlik rovněž svijanské straně města udělil svobodný šenk vína a právo várečné (i v pivovarech, které budou teprve vystavěny).

Privilegium Albrechta z Valdštejna (1628)

Nové privilegium vydal Turnovu 8. května 1628 Albrecht z Valdštejna, od roku 1623 jediný pán města.⁹⁴ Vydání této listiny souviselo s Valdštejnovou snahou vybudovat z Frýdlantského vévodství zvláštní enklávu, do značné míry nezávislou na českých zemských úřadech. Vévodství, Ferdinandem II. vyňaté z působnosti českého zemského práva, postupně získávalo řadu atributů suverénního knížectví. V té době probíhaly přípravné práce na zcela novém zemském zřízení pro Frýdlantsko, které mělo mimo jiné ustanovit vznik tří stavů: prelátů, pánů s rytíři a měst. Valdštejnův reskript z 2. dubna 1628 již dokonce určil, v jakém pořadí budou vévodská komorní města zasedat a hlasovat na budoucích zemských shromážděních: Jičín, Frýdlant, Hostinné, Česká Lípa, Turnov, Český Dub a Bělá pod Bezdězem. Později k nim byl přiřazen také Liberec. Zemské zřízení však nebylo do konce Valdštejnova života v roce 1634 dokončeno a rovněž tak nebyl nikdy svolán frýdlantský „zemský sněm“.⁹⁵

Turnovskému magistrátu bylo potvrzeno právo svobodně přijímat „*poctivé, dobře zachovalé a k tomu svobodné a žádné jiné vrchnosti člověčenstvím podrobené lidi za měšťany.*“ Podmínkou ovšem bylo, že tito přistoupí „*k obyčejným závazkům a slibům, kteréž nám, jakožto vládnoucímu knížeti [...] a teprve, jakž obyčej jest, k radě a k obci Turnovské se vztahující, že oni nám a jim všelijaké poddanosti a povin[n]ého poslušenství dokazovati a osvědčovati mají.*“ Každý, kdo takový slib učiní, „*všech privellejí[!], svobod a spravedlností, kteréž toto město od starodávna mělo, od nás sobě potvrzené, aneb vnově pojištěné má, a ještě potvrzené míti může, jakož my toho oumyslu jsme, toto město Turnov i některé více města naše k svobodnému spůsobu přivéstí, podobně jako i jiné měšťanstvo požívati a z něho se veseliti má.*“ Tato formulace jasně odkazuje na výše zmíněné Valdštejnovy nerealizované plány. Městská rada byla zároveň oprávněna vydávat zhosty bez zásahů vrchnosti. Kdo zhost obdrží, může se vystěhovat s celou svojí rodinou, včetně dětí, i se vším svým majetkem.

⁹⁴ Opis „frýdlantského privilegia“ zachován ve vidimusu turnovských privilegií z 9. prosince 1712: NA, SM, P-106 / T-28, Lit. B, odtud citováno.

⁹⁵ Přehledně srov. Marek STARÝ: *Frýdlantské vévodství a jeho státoprávní postavení v rámci České koruny*. In: Karel Malý – Ladislav Soukup (edd.): *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Praha 2006, s. 135-157. Originál Valdštejnova reskriptu o městech: NA, VL, inv. č. 31, sign. F 67/17, k. 31, fol. 52-53.

Měšťanům bylo potvrzeno právo svobodně kšaftovat, s výjimkou vévodských lén. Každý také bude moci svobodně určit poručníka svým dětem. V případě, že poručník nebude v kšaftu určen, stanoví jej městský úřad. V závěru pak byl purkmistr, radní i celá obec zavazováni, aby v případě vévodovy smrti nebyla poslušnost a poddanost slibována nikomu jinému, než jeho dědici nebo poručníkům.

Privilegium Maxmiliána z Valdštejna (1647)

Na žádost turnovských městských úředníků potvrdil roku 1647 Maxmilián z Valdštejna předchozí privilegium vévody frýdlantského. Jednalo se o konfirmaci, text Albrechtovy listiny však nebyl inserován celý, ale pouze jeho dispozitivní části. Samozřejmě chyběla zmínka o vévodově úmyslu přivést Turnov i jiná města „k svobodnému způsobu“, stejně jako závazek věrnosti města vůči Albrechtovým dědicům.⁹⁶

⁹⁶ *SOkA Semily, AMT, I-A-18. ŠIMÁK: Privilegia, XXXIII., s. 48-50.*

Předehra sporu

Právo várečné

Jedním z tradičních sporných témat ve vztahu poddanských měst a jejich vrchností bylo právo várečné. Na příkladě Turnova lze ukázat, jak se tato otázka v průběhu 16. a 17. století vyvíjela.

Roku 1560 udělil Adam z Vartemberka, tehdy jediný pán města, Turnovu právo várečné. Za sebe i své dědice se zaručil, že nebude na rohozeckém a (malo)skalském panství vařit pivo ve vlastní režii a odnímat městu krčmy. Zatímco dříve Turnovští odváděli vrchnosti 4 groše české za várku, nyní měli platit po 10 groších českých (počítaje za 7 peněz bílých). Pokud by se to někdo z budoucích pánů města rozhodl změnit, nebudou muset turnovští poddaní tento poplatek za várku platit.⁹⁷ Za Adamových synů se objevily první pokusy turnovské právo várečné omezit zřízováním vrchnostenských pivovarů na okolních panstvích.⁹⁸ Právo várečné potvrdil roku 1613 Jáchym Ondřej Šlik, pán na Svijanech, k nimž v té době náležela jižní (bývalá rohozecká) polovina opět rozděleného Turnova. Měšťanům této části zaručil svobodné vaření a šenkování piva a zřízování pivovarů, přičemž se za sebe i za budoucí vrchnosti zavázal neprovozovat a nezřízovat panské pivovary ve městě ani jinde na panství. Zároveň jim daroval pánve k jeho vaření. Do té doby odváděli Turnovští ze svijanské strany po jedné kopě míšeňských z každé várky. Tento i další v privilegiu vyjmenované poplatky a povinnosti shrnul Šlik do jednoho ročního platu 1 000 kop miš., odváděného ve dvou splátkách.⁹⁹

Albrecht z Valdštejna brzy poté, co se stal novým pánem Turnova, začal bez ohledu na dřívější privilegia vymáhat staré dávky a povinnosti, ignoruje právo města na obchod se solí, šenk vína a právo várečné. Měšťanům bylo přikázáno brát pivo jen ze skalského pivovaru. Původní městský pivovar byl vrchnostenskými úředníky nově upraven, jednotlivé měšťanské sladovny byly za nájem převzaty vrchností.¹⁰⁰ V novém privilegiu, které vévoda frýdlantský městu Turnovu v roce 1628 udělil, nebyla o právu na vaření piva nejmenší zmínka.¹⁰¹ Po Albrechtově smrti podali měšťané u nového pána, Maxmiliána

⁹⁷ ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXIX, s. 38 (s. l., 8. září 1560).

⁹⁸ Srov. ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 90-91.

⁹⁹ ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXXI, s. 39-47, konkrétně s. 44-45, (Svijany, 30. ledna 1613).

¹⁰⁰ ŠIMÁK: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl I., 3. kniha. Turnov protireformační, s. 14, 29;* strojopisný text, uloženo: *MČR Turnov, f. Šimák, inv. č. 353.*

¹⁰¹ *NA, SM, P-106 / T-28, Lit. B, fol. 23^r-26^r* (opis).

z Valdštejna, supliku o navrácení várek městu, jejich opakovaným prosbám však nebylo ani v dalších letech vyhověno. Teprve roku 1638 byl městu pronajat na dva roky, s platností od ledna 1639, dřívější městský pivovar na rynku. Všechny suroviny k vaření musely být brány pouze od vrchnosti a pivo mohlo být vyšenkováno jen v Turnově. Řád várek stanovil týdenní výstav 12 sudů. Z každé várky náleželo vrchnosti 10 zl. (tj. 520 zl. ročně), obci 12 kr. (tj. 10 zl. ročně) a z každého sudu 12 kr. císaři (tj. 124 $\frac{3}{4}$ kopy míš. ročně). Na údajnou přímluvu hraběcího regenta Králíka z Brocenberka byl pivovar městu propůjčen i v roce 1641. Plat za jeho užívání se však zvedl na 1 000 zl. ročně.¹⁰²

Poté, co 7. května 1643 požár zničil více než polovinu města, včetně pivovaru, odpustila vrchnost městu mj. splátky, jež měly být za pivovar odvedeny toho roku na sv. Jana a sv. Václava, stejně jako splátky na další půlrok. Než bude pivovar v Turnově obnoven, měli brát pivo výhradně z panského pivovaru na Hrubé Skále.¹⁰³ Várky pak byly Turnovským propůjčovány také v dalších letech. Plat na rok 1655 byl stanoven na 2333 zl. 20 kr. ve čtyřech splátkách, zahrnoval ovšem nejen užívání pivovaru, ale také poplatek za vinopalní kotle, šenk vína, náhradu za svatojiřský a svatohavelský úrok, za slepice, za masné a pekařské krámy, za „plat soukenický“ a za podruhy. Příslušný vrchnostenský reskript také obsahoval určité sociální prvky. Měšťanům, kteří by neměli peníze, měla být potřebná pšenice poskytnuta z panských sýpek; uhrazena by byla až po zpeněžení hotové várky. Zároveň bylo zakázáno skupovat právo várky bohatšími měšťany od chudších sousedů, „protože jse[!] skrze tu příčinu lidé chudí stenčují a zavozují“.¹⁰⁴ Nové privilegium, jež městu udělil Maxmilián z Valdštejna v roce 1647, nepřineslo ve věci várek žádnou změnu, o vaření piva se nezmiňovalo; šlo pouze o confirmaci frýdlantského privilegia z roku 1628.¹⁰⁵

Roku 1658 koupila v Turnově Marie Eleonora z Valdštejna od dědiců Petra Partyčka nárožní dům v Hluboké ulici (č. 217) „s pivovarem sbořeným a sladovnou při něm“ za 500 kop míš, aby v něm nově zřídila vrchnostenský pivovar.¹⁰⁶ Tento panský pivovar se vedle své prvotní, hospodářské funkce postupně stal také základnou a „výsostným územím“ vrchnosti a jejích úředníků – protiváhou radnice, která byla zhmotněním samosprávných funkcí městské obce. Například 31. srpna roku 1701 byl

¹⁰² ŠIMÁK: *Příběhy I/3*, s. 77, 81, 83, 100.

¹⁰³ Opis reskriptu Maxmiliána z Valdštejna (Videň, 28. října 1643) v *SOKA Semily, AMT, rkp. 31, fol. 94^r-94^v*.

¹⁰⁴ *SOA Praha, ÚSV, inv. č. 227, sign. IV-7-11, k. 6* (Videň, 1. ledna 1655).

¹⁰⁵ ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXXIII, s. 48-50.

¹⁰⁶ ŠIMÁK: *Místopis*, s. 223, cituje ze zápisu o koupi v městské knize *SOKA Semily, AMT, rkp. 31, fol. 50*.

z turnovského pivovaru do františkánského kláštera na náměstí vypraven pohřeb dítěte hruboskalského hejtmana Holana a hejtman k té příležitosti žádal turnovské radní, aby se spolu s cechmistry zúčastnili průvodu.¹⁰⁷ Tato symbolická role pivovaru pak zvlášť vynikla později, ve vyhrocených chvílích během konfliktu mezi městskou obcí a vrchností.

Podobně jako dřív bylo měšťanům pronajímáno právo várek. Roku 1677 byly várky propůjčeny na jeden rok, včetně povolení šenkovat pivo a víno a vyrábět pálenku, za 2333 zl. 20 kr. Tato částka však nezahrnovala pravidelné úroční platy, „úroční slepice“, poplatků za masné krámy a pekařské kobky. Spolu s tím hrabě nařídil obci pověřit dva z měšťanů dohledem nad spravedlivým rozvržením várek a vymínil si takové rozvržení schválit.¹⁰⁸ Když Turnovští zanedlouho žádali vrchnost, aby jim bylo v berních záležitostech uleveno snížením stanoveného počtu osedlých, reagovala vrchnost poukazem na várečnou živnost, jež byla městu propůjčena.¹⁰⁹

Snad roku 1677 se spolu s prosbou o další propůjčení várek rychtář, purkmistr, městská rada a starší obecní distancovali od jednání dvou turnovských měšťanů, Jiřího Vrše a Servacia Kobuse. Vrš a Kobus prý popouzejí některé sousedy proti radním a prohlašují, že na ně podají kvůli údajným machinacím s kontribucí u vrchnosti žalobu. Aby takovým jednáním nepřipravili obec o vrchnostenskou milost dalšího propůjčení várek, byli městskými úředníky předvoláni na radnici a zde napomenuti zdržet se dalšího podobného jednání, které by ve svém důsledku mohlo být ke škodě celé obce. Radní zároveň neopomněli poznamenat, že právě Kobus, jenž prý ještě před dvěma lety nebyl měšťanem, dosud „*svobody své ani složiti, ani juramentum fidelitatis učiniti nechce.*“¹¹⁰

Vrchnostenský návrh nových privilegií

Jisté napětí ve vztahu mezi městem a vrchností lze vypočítat již v poslední čtvrtině 17. století, byť jen v útržcích, bez širších souvislostí. Uvedené příklady však zřetelně dokládají, že události, ke kterým v Turnově došlo po roce 1707, byly výsledkem dlouhodobější krize ve vzájemných vztazích.

¹⁰⁷ *SOka Semily, AMT, II-E-7[a]*.

¹⁰⁸ *SOka Semily, AMT, II-B-17d* (Praha, 1. května 1677); ed. ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXXIV, s. 50-52.

¹⁰⁹ *SOka Semily, AMT, rkp. 31, fol. 76^v* (opis dekretu Arnošta z Valdštejna z 2. listopadu 1679).

¹¹⁰ *SOka Semily, AMT, II-B-g* (s. d.). Servacius Kobus koupil v prosinci 1675 dům od svého tchána Mikuláše Matuchy, viz *Místopis*, s. 14.

Regent valdštejnských panství se roku 1693 dotázal na hruboskalském zámku zástupců rady města Turnova, chtějí-li od vrchnosti přijmout nová privilegia. Ti se však odvolali na nutný souhlas celé obce. Na radnici pak shromážděné obci přednesli návrh privilegií a jednali „*kteřý by tak punkta v nich nad předešlé obdarování od slavných paměti milostivých vrchností, již v Pánu Bohu odpočívajících, nám udělené, za tvrdé a obtížné se zdály.*“ Prostřednictvím regenta pak obec podala své vrchnosti výčet bodů, za jejichž „obměkčení“ prosila. Z původního vrchnostenského návrhu, který měl nejméně 14 článků, tak známe, alespoň rámcově obsah pouze těchto konfliktních bodů.

Měšťané měli výhrady k tomu, aby byli ostatní poddaní z hruboskalského panství osvobozeni od cla vybíraného v Turnově (bod 4). Dále bylo připomínáno, že by město mělo mít „tradiční“ užitek z plavení dříví po Jizeře. Další výhrada se týkala změny v zavedeném počítání (vyšenkovaného?) vína a s tím souvisejících poplatků a také vyžadovaného chození zástupců města na vrchnostenskou kancelář (vše bod 8). Turnovští se také ohrazovali proti povinnému odběru plátna (bod 9). Další body se pak týkaly ustanovování městských orgánů (bod 12), zákazu odprodeje rolí od městských gruntů (bod 13) a platu z řeznických krámů a kupování dobytka do panských dvorů (bod 14).

Z odpovědi, kterou regent jménem vrchnosti městu zaslal, jasně vyznívala ochota ustoupit pouze v některých ze sporných bodů. Šlo jednak o úlevu u poplatků za víno, dále bylo deklarováno, že v případě včasných plateb do vrchnostenské pokladny nebudou městští úředníci zbytečně povoláváni na zámeckou kancelář a také, že nikdo nebude nucen k odběru plátna. Turnovští se však oprávněně obávali, že přijetím nového privilegia by pozbyly platnosti ty články starších privilegií, jež v navrhovaném textu obsaženy nejsou. Prosili tedy vrchnost, aby se uvolila jejich dosavadní privilegia „*v těch všech punktích a klausulích potvrditi a konfirmovati*“.¹¹¹ Bezprostřední výsledek tohoto jednání bohužel neznáme, zdá se však, že jednání o městských privilegiích neúspěšně pokračovala i v dalších letech. Na podzim roku 1697 Turnovští vysvětlovali hraběti, že se nemohli písemně zřeknout „*všech starých privilegií*“, ani zatím nemohli přijmout nová privilegia, poněvadž vrchní hejtman jim neposkytl opis opraveného návrhu. Neučinili tak rovněž „*v respektu zvláště k dědovi současné vrchnosti a bez vědomí a vůle celé obce,*“ čímž naráželi na privilegium, jež Turnovu v roce 1647 udělil Maxmilián z Valdštejna. Zároveň ovšem prosili vrchnost o vyhotovení nového privilegia. Hrabě jim však odpověděl, že

¹¹¹ *SOkA Semily, AMT, II-B-18* (30. května 1693); tamtéž, *II-B-19* (30. října 1693).

dokud si budou nechávat tajně radit, aby nepodepisovali revers o zřeknutí se starých privilegií, žádnou milost jim neudělí.¹¹²

Mohlo by se zdát, že měšťané si poté vrchnost přece jen udobřili. Roku 1700 jim Arnošt z Valdštejna s trvalou platností slevil polovinu gruntovních platů. Tato milost se však nevztahovala výhradně na Turnov, týkala se všech poddaných na panství Hrubá Skála.¹¹³ Téhož dne Valdštejn vydal také jinou listinu téměř identického znění, ale v němčině, určenou pro panství Doksy a Bezděz.¹¹⁴

Napětí mezi Turnovem a hruboskalskou kanceláří přetrvávalo nejspíš i v dalších letech a výrazně se projevilo v červenci 1704. Turnovský městský úřad tehdy odmítl písemně potvrdit slib „*věrnosti, poslušnosti, poddanosti*“, daný předešlý den na hruboskalském zámku hraběcímu inspektorovi Mayerovi, zastupujícímu mladého pána Františka Josefa z Valdštejna. „*Neb to při předešlejších slibování <zde v místech rad[ních]> příkladu nebylo, aniž v pamětech starožitnejch našich se co podobného <ne>vynachází, ouřadě také jakožto mēnitedlní za celou obec písebně slibovati a jako v rukojemství bez dovolení týž <celé> obce se co do předkův našich činěno nebylo, mimo věřejšího rukou podání slibu se zavazovati nemůže.*“ Pokud by však byl ústní slib považován za nedostatečný, úřad za sebe i celou obec vyjádřil ochotu slib učinit znovu, přímo vrchnosti.¹¹⁵ Událost byla rovněž zaznamenána v městské knize s dodatkem, aby napříště nebyl podobný slib skládán na Hrubé Skále, ale pouze na radnici. Slib byl prý tentokrát výjimečně proveden na zámku pouze s ohledem na příslib povolení práva várečného.¹¹⁶ Před tento zápis byl tehdy zanesen také záznam o předchozím slibu věrnosti a poslušnosti, učiněném roku 1674 otci nynějšího pána, Arnoštu Josefovi z Valdštejna: „*dle starobylého spůsobu věrnost, poslušnost zde v místech radních slibování se stalo.*“¹¹⁷

O nových privilegiích se jednalo i potom. Zachovala se odpověď Františka Josefa z Valdštejna z roku 1705 na memoriál turnovské obce ohledně sporných míst ve vzájemných vztazích a rovněž také známe reakci Turnovských. Valdštejnovy argumenty byly poněkud vyhýbavé, s jistým tónem přezíravosti. Hrabě tvrdil, že velká osedlost z které

¹¹² *SOkA Semily, AMT, II-B-20* (s. d.), na rubu text odpovědi hraběte (2. listopadu 1697).

¹¹³ ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXXV, s. 52-53 (Mnichovo Hradiště, 20. dubna 1700), český text vydán podle opisu v manuálu Rovenska pod Troskami, fol. 204.

¹¹⁴ *SOA Praha, ÚSV, inv. č. 5324, k. 271.*

¹¹⁵ *SOkA Semily, AMT, II-B-23* (10. července 1704).

¹¹⁶ *SOkA Semily, AMT, rkp. 31, fol. 73^v.*

¹¹⁷ *Tamtéž, fol. 73^r.*

platilo město kontribuci nebyla stanovena vrchností, ale na základě generální vizitace v roce 1654 (tj. podle berní ruly). I kdyby Turnov platil po jistou dobu z více osedlých, je prý třeba vzít v potaz, že město je živeno „*jak handlem, tak jinými obchody*“ z hruboskalského panství. Hrabě navrhl přeměřit turnovské role, aby se ověřilo, zda odpovídají stanovené osedlosti. Velká kontribuce a časté odvody rekrutů se prý netýkají pouze Turnova, ale také všech královských měst. Tím se snažil poukázat na to, že statut města, byť poddanského, s sebou přináší také určité závazky. Separaci Turnova od panství hrabě zamítl a rovné rozvržení kontribuce podmínil pravidelným předkládáním účtů. Stará městská privilegia budou moci být potvrzena, pokud se prokáže jejich „dostatečnost“. V reakci na turnovské stesky na špatnou situaci města nabádal měšťany k větší přičinlivosti:

*„Jedno každé město, nejen toliko na usedlost neb role a grunty patřiti, anobř svýma handly a řemesly vzhůru a v znik přicházeti své obživování hledati má (a to jest způsob odkadž vždy do rukouch hotové peníze přicházejí), ono se místa, sídla a města příkladem dosti nacházejí, které rolí a živností nemají, krom od svých řemesel, bez nedostatku se živějí, obzvláště též jenž (jako Turnov) velice užitečných a vejnosných trchův užívají. Z toho opravdivě vypejvá, že ne rolní živností, nýbrž pouhým opouštění[m] a nedbalostí řemesel svých zacházejí, kdež ustavičnému opilství se oddávají a sami svývolně do ruiny a spuštění domův se uvádějí.“*¹¹⁸

Město reagovalo výčtem kontribučních přeplatků od vzniku berní ruly. Ohledně prověření městských privilegií odkázali na vidimus, jenž byl vrchností předán již roku 1681 a měl by tedy být k dispozici v hruboskalské kanceláři. Špatná situace turnovských živnostníků je pak způsobena především nekalou konkurencí ze strany vesnických řemeslníků. Hraběcí výtky, že zanedbávají své živnosti a oddávají se opilství, jsou podle Turnovských založeny na pomluvách závistivých a nepřejících lidí. S trochou ironie k tomu dodali: „*ačkoliv že mnohý starý pracovitý soused a řemeslník pro posilnění k své práci by potřeboval trunček piva užiti. Však když toho prostředku <peněžitého> nemá, s vodou žízeň hasiti přinutcen a na tom trunku vody obvyknouti musí.*“¹¹⁹

¹¹⁸ List hraběte: *SOka Semily, AMT, II-B-24* (praes. 14. března 1705).

¹¹⁹ Koncept odpovědi na předchozí hraběcí list: *SOka Semily, AMT, II-B-13* (s. d).

Průběh sporu

Odpor proti návrhu nových privilegií

Hruboskalský hejtman Hendrich Rochus Holan požádal koncem roku 1706 turnovský magistrát o zaslání opisů privilegií města, aby je mohl odeslat vrchnosti, jež si je vyžádala. „*Pro jakou příčinu Jeho Excell[ence] to žádá jmíti, mně povědomo nejní. Mám zato, že nepochybně, když Jeho Excell. je prohlédnouti ráčí, takové napřed a potom Jeho Vy[soce] Hrab[ěcí] Milost naše milostivá vrchnost, budou oba konformirovati.*“¹²⁰ Měšťané očekávali, že jejich privilegia konečně vrchnost potvrdí. Není vyloučeno, že výzva k předložení privilegií souvisela s patentem Leopolda I. z 16. července 1705. Ten nařizoval držitelům starých privilegií předložit je ve stanovené lhůtě k přezkoumání. Po náležitém prověření, zda nejsou v rozporu se současným politickým a soudním systémem a kamerálními zájmy státu, měla být tato privilegia buď potvrzena, omezena nebo zrušena. Vzhledem k tomu, že příslušné úřady neobdržely v té věci dostatečně přesné instrukce, vyzněla celá tehdejší akce do ztracena.¹²¹

20. dubna 1707 vypukl v Turnově ničivý požár, který pohltil přes 170 domů a chalup, radnici, farní kostel sv. Mikuláše a františkánský klášter. Po požáru přijel do města hraběcí hofmistr Jiří Bubák, který sdělil radním, že vrchnost se uvolila městu pomoci: na vlastní náklady prý nechá obnovit radnici, farní kostel, děkanství a školu. Při obnově ostatních domů v Turnově se měli držet regulačního plánu, „*že aby po jeho [hraběte] vůli stavěli, že jim sám obrisy dá jak kterej dům má státi.*“ Zároveň jim byl přislíben potřebný stavební materiál. Později se však ukázalo, že za vše odebrané musejí zaplatit.

Když pak hrabě znovu vyzval měšťany, aby mu předložili opis jejich dosavadního privilegia k potvrzení, zdálo se, že konečně vyslyšel opakované prosby o konfirmaci a poskytnutí várečného práva. Návrh nového privilegia, jež hofmistr Jiří Bubák po nějaké době přednesl na turnovské radnici, však Turnovští odmítli přijmout; jeho text se prý zcela rozcházel se zněním starších privilegií.

- 1) vrchnost může z města vypovědět kohokoli v půlroční lhůtě vypovědět z města,

¹²⁰ *SOka Semily, AMT, II-B-25* (28. prosince 1706). Mínen Arnošt Josef z Valdštejna († 27. června 1708) a jeho syn František Josef z Valdštejna (1680-1722).

¹²¹ Jan KAHUDA: *Panovnícké konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*. In: *Paginae historiae*, 9, 2001, s. 32-34.

- 2) sirotci nemohou být propouštěni z města bez svolení vrchnosti,
- 3) Turnovští radní i ostatní měšťané se mají na předvolání dostavit na vrchnostenskou kancelář,
- 4) kdo by se chtěl z města vyprodat, musí zaplatit z každých sta zlatých pět zlatých obci a pět zlatých vrchnosti; z každého sudu vrchnostenského piva bude 30 kr. dáno na děkana a na kantory;

kdyby se kdokoliv ze sousedů protivil vrchnosti, může být toto privilegium městu odebráno.¹²²

Není zcela jasné, zda vrchnostenský návrh nového privilegia neobsahoval i další články a zda se měšťané nevymezovali pouze proti sporným bodům. Turnovští odmítali takový návrh přijmout a přes hofmistrovu snahu vyjednávat neustoupili. Při odchodu je prý varoval, že když nechtěli přijmout tento návrh, jinde si nic nevyžalují. Na rozmyšlenou proto dostali lhůtu do příštího rána. Ani poté se však měšťané nepodvolili. Hofmistr se již neovládl a podle svědectví Kristiána Vejrycha řekl: *„že nám [turnovským měšťanům] naše privilegium nic platný nejsou, že nám na ně ani žádný zlatej, ani půl, ani krejcaru na ně nepučí, abychom sobě je na pláště a na nosy pověsili, že nám nic platný nejsou, a dyby nám je císař p[án] měl potvrditi, že by se musil císař p[án] přes hubu s nima bít, a pravil, že dyž se budem ucházeti k vrchnosti, že od nás nic nepřijme, že co mu podáme, že to nepřijme, že to rostrhá a že nás nebude slyšeti žádnýho a že je dá do arestu sadit.“*¹²³

Jakoby na oplátku odmítala vrchnost vyhovět žádostem o poskytnutí várek. Když 5. června 1707 prosili Turnovští starého hraběte Arnošta z Valdštejna o várky přímo na zámku v Mnichově Hradišti, bylo jim rozhodnutí vrchnosti sděleno pouze ústně, prostřednictvím hraběcího štalmistra. Kdo prý chce užívat živnost váreční, ten ať se zakoupí v některém z královských měst.¹²⁴

V nedatovaném konceptu psaném po dubnovém požáru představitelé města spolu s celou obcí znovu prosili vrchnost o potvrzení svých starých privilegií. Byli si však zřejmě vědomi toho, že starší privilegia z doby před stavovským povstáním by mohla působit jako problém; znali pardubickou pragmatiku Leopolda I. z 22. března 1680, která mj. rušila všechna poddanská privilegia vydaná před „ohavnou rebelií“, pokud nebyla po Bílé hoře

¹²² *Vejrych, fol. 2^v.*

¹²³ Hofmistrův výrok citován podle *Vejrycha, fol. 3^r*, podobně je uveden také v konceptu turnovské supliky hraběti Šlikovi, *SOka Semily, AMT, II-B-11* (s. d.), *II-B-42* (s. d.).

¹²⁴ *SOka Semily, AMT, II-B-25e* (12. července 1707).

nově potvrzena.¹²⁵ Ve své žádosti se tedy pouze souhrnně zmínili o městských privilegiih vydaných panovníky a předchozími vrchnostmi, prý potvrzených dědem současné vrchnosti Maxmiliánem z Valdštejna. Původní dramatická formulace, že stará privilegia byla Maxmiliánem „*již po vší rebelii ve všech punktích, klausulích, slovích a znění stvrzené (poněvadž nám dle přednešených resolucí, takových privilegii v nařknutí, že by nic platné, vymazané a skrze rebelii skasirované býti měly, žádným způsobem v takové ničemnosti a neplatnosti položené zanechati nelze a možné nejní, nebo bychme všickni společně raději smrti sobě volili, nežli podotknuté privilegia a v takovém zlechčení zanechali)*“, byla ještě v konceptu škrtnuta.¹²⁶ Takové tvrzení by bylo snadno napadnutelné a mohlo by veškerou snahu o konfirmaci zmařit. Z porovnání textu maxmiliánovského privilegia z roku 1647 s privilegii předchozích vrchností totiž jasně vysvětluje, že Maxmilián potvrdil pouze privilegium Albrechta z Valdštejna z roku 1628, privilegii starších se jeho konfirmace netýkala.

Další projekt nových privilegiih byl turnovským konšelům, starším obecním, rychtářům a několika dalším měšťanům přednesen 13. ledna 1708 na hruboskalské kanceláři s tím, aby se k němu vyjádřili. Ti však nechtěli rozhodnout sami a odvolávali se na nutný souhlas celé obce. Požádali proto vrchnost, aby jim byl text návrhu zapůjčen k projednání.¹²⁷

Jeden z tehdejších návrhů nových privilegiih, bohužel nedatovaný, se dochoval v opise. Ten však nezachycuje celý text, nýbrž jen důležitější pasáže. Turnovští své připomínky k jednotlivým bodům návrhu, „*keré na újmu starých privilegiih a proti vejsadě práva zdejšího drobet tvrdé a nepříjemné se býti zdají*“, sepsali jako interní podklad k suplice, podané po smrti Arnošta z Valdštejna nové vrchnosti.¹²⁸

Návrh měl 15 bodů. V úvodu, v prvním bodě a v závěru textu měšťanům scházelo prohlášení o potvrzení všech starých privilegiih, které město „*od starodávna užívalo*“. Úvodní formulace vrchnostenského návrhu: „*níže psaným způsobem konfirmiruji, potvrzuji a privilegiruji*“, totiž znamenala, že konfirmace se bude týkat pouze těch bodů

¹²⁵ Srov. *Prameny 1680*, č. 1396.

¹²⁶ *SOKA Semily, AMT, II-B-25a*.

¹²⁷ *SOKA Semily, AMT, II-B-26b* (14. ledna 1708).

¹²⁸ Arnošt z Valdštejna zemřel v Praze 27. dubna 1708. Srov. Antonín PODLAHA: *Hammerschmidova Historia Pragensis*. Zvl. otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, předloženo 20. 4. 1891, s. 124. Obsah návrhu privilegia: *SOKA Semily, AMT, II-B-29g, II-B-29h* (s. d.); seznam výhrad spolu s dvěma heslovitými koncepty požadavků (jeden určen místodržcím, druhý snad hraběti): *SOKA Semily, AMT, II-B-23a* (s. d.).

dřívějších privilegií, které budou výslovně uvedeny. Dále byla dokonce podtrženě citována pasáž, že obec má „*všelijaké poddanosti dokazovati a osvěčovati*“; její vágnost zřejmě budila v měšťanech jisté podezření. Jednotlivé body obsahovaly zhruba toto:

- 1) Svobodné přijímání nových měšťanů;
kdo by se protivil, toho vrchnost může v půlroční lhůtě vypovědět z města;
zakoupení osoby z vyšších stavů musí povolit vrchnost;
připomínky: zrušit právo vrchnosti vypovídat měšťany.
- 2) Svobodné vydávání zhostů;
právo vystěhovat se s rodinou i celým majetkem, povinnost osadit grunt zachovalým člověkem, z každého 100 zl. za prodaný grunt připadne 5 zl. vrchnosti a 5 zl. obci;
zákaz odprodávat role od gruntů; odprodej pozemků, z nichž vrchnost nevybírá žádný plat, je možný pouze s jejím souhlasem;
připomínky: odstranit poplatek při prodeji gruntu.
- 3) Zaručeno volné kšaftování; stanoveny lhůty k přihlášení se k dědictví, pokud někdo zemře bez závěti;
odúmrt' ve prospěch obce.
- 4) Svobodná volba poručníků vlastním dětem, není-li určeno kšaftem, stanoví poručníky městský úřad;
vrchnost má právo revidovat sirotčí účty.
- 5) Při jarmarcích a trzích má město vybírat clo ve prospěch obce;
clo se bude týkat také poddaných; clo nepodléhá zboží, které je určeno vrchnosti.
- 6) Obci potvrzeno užívání lesa a luk Farářství, vymezen jejich rozsah;
připomínky: správně byl měl být rozsah luk větší; chybí zmínka o bezplatném užívání řeky Jizery a plavby po ní.
- 7) Obci ponechán Podhruštický rybníček, měšťané mohou vést vodu do svých domů, což nesmí být na úkor pivovaru nebo obce; poplatek za vedení vody náleží obci.
- 8) Potvrzeno vrchnostenské nadání obchodu se solí a provoz lázně;
stanoveny roční poplatky vrchnosti z vinného šenku, z vinopalů a z masných krámů.

- 9) Turnovští jsou privilegovaní poddaní, vrchnost se zříká člověčenství; vrchnost si ponechává právo vybírat si vhodné osoby do svých služeb „dle slušné mzdy“; povinnost stavět sirotky každoročně na radnici; nezletilé sirotky nelze pouštět jinam bez vůle vrchnosti.
- 10) Dodržovat poslušnost vůči vrchnosti a jejím úředníkům.
- 11) Z každého sudu panského piva uvařeného ve městě dostane obec 30 kr; když část obce nezachová věrnost (nejen dvě nebo tři osoby), může být vrchností odejmuto.
- 12) Rozdělení peněz za panské pivo mezi děkana a kantora.
- 13) Týká se darování stavebních potřeb.
- 14) V městě lze trpět pouze 8 židů.
- 15) Zachovávat všechna ustanovení.

Záležitost várek, údajného přeplatku na kontribuci a potvrzení privilegií se táhla i v dalších měsících roku 1708. Návrh nových privilegií, který se lišil od obsahu privilegií starých, odmítalo město přijmout.¹²⁹ Když hraběti Františku Josefovi z Valdštejna došla trpělivost, byli radní, kteří v září 1708 doručili další supliku, na jeho příkaz uvěznění. Ani to však turnovské měšťany nezlomilo. V žádosti o propuštění svých sousedů totiž neopomněli zopakovat svůj požadavek, že na příliš zavazující články nového privilegia nepřistoupí, dokud nebudou potvrzena jejich stará privilegia.¹³⁰ Následné prosby o propuštění vězněných odmítal hraběcí hofmistr přijmout. Ti, kteří přijeli žádat o propuštění svých sousedů, byli naopak uvěznění místo nich, „*a tak se skoro celý na úřadu a starší obce vypořádali. Dyž jedny pustil, druhý zase dal saditi.*“ Posléze jeden z vězněných onemocněl tak těžce, že musel být zaopatřen svátostí umírajících. Vejrych neopomněl poznamenat, že jednomu z arestantů se během modlitby před krucifixem rozskočil zámek na poutech.¹³¹

¹²⁹ Některé z opětovných žádostí k vrchnosti: *AMT, II-B-27* (27. srpna 1708), *II-B-28* (15. září 1708).

¹³⁰ *SOkA Semily, AMT, II-B-29* (18. září 1708).

¹³¹ *Vejrych, fol. 3^r-3^v.*

První stížnost turnovských měšťanů (1708)

Po těchto událostech odeslali Turnovští 22. listopadu 1708 místodržícím stížnost na svou vrchnost, že již mnoho týdnů drží v šatlavě na hruboskalském panství v poutech tři turnovské měšťany (z toho byl jeden konšelem a druhý obecním starším), poněvadž prý vyžadovali čas na rozmyšlenou než přistoupí na nová privilegia navržená vrchností. Suplikanti neopomněli připomenout, že jejich stará privilegia hraběcí hofmistr Bubák veřejně pohaněl a nové artikule by je „*do služebnosti uvedly*“. Turnovští tedy místodržitele žádali o přímluvu u vrchnosti, aby byli jejich sousedé propuštěni z vězení, aby byla městu ponechána stará privilegia a konečně aby místodržící nařídili mezi Valdštejnem a turnovskou obcí komisi, která by následně mohla místodržícím referovat o dalších stížnostech měšťanů. Hrabě z Valdštejna však na místodržitelství dekret odeslaný v té věci prostřednictvím krajských hejtmanů nereagoval a podle pozdějšího vyjádření Turnovanů pouze nechal propustit jejich tři sousedy.¹³²

Zachoval se rovněž koncept konkrétních výtek turnovské obce, jež měly být po ustavení komise předloženy k projednání.¹³³ Obsah stížnosti byl rozdělen do dvaceti bodů a podpořen doklady ve čtrnácti přílohách, bohužel nedochovaných.

Body 1, 19 a 20 se týkaly městských privilegií jako celku. Zmíněn byl ústní i písemný příslib hraběte z Valdštejna, že Turnovu městská privilegia potvrdí. Patříčně zdůrazněno bylo pohanění privilegií, jehož se měl dopustit vrchnostenský úředník (výše uvedený hofmistr Bubák). Ten prý rovněž tvrdil, že všechna taková privilegia byla anulována „*skrze rebelii*“. Turnovští proto žádali komisi o vysvětlení, zda byla jejich privilegia skutečně zrušena a to i ta, která jsou vepsána v deskách zemských. Poukazovali na to, že vrchnost nechala městské radní uvěznit, jelikož nechtěli přijmout návrh nových privilegií, „*vidouce, že by nás [...] zaseji do nové a takové služebnosti uvedly, z které již dávno před mnoha lety my osvobození a sprostění jsme.*“ V závěru svého spisu žádala obec komisi: „*abychme při všech našich starých privilegiích pokojně i statu quo pozůstaveni býti a těch v nich obsazených živností městsk[ých] dle práva a spravedlností nám patřících svobodně a bez překážky, jakožto měšťané, effective požívati mohli.*“

Dalším tématem turnovské stížnosti bylo právo várečné, týkaly se jej body 2, 3 a 4. Ačkoliv byli měšťané kdysi tímto právem obdařeni, nemohli jej nyní užívat. Várky prý

¹³² Stížnost Turnovských byla 11. prosince 1708 odeslána z místodržitelství kanceláře boleslavským krajským hejtmanům, aby spis půjčili Valdštejnovi k vyjádření, srov. *NA, SM, T-8-5, fol. 2.*

¹³³ *SOkA Semily, AMT, II-B-29b* (31. prosince 1708).

městu odňal již roku 1622 Albrecht z Valdštejna. V roce 1656 si pak turnovské várky přivlastnil Arnošt z Valdštejna, když město nebylo schopno přistoupit na jeho podmínku, zaplatit na pět let předem 10 000 kop míš. nebo okamžitě 1 000 tolarů. Přílohy ke stížnosti měly mj. dokazovat, že vrchnosti si várky od obce vypůjčily. Důkazem o kdysi užívaném právu várečném měl být rovněž vyhořelý starý obecní pivovar a sladovny v jednotlivých domech. Kdyby si vrchnost před lety nekoupila tzv. Partyčkovský grunt, nemohla by ve městě pivo vařit. Ve všech starých privilegiích se navíc prý píše pouze o městských pivovarech, nikoliv o pivovaru panském. Turnovští proto žádali, aby komise vyšetřila, zda vrchnost měla právo vařit pivo ve městě ještě před tím, než koupila Partyčkovský grunt.

V 6. bodě si měšťané stěžovali na konkurenci pivovarů, vinopalen a řezníků mimo město. Navzdory tomu musí z těchto živností platit poplatky vyšší, než jaké stanovují stará privilegia z doby, kdy žádná taková konkurence nebyla.

Závažným problémem byla otázka kontribucí, rozebíraná v bodech 5, 7, 8, 9 a 16. Město zvláště trápil přeplatek na kontribuci, odvedený do panské pokladny v uplynulých desetiletích, kdy byl Turnov nucen platit z vyššího počtu osedlých, než kolik stanovily zemské úřady. Nespokojenost byla také s výší kontribuce, vyžadovanou po nedávném požáru, a s nedostatečnou bonifikací za postavené rekruty. Měšťané si stěžovali rovněž na to, že vrchnost skupuje v Turnově grunty, z kterých pak kontribuci neplatí. Přesto prý město na kontribuci dluží ve srovnání s jinými sídly relativně málo. S berními povinnostmi částečně souvisel také bod 10. Měšťané poukazovali na vysoké výdaje, které městu vznikají s ubytováním vojenských důstojníků. Ačkoliv má skalské panství více osedlých než Turnov, jsou tam ložirováni pouze obyčejní vojáci a městu se tím děje křivda. Aby se v budoucnu předešlo podobným sporům, žádala turnovská obec separaci města v kontribučních záležitostech od hruboskalského panství; ještě ve čtyřicátých letech 17. století totiž město odvádělo kontribuci prý přímo bernímu úřadu.

Další body se týkaly jednotlivých problémů ve vztazích mezi městem a vrchností. Arnošt z Valdštejna, předchozí vrchnost, se prý snažil městu odebrat obchod se solí, jež mělo pronajato, a poté je nutil k prodeji vrchnostenské soli (bod 13). Město se cítilo omezováno ve svých právech i v oblasti výkonu soudní pravomoci. Nařízení apelačního soudu, která jsou adresována výslovně „*opatr[ným] purgmistru a konšelům města Turnova*“, zvláště když se týkají cizích poddaných, prý docházejí otevřená a znovu zapečetěná hraběcím sekretem nebo jen v opisech, což se za předchozích vrchností nedělo (bod 15).

Jako silně neuralgický bod byl v Turnově pocíťován celkový postoj vrchnosti, resp. vrchnostenských úředníků, k městu. Úředníci prý opakovaně jednali proti městským privilegiím (bod 11). Měšťané žádali, aby vrchnostenská nařízení byla městu oznamována hruboskalským hejtmanem na radnici v Turnově, nikoliv v panském pivovaru nebo na zámku. Taková nařízení chtějí dostávat v originále a ne v opisech, které prý mnohdy neodpovídají skutečnému rozhodnutí hraběte (bod 17). Měšťanům se rovněž nelíbilo, že v seznamech dlužníků, zasílaných z vrchnostenské kanceláře do Turnova, bývají mezi počestnými sousedy „*k tomu největšímu despektu města*“ uváděny také dluhy židů nebo pohodného (bod 9). Zároveň požadovali změnu v jednání hruboskalského hejtmana k nim, aby „*jako nejakým sedlákům ve všem se nenařizovalo*“ (bod 18). Město také chtělo požádat komisi, aby byla v Turnově zrušena funkce aktuára (fiskuse, fiskálního rychtáře), který se jako zástupce vrchnosti účastnil na zasedáních městského úřadu, „*kdež v přítomnosti jeho, coby k dobrému obci sloužití mohlo, nic veřejně a směle před ním se řídit nemůže, protože maje jurament vrchnosti k ruce, a ním zavázaný jest*“. Podkladem pro takovou žádost měl být krajský patent z 11. února 1701, který nařizoval fiskální rychtáře v poddanských městech zrušit (bod 14).¹³⁴

V jednotlivých bodech stížnosti byl zvláštní důraz kladen na různé výdaje, které bylo město nuceno vynakládat v souvislosti s údajným neoprávněným jednáním vrchnosti a jejich úředníků. Tak byla předložena výše útrat na výživu neprávem vězněných měšťanů, podobně jako na cestovné v té věci, nebo částka, za níž nechali pořídít opis městských privilegií, která pak hrabě stejně nepotvrdil. Vypočteny byly rovněž náklady na cesty, jež museli Turnovští podnikat s různými žádostmi ke své vrchnosti, a to už od časů Maxmiliána z Valdštejna († 1655).

Na závěr pak Turnovští poznamenali, že o množství jiných, soukromých a dílčích stížností se pro jejich obšírnost nezmiňují.

Jako svého právního zástupce v Praze si Turnovští najali advokáta Karla Rudolfa Lhotského. Ten jim v březnu 1709 psal, že jejich suplika místodržícím nemohla být dosud vyřízena. Chyběla totiž jedna příloha – potvrzení o výši turnovské osedlosti. Jelikož takové potvrzení nemohl získat přímo u berničního úřadu, musel se o něj ucházet prostřednictvím místodržících a získal jej teprve 5. března za poplatek 10 zl. Teď vyzýval turnovské radní,

¹³⁴ Patent se ve skutečnosti netýkal funkce jako takové, pouze nařizoval změnit pojmenování těchto úředníků; viz s. 24, pozn. 66.

aby podle tohoto potvrzení sepsali, kolik zaplatili na kontribuci do vrchnostenské pokladny a kolik přeplatili, a takový výčet mu odeslali. V listopadu téhož roku advokát měšťany informoval, že hrabě z Valdštejna údajně jednal se sekretářem místodržitelství kanceláře Liebmannem o tom, aby se posečkalo s projednáváním případných nových podání, dokud nepřijede z Vídně referent apelačního soudu Hanel. Advokát proto doporučil Turnovským, že zatím bude lepší vyčkat a vyřizovat věc pokud možno po dobrém.¹³⁵

Koncem ledna 1710 byly do Prahy vysláni dva měšťané Rudolf Antonín Hertl a Václav Meisner se zplnomocněním, aby v místodržitelství kanceláři zjistili, proč dosud Turnovští nedostali na svou stížnost žádnou odpověď. Plná moc je opravňovala i k dalšímu jednání ve prospěch celé obce, včetně písemných podání, aniž by to snad mělo směřovat k soudnímu řízení.¹³⁶ Nepochybně právě na základě informací, které Hertl s Meisnerem přinesli z Prahy, byla v únoru 1710 v Turnově sepsána nová, propracovanější stížnost. Autorem jejího textu byl advokát Lhotský. Městská obec zde znovu popsala hlavní konfliktní oblasti svého vztahu s vrchností. Tři stížné články, týkající se 1) nadměrné osedlosti, 2) ubytování vojenských oficírů ve městě, 3) odebrání městských várek vrchností, byly podloženy údaji v několika přílohách. Turnovští také zopakovali svou dřívější prosbu, aby místodržící ustanovili komisi, která by vyšetřila nastíněné spory mezi Františkem Josefem z Valdštejna a městem Turnovem a přispěla k tomu,

- 1) aby jim bylo nahrazeno 15 932 zl. 9 kr. 5 d. nadměrně zaplacených městem do vrchnostenské pokladny jako císařská kontribuce a jiné dávky. Město Turnov sice bylo při vizitaci roku 1654 i při revizitaci roku 1677 uznáno za 37 osedlých,¹³⁷ přesto prý muselo do důchodu hruboskalského panství odvádět mnohem více:

do konce září 1675 z 86 osedlých,

1. října 1675 – konec roku 1679 z 80 osedlých,

1680 – 1684 z 50 osedlých,

1685 – 1697 ze 40 osedlých,

od počátku roku 1698 z 35 osedlých.

- 2) aby bylo město odděleno od hruboskalského panství ve věci ubytování vojska a časté panské exekuce, stejně tak i při odvodu zemské berně. Je-li totiž na panství

¹³⁵ *SOkA Semily, AMT, II-B-30* (6. března 1709), *II-B-31* (16. listopadu 1709).

¹³⁶ Plná moc: *NA, SM, T-8-5, fol. 121-122* (23. ledna 1710).

¹³⁷ V berní rule pro Turnov uvedeno 37 ⁷/₈ osedlých, srov. CHALUPA – ČECHURA – RYANTOVÁ (edd.): *Berní rula, 8-9. Kraj boleslavský*. Praha 2001, s. 34.

ubytováno vojsko, bývají ve městě uloženi důstojníci, zatímco obyčejní vojáci po vesnicích. Výživa oficírů je však dražší, „*tudy pak město začasť škodu na mnoho set trpěti musí.*“

- 3) aby byly městu vráceny várky „*dle často psaných privilegií*“. Městská obec dříve měla právo vařit pivo. Toho dokladem je nyní shořelý starý obecní pivovar a sklepy a sladovny v mnoha domech. Roku 1656 jim toto právo odňal Ferdinand z Valdštejna (děd nynější vrchnosti). Obec tehdy totiž nemohla vyhovět jeho žádosti o anticipaci 10 000 kop míš. na pět let, nebo okamžitě 1 000 tolarů „*per donatio*“, várky jim proto byly hrabětem odebrány jako náhrada. Předtím se pivo vařilo výhradně v měšťanských pivovarech; pouze díky tomu, že vrchnost koupila v Turnově Partyčkovský dům, mohl být na jeho místě zřízen panský pivovar. Z něj vrchnost neplatí kontribuci. V městských privilegiích se zmiňují pouze pivovary obecní, ale žádný panský. Panské várky byly prý pouze vypůjčeny od obce.¹³⁸ Arnošt z Valdštejna († 1708) prý chtěl obci platit za každý sud vrchnostenského 1 zl., „*toliko abychom k jistým artikulům přivolili*“. Nynější vrchnost František Josef z Valdštejna je prý ochoten platit za každý sud 30 kr., pokud obec podobně přistoupí na jisté artikule, což oni nechtějí.¹³⁹

Stížnost byla 12. března odeslána z místodržitelské kanceláře hraběti z Valdštejna, aby se k ní mohl vyjádřit. Po dubnové urgenci hrabě odpověděl, že stížnosti jeho poddaných jsou smyšlené a „*že oni žádné odpovědi nezaslují*“. Ke komisi byl ochoten přistoupit pouze proto, aby vyšla najevo nepodloženost a zbytečnost takových stížností. Zúčastnit se jednání komise však může až počátkem srpna, „*neb před tím časem lidí mých k tomu dostaviti nemohu*“. Tři měšťany dal prý uvěznit proto, aby se od nich dozvěděl jména těch, kteří po městě šířili řeči o tom, že prý budou mít z císařské vůle místo Valdštejna jiného pána, zástupci města se rovněž nedostavili k instalaci nového hejtmana a nechtěli splácet své dluhy a jiné povinnosti. Po nějaké době arest svévolně opustili. Teprve čtyři měsíce poté dostal Valdštejn od krajského úřadu k vyjádření stížnost na dlouhé

¹³⁸ To měly dokládat jakési pamětní artikule hraběcího regenta Králíka z roku 1655 uložené na hruboskalském panství, opsané tehdejšími hraběcími (fiskálními) rychtářem v Turnově Václavem Augustinem Subitanem.

¹³⁹ NA, SM, T-8-5, fol. 53-56 (praes. 10. února 1710). Přílohy: „*S vejpisem poručení k úřadu krajsk[ému]*“ (No. 1), opis revizitace berní ruly z r. 1677 (No. 2), opis nařízení hraběte Arnošta z Valdštejna z r. 1680 (No. 3), opis „*poznámenání přebrané kontribucí*“ (No. 4), výpis předepsané kontribuce (No. 5), originál plné moci vyslancům (Lit. A). Evidováno v NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1042, T, březen 1710.

věznění tří Turnovanů. Nepovažoval proto za nutné na ni odpovídat. Podle hraběte tedy není pravda, že by je propustil až po obdržení *communicata* od krajských hejtmanů. Dále se pak hrabě věnoval přímo jednotlivým bodům předložené stížnosti:

- 1) Co se týče předchozí velké osedlosti, ze které muselo město platit a z toho důvodu se nyní dožaduje náhrady 15 932 zl. 9 kr. 5 d., hájil se hrabě tím, že tehdy nebyl pánem a nic o tom neví a ani měšťané samotní prý proti tomu tenkrát neprotestovali. Zároveň poznamenal, že celé panství bylo tehdy uznáno za 364 osedlých, podle poslední revizitace za 224 osedlých, a proto i město muselo platit více.¹⁴⁰
- 2) Ubytování vojáků se prý děje podle místodržitelského nařízení, aby důstojníci byli pokud možno ložirováni do měst, nikoliv do vesnic. Případné excesy ze strany vojska bývají měšťanům nahrazeny.
- 3) Měšťané nemají žádné privilegium k vaření piva. I kdyby prý nějaké měli, císařská pragmatika z roku 1680 by je zrušila. Hrabě může komisi předložit doklady s turnovskou městskou pečeti, ze kterých vyplývá, že várky mívali propůjčené od Maxmiliána z Valdštejna († 1655) vždy pouze na rok. Není proto pravda, že by jim várky sebral Ferdinand z Valdštejna († 1656) – nikdy předtím je totiž neměli ani neužívali.¹⁴¹

V nedatovaném konceptu shrnuli měšťané své argumenty proti Valdštejnově výkladům. Bránili se proti nařčení z neposlušnosti: „*známe toliko, že to z přednešení nám ne dobře <myslicích> minících pochází, kteří nás u Jeho Vy[osce] Hr[aběcí] Ex[celence] jen skrze to osočiti usilovali, neb posavad usilují.*“ Důraz však kladli především na obhajobu platnosti městských privilegií. Zrušení všech privilegií nepotvrzených po „*hanebné rebelii*“ se prý na jejich privilegia nevztahuje, poněvadž tato byla potvrzena Albrechtem z Valdštejna (1628) a poté Maxmiliánem z Valdštejna (1647). V jejich prospěch měla hrát také skutečnost, „*že město Turnov nikda nerebelovalo.*“¹⁴²

¹⁴⁰ Kalkulus berní ruly z r. 1656 uvádí pro celé panství včetně Turnova 337 ½ osedlých, od r. 1659 358 osedlých, podle revizitace z r. 1684 224 ⁷/₁₆ osedlých. Srov. Karel DOSKOČIL (ed.): *Berní rula*, sv. 2. *Popis Čech r. 1654, díl I.* Praha 1953, s. 114.

¹⁴¹ *NA, SM, T-8-5, fol. 253-256* (praes. 13. května 1710).

¹⁴² *SOkA Semily, AMT, II-B-38b*, „*Notací, co by při krajském úřadě pro obhájení našich nadání se uvésti mělo.*“

Místodržitelská komise

Konečně 22. července 1710 jmenovali místodržící komisi, jejíž členové, prezident nad apelacemi Jan Josef hrabě z Vrtby a královský podkomoří rytíř Václav Arnošt Markvart z Hrádku, si měli na určitý den předvolat obě strany sporu, aby „*pro et contra* vyslyšeli, tu věc dle prozřetelnosti jich dobrým způsobem porovnatí se vynasnažili.“¹⁴³

Na turnovské radnici se 11. srpna sešli konšelé, starší obecní i ostatní měšťané, aby se dohodli na dalším postupu. Usnesení z tohoto jednání se zachovalo. Před komisí měla být zmíněna otázka jejich podepisování pod písemnými žádostmi, které byly městu vráceny, poněvadž se neuvedli jako „poddaní“. Dále se mělo jednat o kontribuci z domu, který Václav Raur prodal vrchnosti k rozšíření pivovaru. Chtěli také požádat o navrácení opisu svých privilegií; nová privilegia odmítli přijmout. Pro vyslance měla být vyhotovena plná moc a rovněž byl stanoven den jejich odjezdu do Prahy.¹⁴⁴

Jako zástupci turnovské obce byli ke komisi do Prahy vysláni Samuel st. Vitacius, Václav Svoboda, Václav Meisner, Adam Václav Tomášek, Max Jiří Jeník z Gemsendorfu, Samuel A. Vejrych, Václav Vodsoň a Karel Myller. Jeden z komisařů, Markvart z Hrádku, se však tehdy nezdržoval v Praze, turnovští vyslanci proto žádali, aby byl na jeho místo do komise jmenován místodržící Karel Jáchym hrabě Breda a menší úředník při úřadu desk zemských a soudce komorního soudu František Karel Pecelius z Adlersheimu.¹⁴⁵ Místodržitelé nejprve rozhodli, že složení komise se měnit nebude, poněvadž Markvart z Hrádku se prý brzy vrátí a naopak hrabě Breda tehdy v Praze nebyl.¹⁴⁶ K rozšíření komise však přece došlo až 28. dubna 1711.¹⁴⁷

Turnovští vyslanci v Praze pouze pasivně nečekali. Část se jich sice vrátila domů, ale zbylí jednali o slevu na kontribuci kvůli ohni a krupobití v roce 1707 a rovněž zjišťovali, jaké zápisy jsou ve prospěch města zaneseny v deskách zemských. Kromě Šlikovského privilegia je zajímavé zmínky o turnovském pivovaru v závěti Maxmiliána z Valdštejna († 1655), podobně jako záznamy o právu várečném, vinopalu, masných krámech a

¹⁴³ NA, SM, T-8-5, fol. 43. K Markvartově osobě srov. Valentin URFUS: *Václav Arnošt Markvart z Hrádku, šlechtický právník, zemský hodnostář a manufakturní podnikatel. (K problematice feudálního stavovství v pobělohorských Čechách)*. In: PHS, 29, 1989, s. 91-101.

¹⁴⁴ SOKA Semily, AMT, II-B-33a (11. srpna 1710), na rubu konceptu plné moci vyslancům.

¹⁴⁵ NA, SM, T-8-5, fol. 5-6 (praes. 19[?]. srpna 1710). Úřední funkce nových členů komise zjištěny dle: *Nový titulární kalendář ke cti sv. Václava [...]. K letu Páně 1712*, s. 9-10, 19.

¹⁴⁶ NA, SČM, kn. inv. č. 1249, protokol o přidělení došlých spisů 1710–1712, T, č. 51 (praes. 14. srpna 1710); další žádost: *tamtéž*, T, č. 96 (praes. 19. ledna 1711).

¹⁴⁷ NA, SM, T-8-5, fol. 45-46.

podacím právu v Turnově za Adama z Vartemberka († 1564). Doufali, že získají ověřené výpisy z desk a ty pak bude možno předložit komisi jako jeden z důkazů.¹⁴⁸

Jednal také advokát Lhotský a průběžně do Turnova posílal své zprávy. Důležitou součástí jeho práce byla kontrola formální správnosti písemností zasílaných z Turnova ještě před tím, než budou podány na příslušných úředních místech. Nevyhovující pak vracel zpět k opravě. V případě chybného podání totiž nemusel být spis úřadem přijat, nebo mohla být projednávaná věc zkomplikována. Dalším advokátovým úkolem bylo pokračovat v jednání o kontribučních úlevách po ohni a krupobití.¹⁴⁹ Advokát byl také prostředníkem pro předávání různých dárků, jimiž si Turnovští snažili naklonit rozhodující úřední personál. Např. v únoru 1711 Lhotský do Turnova vykazoval, kolik kvíčal, zajíců, krocánů a kapounů předal apelačnímu radovi Sterneggovi, sekretáři místodržitelské kanceláře Kupcovi, vrchnímu registrátorovi při zemské berni Felixovi a kolik kvíčal si ponechal on sám.¹⁵⁰

Teprve 3. prosince 1711 se konalo slyšení stran před komisaři. Hraběte z Valdštejna zastupoval apelační rada Václav Řehoř Hanel¹⁵¹ a hraběcí inspektor Jiří Bubák, zájmy města hájili zplnomocněnci spolu s advokátem Lhotským.¹⁵² Podle pozdějšího zápisu Kristiána Vejrycha však komisaři „*všemu dávali za lež, dobře voni věděli, že naše věc je spravedlivá, hned nás chtěli utlačit.*“ Kristián Vejrych dále uvádí, že při jednání komise byla ze strany úředníků zapírána existence zápisu turnovských privilegií v deskách zemských, ačkoliv jej Samuel Vejrych prý před několika lety na vlastní oči četl.¹⁵³

Turnovským vyslancům komisaři sdělili, aby nejdříve písemně požádali vrchnost, pak aby podali supliku komisařům. Město však ani poté na svou žádost od vrchnosti žádnou odpověď nedostalo. Hruboskalští úředníci mu naopak kvůli dluhům na kontribuci a vrchnostenských dávkách údajně vyhrožovali vojenskou exekucí. Měšťané proto

¹⁴⁸ List Václav Meisnera a Václava Vodsloně do Turnova: *SOKA Semily, AMT, II-B-34* (28. srpna 1710).

¹⁴⁹ Turnovskou supliku za odpuštění kontribuce na rok 1713 kvůli škodám po ohni předali stavové nejvyššímu berníkovi k dobrozdání: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1151, protokoly dekretací, T, červenec 1712* (praes. 14. července 1712).

¹⁵⁰ Např. *SOKA Semily, AMT, II-B-47* (13. února 1711), *II-B-48* (9. března 1711). Sternegg dostal 15 kvíčal a 1 zajíce, Kupec a Felix dostali každý 15 kvíčal, 1 krocana a 1 kapouna, Lhotskému zůstalo 11 kvíčal.

¹⁵¹ Srov. J. C. AUERSPERG: *Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes*. I. Theil. Prag 1805, s. 79; *Nový titulární kalendář ke cti sv. Václava [...]. K letu Páně 1712*, s. 17.

¹⁵² Podle zprávy komisařů místodržícím, *NA, SM, T-8-5, fol. 266-269* (praes. 6. září 1712). Hruboskalský hejtman Kröschl do Turnova původně oznamoval, že komise se bude konat 2. prosince v domě prezidenta apelačního soudu, jenž komisi předsedal; srov. *SOKA Semily, AMT, II-B-52* (21. listopadu 1711).

¹⁵³ *Vejrych, fol. 7*. Vejrych tu odkazuje na zjišťování zápisů v deskách ve prospěch Turnova, které probíhalo v srpnu až září 1710.

následně žádali komisaře, aby pohnuli hraběte z Valdštejna k vyjádření, jak se hodlá vůči městu zachovat, „by nám týž J[eho] Excell[ence] pan pán náš milost[ivý] tak milostivým býti a své mínění, též milostivou vůli, kterak předce s námi a s nadáním neb privilegií našimi obmejšleti, a jak neb co k našemu konservování nám učiniti chtějí ráčí dobrotivě a stojčně vyjeviti, pak to nám k dalšímu rozmyšlení našemu [...] oblíbeně písebně komunicírovati sobě oblíbiti ráčil.“¹⁵⁴

Skutečnost, že mezi jmenováním komisařů a prvním zasedáním komise uplynulo téměř půldruhého roku, jen potvrzuje obecně známý fakt. Komise, jež místodržitelé zřizovali ad hoc k řešení jednotlivých případů a především komise stálé, se často vyznačovaly nízkou aktivitou. Pokud taková komise měla vyšetřit nějaký spor, jako v tomto případě, musely angažované strany např. urgovat, aby se komisaři vůbec sešli.¹⁵⁵

Komisaři Markvart z Hrádku a Pecelius z Adlersheimu přijeli za doprovodu hraběte z Valdštejna 26. července 1712 do Turnova. Pro své zaneprázdnění se v Turnově neobjevil přední člen komise hrabě z Vrtby, od dubna 1712 již v úřadě nejvyššího purkrabí.¹⁵⁶ Na výzvu pánů, aby se radní a přední členové obce dostavili do panského pivovaru ve městě, však měšťané nejdříve vyslali písaře a slouhu a teprve potom dva radní, kteří žádali komisaře, aby se jednání komise uskutečnilo na radnici. Komisaři však trvali na svém a měšťané se nakonec museli dostavit do pivovaru. Podle Vejrychova svědectví bylo purkmistrovi oznámeno, že sousedé budou jeden po druhém předvoláni, aby se zjistilo, je-li obec jednotná. Obec však s takovým postupem nesouhlasila. Před komisi tedy bylo povoláno několik radních, obecních starších a sousedů, kteří však prohlásili, že celá obec jednomyslně trvá na zachování starých privilegií. Komisaři opakovaně poukazovali na jejich neplatnost a snažili se přimět měšťany k přijetí návrhu nového privilegia. Na rozmyšlenou jim byla dána čtyřhodinová lhůta a komisaři odešli poobědvat do františkánského kláštera. Protože obec nechtěla návrh přijmout, byla lhůta prodloužena na osm dní, ani poté se však názor Turnovských nezměnil.

Napjatou atmosféru dokumentují výroky některých aktérů: Dva radní, které obec vyslala za komisaři s žádostí, aby komise jednala na radnici, na pivovaře „husvutů a jiných špatných slov museli slyšet.“ V reakci na to na radnici „Vencl Svoboda rynkovný pravil,

¹⁵⁴ Koncept listu komisařům: *SOkA Semily, AMT, II-B-56* (s. d.)

¹⁵⁵ Srov. František ROUBÍK: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577-1749*. In: *SAP*, XVII, 1967, s. 571.

¹⁵⁶ František PALACKÝ: *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*. In: *Dílo Františka Palackého*, I, Praha 1941, s. 397.

aby na posledním stupni hlavu srazil, že dyž dolů na pivovar půjde, že on nepůjde, aby nezačínali handlovati.“¹⁵⁷ Přímo před komisí pak měl Svoboda prohlásit, „že by Turnovští všichni za jednoho a jeden za všechny státi hotov byl.“¹⁵⁸

Rozhodnutí místodržících (1712)

Na základě zprávy komisařů vydali místodržící ve věci turnovské stížnosti následující rozhodnutí, které plně odpovídalo stanovisku hraběte z Valdštejna:

- 1) Hrabě uvěznil tři měšťany oprávněně, aby mu sdělili jména těch, kteří v Turnově rozšiřovali „nepravdivé a k pozdvižení obecního lidu směřující řeči,“ oni však po nějakém čase z arestu svévolně odešli domů.
- 2) O přeplacené kontribuci nemá nynější vrchnost žádnou povědomost, poněvadž byla uložena předešlými vrchnostmi a Turnovští si tehdy na výši kontribuce nestěžovali. Vyšší kontribuční zatížení města odpovídalo vyššímu zatížení celého hruboskalského panství.
- 3) Přednostní ubytování důstojníků ve městě, nikoli po vsích, se děje podle císařského poručení.
- 4) Turnovští privilegium na vaření piva neměli a i kdyby nějaké měli, bylo by zrušeno císařskou pragmatikou z roku 1680. Že práva várečného nepožívali, vyplývá i z toho, že várky měli od Maxmiliána z Valdštejna pouze propůjčené na rok.

Místodržící proto nařídili krajským hejtmanům, aby si v Turnově nechali předvolat městský úřad, konšele, starší obecní a celou obec, „jim takové smyšlené a nepravdivé zanášeni, obzvláště ale jich tvrdošijnost ostře stížili a že by slušného a příkladného trestání byli zasloužili, jim oznámili“ a napomenuli je k zachování náležité poslušnosti vůči vrchnosti a vrchnostenským úředníkům.

Ty, kteří by se nepodřídili, měli krajští hejtmané zatknout a spoutané je uvěznit v nejbližším krajském městě. Václav Svoboda rynkovný, označený za „jich hlavního původu a radelführera“, pak měl být v poutech odeslán do Prahy, kde by pracoval tři měsíce na obecním díle.

Krajským hejtmanům bylo dále nařízeno, aby zjistili, zda Turnovští nemají kromě prokurátora Lhotského někoho dalšího, kdo by jim „consullendo vel concipiendo byl

¹⁵⁷ Podle zprávy komisařů místodržícím (praes. 6. září 1712), *NA, SM, fol. 266-269*; některé detaily: *Vejrych, fol. 4*.

¹⁵⁸ V opisu nařízení místodržících boleslavským krajským hejtmanům (12. září 1712), *SOkA Semily, AMT, II-B-58*.

sloužil neb na ruku šel“. Takovému pokoutnímu poradci pak měli hejtmané pohrozit trestem a jeho jméno oznámit místodržícím.¹⁵⁹ Podezření místodržitelů bylo zřejmě oprávněné, v prosinci 1712 totiž psali čáslavským krajským hejtmanům ohledně kutnohorského advokáta Vavřince Stamperského, který prý pomáhal Turnovanům koncipovat jejich stížnosti na vrchnost.¹⁶⁰

K tomuto rozhodnutí je namístě připomenout, že vrchnost měla proti turnovským měšťanům nezanedbatelnou výhodu. Arnošt z Valdštejna a později i jeho syn František Josef z Valdštejna byli mimořádnými místodržícími.¹⁶¹ Aniž by se snad oni sami museli snažit ovlivňovat výsledek, jako členové sboru nejvyšších úředníků měli nespornou výhodu ve znalosti prostředí a v osobních vazbách. Ty se pak mohly uplatnit i bez jejich aktivního přispění.

Krajská komise v Turnově (říjen 1712)

Krajští hejtmané přečetli místodržitelské rozhodnutí 1. října v Turnově v panském pivovaře shromážděné městské obci.¹⁶² Na výzvu hejtmanů, zda proti tomuto rozhodnutí něco mají, měšťané nereagovali. Bylo jim tedy umožněno poradit se ve vedlejší místnosti. Poté byli povoláni purkmistr, několik radních, starších obecních a sousedů; jednomyslně poděkovali za vynesené rozhodnutí a dosvědčili svou poslušnost vůči vrchnosti a jejím úředníkům. Radní, starší obecní a ostatní měšťané pak byli jednotlivě předvoláni a tázáni, zda místodržitelské rozhodnutí přijímají. Vedle obligátních díky Turnovští zároveň prosili o možnost ucházet se o další milost. Hejtmané však odpověděli, že obec se v té věci může nyní obracet pouze na svou vrchnost.

Skalský hejtman byl, podle Vejrycha, dobře informován o dění ve městě od „*zráců těch, kteří donášali[!] co se při obci řídilo na Skálu p[anu] hejtmanu, co se mělo kam kdy psáti, dycky to dřív pan hejtman a p[an] hra[bě] věděl nežli tam přišlo, kde to mohlo přijíti.*“ Zatímco ostatní byli puštěni na dvůr, ti, kteří trvali na zachování várek městu nebo byli pomluveni u vrchnosti, se ocitli zavřeni na pivovaře ve zvláštní místnosti. Z nich byli posléze vybráni: purkmistr Samohel Gross, radní Samohel st. Vitacius, starší obecní

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1193, repertorium misivů 1711–1721, T, prosinec 1712, č. 3.

¹⁶¹ Arnošt z Valdštejna od r. 1686, František Josef z Valdštejna od r. 1710. Srov. František ROUBÍK: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577-1749*. In: SAP, XVII, 1967, s. 588.

¹⁶² NA, SM, T-8-5, fol. 279. Podle Vejrycha, fol. 4^v, se komise v Turnově konala 17. října 1712.

Samohel ml. Vitacius, bývalí radní Samohel Vejrych, Václav Vodsloň a Karel Miler, dále Samohel Klofec, Samohel Čejka, Hans-Jiří Vejrych a Johannes Christman. Jmenovaným byla nasazena pouta a spoutaní byli za doprovodu rychtáře, biřice a kata odvezeni do Mladé Boleslavi. Skalský hejtman se pak vrátil mezi ostatní zadržené „*a vybíral z nás susedy jako ovce*“; Servacius Kobus, Daniel Zábranský, Jiřík Kratochvíle a Daniel Vejrych byli spoutáni. Ostatním domlouval, aby netrvali na várkách; jejich odpor nemá smysl, protože by museli zřít nový pivovar a samotné vaření piva by se jim beztoho nevyplácelo vzhledem k drahotě ječmene a k výběru akcízu. Hejtman prý naléhal: „*[...] pan hrabě chce vám lepší milost dáti, nežli by nám ty várky mohly vynýst. A jen tomu svolte jako druzí a budete mít lásku u pana hraběte.*“ Zadržení však odpověděli, „*jen, že při našich starých privilejích stojíme a od nich nepouštíme.*“ Hejtman pak odešel a po chvíli se znovu vrátil a vyzýval ty, kteří chtějí, aby šli ven mezi ostatní. Větší část jich vystrkal ven, čtrnáct sousedů ale zůstalo v místnosti. Na hejtmanovu otázku, zda chtějí ven nebo snad s druhými v poutech do Boleslavi, odpověděl Jan Vitacius, že chtějí zůstat v arestu. Hejtman jej proto odvedl „do setnice“, kde mu nasadili pouta. Podobně se vyjádřili také ostatní: „*My pravili všichni jedním hlasem, že zůstáváme v arestu.*“ Purkrabí pak ukázal hejtmanovi na Václava Jikavce a ten byl spoután spolu s Janem Vitaciem. Všichni spoutaní pak byli odvezeni pod dohledem myslivců s nabitými puškami a vytaženými tesáky do Boleslavi. Vrchnostenský hejtman se poté německy zeptal krajských hejtmanů, „*co budem s těmi 12 rebelanty dělat*“, maje na mysli zbylé měšťany. Páni krajští rozhodli, že budou propuštěni; zároveň jim bylo nařízeno, aby doma čekali na další poručení.

Během výslechů na pivovare se jednotlivé skupiny zadržovaných spolu nemohly domlouvat, hlídalo je přes čtyřicet myslivců. „*Jak sme tam vešli, hned nás zavřeli, ani nám nedali celej den jíst, musili sobě navazovati provásky a voknami sme sobě museli chléb vytahovat nahoru.*“¹⁶³

Ve zjitřené atmosféře těch dnů se odehrála událost, v níž mysl sužovaných Turnovanů jistě spatřovala nezpochybnitelný důkaz Boží přízně. Zaznamenal ji Kristián Vejrych: „*V ten den dyž sme byli největší těžkosti obklíčení, tedy Pán Bůch ukázal zázrak, Matička Boží otvírala otči a zase zavírala, po tři dni pořád ten zázrak se ukazoval, že mn[o]ho lidí ten zázrak viděli a spatřovali, ale ti páni s toho měli posměch, že je to paškvil,*

¹⁶³ *Vejrych, fol. 4^v-6^r.*

že dřevo jako dřevo, že se nepochne, pravili.“¹⁶⁴ Panna Marie tu vystupovala jako ochránkyně města, soucítící s jeho utiskovanými obyvateli, v protikladu k pohrdavé, až rouhačské reakci „pánů“ (vrchnostenských úředníků a snad i krajských hejtmanů). O úctě, již se tato soška v hřbitovním kostele Narození Panny Marie těšila, svědčí drobná mědirytina ze 17. – 18. století. Pod zobrazením korunované sošky Madony v ozdobných šatečkách, držící v pravé ruce žezlo a na levé korunovaného Ježíška s říšským jablkem, je česká orace: „Pozdravená buď rodičko Boží Panno Maria! Tys ochrana všech, vzlášť od dávných let města Turnova.“¹⁶⁵ Četnější doklady mariánského kultu v Turnově jsou známy z 18. a 19. století.¹⁶⁶

Po třech dnech byl z arestu propuštěn purkmistr a starší Vitacius. Po šestnácti dnech byli v noci propuštěni také ostatní a nařízeno jim, aby hned šli poděkovat prvnímu krajskému hejtmanovi. Ráno po příchodu byli předvoláni, poděkovali mu a byli jmenovitě zapsáni, přičemž se jim dostalo ujištění, že brzy dostanou milost od své vrchnosti. Později nařídil skalský hejtman, aby se turnovští měšťané dostavili k výlovu Novoveského rybníka. Vyhrožoval jim vězením, kdyby neuposlechli. „Žádný tam nechtěl jíti, zůstalo to tak.“¹⁶⁷

V neděli 27. listopadu 1712 přijeli do Turnova krajští hejtmané „a přinesli od pana hraběte milost a byla horší, než kdy prve.“ Ve skutečnosti však obsahovala stejné body jako návrh z roku 1707. Krajští hejtmané trvali na tom, aby se měšťané rozhodli tentýž den. Obec reagovala písemným vyjádřením: „My sme odpovídali písebně, že to obec přijíti nemůžem, poněvadž sme my sprostí lidé, sprostí řemeslníci, že tomu nemůžem srozumět, poněvadž němůž žádný lhůty míti, abychom se mohli uraditi co má bejti na věčnost, že se bojíme na sebe nářků od našich potomkův jako i my musíme nařikati naše předky, který

¹⁶⁴ *Vejrých, fol. 6'.*

¹⁶⁵ Rytina uložena v MČR Turnov, f. Karel Kinský, sign. P-KK 1071c; též otištěno v ZČRP, 16, 2003, s. 8.

¹⁶⁶ Soška se nachází v mariánském kostele v Turnově, na jeho evangelijní straně, na bočním oltáři sv. Václava. Nynější novogotický chrám byl ve druhé čtvrtině 19. století od základů vybudován na místě starší stavby. Srov. Karel KINSKÝ: *Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově*. Turnov 1948.

¹⁶⁷ *Vejrých, fol. 6'.* Pokyny krajského sekretáře Jana Františka Dittricha turnovskému písaři Adamovi Tomáškovu ohledně propuštění vězňů: *SOkA Semily, AMT, II-B-59* (21. října 1712); koncept žádosti vězňů ke krajským hejtmanům o propuštění, včetně slibu poslušnosti: *SOkA Semily, AMT, II-B-60, II-B-59a* (25. října 1712). Dittrichova funkce zjištěna podle seznamu krajských úředníků Boleslavského kraje: *SOA Praha, KÚ Mladá Boleslav, inv. č. 165, fol. 297.*

nás zadali i naše privilejium, a brali sme odvolání k císaři p[ánu]. “ Aniž by něco zmohli, krajší z města odjeli.¹⁶⁸

Vrchnost ovšem nenechávala nic náhodě. Hrabě z Valdštejna popsal ve své žádosti o „zkrocení“ turnovských poddaných obyvatele města v těch nejčernějších barvách. Setrvávají „*in ihrer eingewurtzelter boßheit*“, nemají respekt před žádnou autoritou a došlo to prý tak daleko, že se žádný jeho úředník nemůže v Turnově objevit bez ohrožení svého života. Tím jsou krácena vrchnostenská práva a příjmy. Hrabě prý nechce použít násilí, a proto prosí nejvyšší úředníky, aby v zájmu ochrany jeho práv podnikli příslušná opatření, „*ne ibidem parva licet scientilla magnum tamen excitet incendium.*“¹⁶⁹

Vídeňská deputace

Představitelé města se poté rozhodli ucházet se o potvrzení svých privilegií přímo u panovníka. U jičínského magistrátu si nechali 9. prosince 1712 svá privilegia vidímovat a místodržícím zaslali žádost o povolení odvolat se k panovníkovi. Pořízen byl rovněž německý překlad privilegií.¹⁷⁰ V první polovině prosince 1712 byli na cestě do Prahy zadrženi krajskými úředníky turnovští měšťané František Tazler a Václav Svoboda rybníkář. Spisy, které nesli místodržícím, jim byly zabaveny. Zatímco Tazler byl propuštěn a poslán domů, Svobodu až do Štědrého dne drželi v Praze. Jeho zatčení nařídili místodržící již v září. Byl totiž původně označen za hlavního buřiče a odsouzen ke třem měsícům nucených prací v okovech. Se souhlasem vrchnosti byl propuštěn teprve po podepsání reversu, že nebude proti vrchnosti nadále nic konat ani radit.¹⁷¹ Kristián Vejrych k tomu ve svých pamětech na vysvětlenou poznamenal: „*bál se [Svoboda], že jednu vdovu spravil, bál se veliký potupy, že byla jeho žena ještě živa. Kurva mu zle sloužila. Strašili ho, že musí pro to krk dáti.*“¹⁷² Hlavní význam pro Svobodovo propuštění však měla zpráva

¹⁶⁸ *Vejrych, fol. 6^r-6^v.*

¹⁶⁹ *NA, SM, T-8-5, fol. 270-271 (praes. 19. prosince 1712).*

¹⁷⁰ Koncept vidímační formule pro jeden z vidímátů: *SOka Semily, AMT, II-B-59b* (9. prosince 1712); dva svazky vidímátů turnovských privilegií: *NA, SM, P-106 / T-28* (9. prosince 1712); německé překlady privilegií: *SOka Semily, AMT, II-B-60a* (16. prosince 1712). Žádost místodržícím: *NA, SM, T-8-5, fol. 257-260* (praes. 22. prosince 1712).

¹⁷¹ Zpráva komisařů a rozhodnutí místodržících uvěznit Svobodu: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1250, protokol došlých spisů 1712, T, č. 126* (praes. 6. září 1712, vyhotoveno 12. září, exped. 21. září). Prosba Daniela Svobody o propuštění syna Václava z arestu; o vyjádření požádán hrabě z Valdštejna: *tamtéž, T, č. 147* (praes. 19. prosince 1712). Rozhodnutí o okamžitém Svobodově propuštění na základě vyjádření vrchnosti, hraběte z Valdštejna: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1043, repertorium o rozhodnutí suplik 1711–1736, Č, 24. prosince 1713.*

¹⁷² *Vejrych, fol. 6^v.*

krajských hejtmanů, z níž mělo vyplývat, že Svoboda nebyl „radelsführer“, ale vyslanec městské rady a obce k místodržícím a ke krajskému úřadu.¹⁷³

Již 27. prosince obec vyslala do Vídně své zástupce. Vybráni byli Václav Svoboda kovář,¹⁷⁴ Samuel Klofecius, Franc Tazler a Franc Kryc. Tazler se podle svých později zaznamenaných slov takovému pověření bránil, nakonec se však rozhodnutí obce podvolil. Byl prý vybrán, protože uměl německy, Kryc se zase vyznal ve Vídni, byl tam usedlý jeho bratr.¹⁷⁵ Vyslanci před odchodem obdrželi plnou moc a podepsali prohlášení, že budou konat pouze v souladu se svým zplnomocněním a v zájmu obce.¹⁷⁶ Vedle confirmace privilegií se měli ucházet také o „zlepšení a na nynější českou minci uvedení cla“, k čemuž byli vybaveni bílými listinami.¹⁷⁷ K dispozici dostali čtyři koně a nezjištěné množství peněz, vybraných mezi měšťany, a 5. ledna 1713 již byli ve Vídni. Spis s přílohami předali samotnému panovníkovi v kostele Narození Panny Marie v Hietzing, v sousedství Schönbrunnu. V následujících týdnech pak marně čekali na císařskou rezoluci, v české dvorské kanceláři prý však byli neustále odbýváni a referendář české expedice Schwalbel ze Schwalbenfeldu jim vyhrožoval vězením, jestli se znovu objeví.¹⁷⁸

V době vyslání poselstva do Vídně již postup měšťanů nebyl zcela jednotný. Během podzimních měsíců roku 1712 se někteří členové obce distancovali od dalších akcí a nepodpořili ani vídeňskou deputaci. Během pozdějšího vyšetřování vypovídali vídeňští poslové, že plnou moc podepsala celá obec, kromě osmi až desíti měšťanů. Mezi podpisy 153 osob skutečně chybí jména šesti radních: Daniela st. Svobody, Jana Navrátila, Jana Jiřího Hertla, Jana Durycha, Rudolfa Hertla a Samuela Lebedy.¹⁷⁹

O úmyslu Turnovských žádat o potvrzení městských privilegií věděli v české dvorské kanceláři snad ještě dřív, než oni stačili supliku císaři předat. Už 29. prosince 1712 totiž o nich zaslali místodržící zprávu do Vídně, spolu s doporučením, aby žádost o confirmaci byla „a limine“ odmítnuta a vyslanci zavřeni a posláni k náležitému

¹⁷³ Podle konceptu zprávy místodržících hraběti z Valdštejna: *NA, SM, T-8-5, fol. 123* (22. prosince 1712).

¹⁷⁴ Václav Svoboda rybníkář, vězněn v prosinci 1712 v Praze, a Václav Svoboda kovář, vyslaný do Vídně, byly dvě různé osoby.

¹⁷⁵ Podle pozdější supliky vězňů: *SOka Semily, AMT, II-B-126* (12. července 1718); podle zprávy hruboskalského hejtmana krajským hejtmanům o Krycovi: *NA, SM, T-8-5, fol. 12-13* (27. července 1713).

¹⁷⁶ Prohlášení vyslanců: *SOka Semily, AMT, II-B-61* (25. prosince 1713).

¹⁷⁷ Podle zprávy turnovského magistrátu krajským hejtmanům o pozdějším zneužití této bílé listiny: *NA, SM, T-8-5, fol. 338-339* (7. ledna 1715).

¹⁷⁸ *Tazler, fol. I'*.

¹⁷⁹ Plná moc (opis): *NA, SM, T-8-5, fol. 274-276* (19. prosince 1712); srov. pozdější supliku *NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23*; též *SOka Semily, AMT, II-B-127, II-B-126*. Měšťané nepodepsaní pod plnou mocí označeni v Tab. VI.

potrestání.¹⁸⁰ V tom duchu vydaný císařský reskript z 16. ledna 1713, adresovaný českým místodržitelům, žádost turnovských poddaných skutečně odmítl. V dalších věcech, kromě potvrzení privilegií, však mělo být Turnovským umožněno obracet se na krajský úřad a k místodržitelům. Znění příloženého dekretu měli místodržící oznámit měšťanům i jejich vrchnosti. Osoby vyslané do Vídně se podle něj měly vrátit během tří dnů do Čech a zachovávat poslušnost své vrchnosti; v jiných jejich záležitostech bylo Turnovským nařízeno dodržovat instanční postup. Do Turnova bylo znění dekretu doručeno prostřednictvím krajského úřadu 7. února.¹⁸¹

Výzva k opuštění Vídně se pak opakovala 7. února.¹⁸² Přítomnost turnovských poddaných ve Vídni nebyla z hlediska úřadů potřebná ani žádoucí. Oni však zřejmě považovali svůj úkol za splněný teprve tehdy, až císař vydá ve věci jejich privilegií příslušné rozhodnutí. O lednovém reskriptu však bezpečně věděli. V reakci na císařovo nařízení, aby turnovští vyslanci opustili Vídeň, totiž Turnovany najatý dvorský agent Norbert František Hammerle žádal koncem ledna 1713 panovníka o svolení vydat z registratury dvorské kanceláře dva nákladně pořízené vidimusy privilegií, které Turnovští přiložili ke své supplice.¹⁸³ Pokus získat zpět cenné přílohy z odmítnuté suppliky nebyl úspěšný, vidimusy vydány nebyly. Z dvorské kanceláře je odeslali místodržícím do Prahy spolu s příkazem, aby krajští hejtmané zajistili v Turnově originály těchto privilegií a předali je místodržícím.¹⁸⁴

Vyslanci uzavřeli 20. února 1713 se svým vídeňským advokátem písemnou smlouvu, mimochodem zmiňující, že originál své plné moci pro něj museli nechat přeložit do němčiny. Zároveň se zavazovali jím vynaložené úsilí patřičně zaplatit.¹⁸⁵ Hammerlovi prý zaplatili 30 tolarů, jiný doktor práv, jenž jim slíbil sepsat nový spis císaři, prý dostal 50 tolarů.¹⁸⁶ Už 21. února 1713 obdržel císař od turnovských vyslanců novou supliku.

¹⁸⁰ NA, ČDK, inv. č. 515, kn. 66, expediční protokol – privata 1713, fol. 34, č. 108.

¹⁸¹ Opis reskriptu místodržícím (16. ledna 1713, praes. 24. ledna 1713): SOKA Semily, AMT, II-B-63; opis dekretu (16. ledna 1713): NA, SM, T-8-5, fol. 29; opis místodržitelského intimátu boleslavským krajským hejtmanům (27. ledna 1713): SOKA Semily, AMT, II-B-66. *Vejrych*, fol. 7^r.

¹⁸² NA, ČDK, inv. č. 515, kn. 66, expediční protokol – privata 1713, fol. 77, č. 33.

¹⁸³ NA, SM, T-8-5, fol. 25-26 (praes. 26. ledna 1713).

¹⁸⁴ NA, ČDK, inv. č. 515, kn. 66, expediční protokol – privata 1713, fol. 55, č. 170 (30. ledna 1713); NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1203, repertorium českých císařských rozkazů 1711–1718, fol. 126^v, 4. února 1713; *tamtéž*, kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, T, č. 14 (praes. 4. února 1713); jičínské vidimusy turnovských privilegií z r. 1712: NA, SM, P-106 / T-28, Lit. A, Lit. B. (9. prosince 1712).

¹⁸⁵ SOKA Semily, AMT, II-B-67 (opis).

¹⁸⁶ Podle zprávy apelačních radů místodržitelské kanceláři: NA, SM, T-8-5, fol. 239-244 (8. června 1714, praes. 21. června 1714).

Hned následující den byl vydán císařský dekret, který zopakoval výzvu, aby se turnovská deputace odebrala z Vídně domů. Její členové byli zároveň ubezpečeni, že nebudou ze strany úřadů po svém návratu nijak postihováni. Oni i celá obec byli vyzváni k povinné poslušnosti vůči vrchnosti: „*im übrigen aber sie sammentliche Turnauer unterthanen alß leibeigene ihrer obrigkeit in allen gehorchen sollen.*“¹⁸⁷

Peníze, které Turnovští zplnomocněnci měli k dispozici, zřejmě nestačily k uhrazení všech výdajů. Byli si proto nuceni vypůjčit. „*Dosti sem vynadiviti se nemohl, že i vy vaše sliby tak špatně a mizerně držíte*“, psal v září roku 1715 z Vídně do Turnova Františku Tázlerovi, Samuelovi Klofcovi a Václavovi Svobodovi kováři vídeňský měšťan Wenzl Kritz.¹⁸⁸ Vyzýval je ke splacení dluhu, který oni v roce 1713 ve Vídni učinili. Kritz totiž tehdy podepsal dlužní úpis, na nějž bylo turnovským vyslancům půjčeno 100 zl. na vyhotovení jejich spisu. Neuspokojený věřitel však nechtěl déle čekat a právní cestou na Kritzovi vymohl 50 zl. a dalších 50 zl. mu bylo uloženo splatit do čtvrt roku a k tomu ještě úrok za tři roky v celkové výši 15 zl. Žádal tedy po adresátech, aby dluh i s úrokem splatili doručiteli upomínky Kristiánovi Wyznerovi: „*ste k tomu tři, stlucte to v hromadu a pan Wyzner vás, dyš mu odvedete, kvitovati bude.*“¹⁸⁹ Vídeňan Kritz musel na své peníze čekat ještě několik dalších let. V listopadu 1721, když obec prodávala grunt po zemřelém Samuelovi Klofcovi, obrátili se Tázler se Svobodou kovářem na městské úředníky s žádostí týkající se tohoto starého dluhu. Jelikož si peníze tehdy ve Vídni půjčili především na zaplacení „přítele právního“, což dokládali přiloženou kvitancí, doufali, že obec po nich nebude zaplacení dluhu vymáhat. Během jejich dlouholetého pobytu ve vězení ovšem značně narostly úroky. Koncem listopadu 1719 proto museli Tázler, Svoboda a tehdy ještě žijící Klofecius splatit alespoň tento úrok, každý po 10 zl. Stále však zbývalo 100 zl. Předtím, než budou peníze z prodeje Klofeciova gruntu předány vdově, proto někdejší turnovští vyslanci žádali, aby jako Klofeciův podíl na tomto dluhu bylo 25 zl. z utržených peněz prozatím uloženo „při právě města“.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Opis císařského dekretu (22. února 1713), *NA, SM, T-8-5, fol. 27-28*. Zde citovaná část je v opise podtržena. Opis doprovodného císařského reskriptu místodržícím (22. února 1713): *SOkA Semily, AMT, II-B-68*.

¹⁸⁸ Vídeňský Kritz byl bratrem France Kryce, jednoho z turnovských vyslanců do Vídně. Franc Kryc byl v dubnu 1713 ve Vídni spolu s ostatními zatčen, dopraven do Prahy a v létě 1713 v jednom z pražských arestů zemřel.

¹⁸⁹ *SOkA Semily, AMT, II-B-116* (2. září 1715, praes. 22. září 1715).

¹⁹⁰ *SOkA Semily, AMT, II-B-132* (praes. 5. listopadu 1721).

Pacifikace odporu v Turnově (leden – březen 1713)

Zatímco turnovští vyslanci čekali ve Vídni, pokoušeli se úřady eliminovat v Turnově vliv těch měšťanů, o nichž se domnívaly, že jsou hlavními strůjci obecního vzdoru. Podle prosincové zprávy krajských komisařů povzbuzovali v říjnu 1712 Hrachovec, Bušek a Kratochvíle ostatní měšťany, aby nepřijímali návrh nového privilegia a vybízeli je k finančním příspěvkům, jež by pomohly k císařské konfirmaci starých privilegií. Místodržící tedy nařídili tyto tři osoby zatknout a v poutech poslat do Prahy.¹⁹¹ Pod záminkou dopravy spíše do Prahy byl vrchnostenským hejtmanem vylákán Václav Hrachovec na hruboskalský zámek, kde byl 20. ledna 1713 zadržen a v poutech dopraven do krajského vězení. Poté si krajský hejtmané nechali předvolat Tomáše Buška, Jiříka Kratochvíle a Jana Vitacia. Po příchodu na krajský úřad byli rovněž uvězněni. Poslední lednový den pak Hrachovce, Buška a Kratochvíleho poslali bez pout a bez zvláštní ostrahy do Prahy, do šatlavy na Novém Městě.¹⁹²

Téhož dne vydala dvorská kancelář intimát místodržícím, aby prostřednictvím krajských hejtmanů odebrali turnovské obci originály městských privilegií, o jejichž zrušení bylo rozhodnuto.¹⁹³ Turnovským bylo toto nařízení oznámeno 12. února. Měšťané se však zdráhali privilegia vydat a odkazovali na to, že „*p[an] hrabě má naše privilegium v knize přepsané slovo od slova tak, jak v nich stojí,*“ a že dosud nevědí, jak se vede jejich uvězněným sousedům. Kdyby však přece museli originály vydat, pak pouze přímo císaři. Stejně reagovali také na příkaz krajských hejtmanů ze 17. února, aby se dostavili konšelé Vitacius starší, Pavel Černovidský, Václav Fišer, Daniel Benátský, Jan Subitan a Samuel Gros, dále starší obecní Samuel ml. Vitacius, Samuel Žák, Václav Maisner, Mikuláš Ecler a Václav Klofoc a konečně měšťané Václav Vejrych a Samuel Vejrych, a přinesli s sebou městské privilegium.¹⁹⁴ Bylo jasné, že Turnovští neustoupí – jejich nedůvěra vůči úřadům byla příliš silná. Těžko říct, zda si v tu chvíli uvědomovali, že další odpor je zbytečný. O neplatnosti jejich privilegií již bylo rozhodnuto. Neochota měšťanů vydat privilegia však nevyplývala pouze z jejich bojovného odhodlání. V kapitole o originálech privilegiích

¹⁹¹ Podle pozdější zprávy: *NA, SM, T-8-5, fol. 279-282* [1713]. Rozhodnutí místodržících o jejich uvěznění: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1250, protokol došlých spisů 1712, T, č. 144-147* (22. prosince 1712, exped. 6. ledna 1713).

¹⁹² Záznam o zprávě krajských hejtmanů: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1056, repertorium relací 1711-1725, 31. ledna 1713*. Prosba vězňů o propuštění z novoměstského vězení: *NA, SM, T-8-5, fol. 213-214* (praes. 2. února 1713).

¹⁹³ *NA, ČDK, inv. č. 515, kn. 66, expediční protokol – privata 1713, fol. 55, č. 170*.

¹⁹⁴ *Vejrych, fol. 7-7^v*.

bude doloženo, že listiny se tou dobou ve městě vůbec nenacházely. Nejspíš z taktických důvodů to však bylo zapíráno.¹⁹⁵

Městský písař tehdy odmítal psát cokoliv ve prospěch městské obce, „že by se p[an] hrabě na něj rozhněval, že by ho zlužby[!] propustil, že vodkad by se potom živil, že žádný řemesla neumí, že se mu n[e]učil.“ Radní ho přesvědčovali, též předložením zápisu v jedné z městských knih, že městský úřad má právo vybrat si městského písaře sám. Kdyby se přesto ocitl v hraběcí nemilosti, dostane prý jako náhradu od města kus pole k doživotnímu užívání. V té době se údajně část radních odvrátila od zájmů obce a přichýlila se k těm, kteří byli na straně vrchnosti již dříve a kteří se nepodepsali pod plnou moc vyslancům do Vídně. Po oficiálním jednání na radnici se prý scházeli u primase a podávali písemná hlášení hruboskalskému hejtmanovi. Vrchnost tak měla potřebné informace o veškerém dění ve městě. Kristián Vejrych tyto „odpadlíky“ přímo jmenuje: aktuár Franc Stehlík, primas Daniel starší Svoboda švec, další radní Jan Jiří Hertl, Jan Durych, Samuel Lebeda, Rudolf Hertl, rychtář Václav Salus, starší obecní Václav Svoboda rybný, měšťané Jan Šlechta, Mates Wolf a Václav Salus zlatník, Jakub Ber, Bubák, Mikuláš Budenšac a Jan Svoboda švec. Jediní z městských úředníků, kteří podle Vejrychova svědectví zůstali věrni obci, byli Václav Fišer a Samoel Gros.¹⁹⁶

Vzpourné měšťany bylo třeba účinně pacifikovat, třeba silou.¹⁹⁷ O tom, co se poté na přelomu února a března v Turnově odehrálo, byli svými sousedy okamžitě písemně zpraveni vídenští zplnomocněnci. Znění tohoto listu z 8. března se dochovalo v německém překladu, zřejmě pořízeném podle originálu zabaveného při jejich zatčení v dubnu.¹⁹⁸ Další informace podává rovněž Kristián Vejrych ve svých pamětech.¹⁹⁹

28. února, ještě před rozedněním, byl Turnov obklíčen panskými myslivci, tak aby se nikdo nedostal z města. Kolem šesté hodiny ráno přitáhlo z Prahy asi 150 vojáků, kteří pak zůstali sešikováni na náměstí. Prý to vypadalo, jako by čekali ozbrojený odpor měšťanů. Spolu s vojáky přijel krajský hejtman hrabě Schütz. Měšťané byli svoláni na radnici, někteří konšelé a také jiní členové obce se však nedostavili. K uvítání komisařů byli vysláni dva radní Jan Jiří Hertl a purkmistr Jan Durych, spolu s dvěma sousedy

¹⁹⁵ Srov. s. 105-107.

¹⁹⁶ *Vejrych, fol. 8^r.*

¹⁹⁷ Rozhodnutí místodržících o vojenském zásahu: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, T, č. 22 (23. února 1713).*

¹⁹⁸ *NA, SM, T-8-5, fol. 261-263.*

¹⁹⁹ *Vejrych, fol. 7ⁿ.*

Adamem Šteterem a Johanem Christmanem. Oba radní prý o sobě před krajskými hejtmany prohlašovali, že jsou nevinní. Dvanáct měšťanů, stejně jako purkmistr, byli přes noc drženi v radních místnostech. Do domů těch, kteří se na radnici nedostavili, byli dáni na kvartýr vojáci s denní porcí jedné libry masa a pinty piva. Městský písař prý dostal 30[!] vojáků, starší a mladší Vitacius, Samuel Gros a Václav Klofecius dostali po 12 mužích, Mikuláš Ecler, Litický a Jakob Pust po šesti, Pavel Černovický pět.

Na druhý den ráno byli všichni měšťané znovu předvoláni na radnici. Nedostavili se pouze nemocní, chyběli také Václav Meisner a Samuel mladší Vitacius, kteří se „ustranili, že dyby na nás něco těžkýho přišlo, že půjdou k císaři pánu s městským písařem.“ Vojáci prý stáli kolem radnice, jakoby ji chtěli vzít útokem. Na otázku krajských hejtmanů, proč nechtěli v souladu s vydaným příkazem složit svá privilegia, nikdo neodpověděl, „žádný z ouřadu ani pulmistr huby neotevřel.“ Kristián Vejrych k tomu ve svých pamětech s výčitkou poznamenává, že úkolem městských úředníků by v takové chvíli mělo být „obec zastávati a sousedy hájiti. [...] Oni pak ještě místo zastávání se přišťívati, aby byli neviní ušetřeni. Dřívej sobci se dycky srovnali a [...] potvrzovali snešení ouřadu a celý obci ud'aly jako nedobří páni a nás sprostý sousedy nechali v štychu, sami se ze všeho vytáhli, neud'ali tak jak sou se císaři pá[nu] podepsali.“ Celá obec byla vyzývána k vydání privilegií a k otevření „depozice“. Purkmistr i ostatní radní tehdy prohlašovali, že o privilegiích nic nevědí – byla prý svěřena primasovi a písaři. Ovšem primas na radnici nebyl, vydával se za nemocného, a písař odešel před dvěma týdny z města. Nikdo jiný z měšťanů prý klíče od depozice neměl. Myslivci a hajní byli tedy vysláni přinést z mlýnů železná páčidla a tyče, aby mohla být depozice vypáčena. Teprve tehdy, v obavách před škodami na dveřním ostění, přiznal bývalý písař Jan Subitan, že má klíč, jež mu svěřil nynější písař před svým odchodem. Po otevření depozice vojáci rozbili truhly, kde bývala privilegia, a sekretářovi krajského úřadu přinesli do radních místností zásuvky, v nichž se domnívali ony listiny najít. Byly tam však pouze staré zhostní listy. Krajský hejtman pak prý před shromážděnými prohlašoval, že císař při nástupu na trůn „musí všechny svobody zanechati a cky zemský že musí potvrditi a při všech svobodách všechny města zanechati.“ Jsou-li tedy turnovská privilegia zanesena v deskách zemských, jsou v právu. Po diskrétním upozornění hruboskalského písaře Hanyše se však krajský hejtman začal ze svého neopatrného tvrzení vymlouvat. Postupně pak byli předvoláváni jednotliví měšťané, nejdříve Jan Kobus a Jan Christman; tázali se jich, kde přechovávají originály privilegií a s jakým svolením jeli do Jičína privilegia vidimovat. Poté byli

spoutání a v železech odvedeni na pivovar. Potom byli takto potupně vedeni také Samuel a Vencel Vejrychové, Václav Vodsoň a asi 16 lidí včetně Lorence Meera. Všichni prohlašovali, že budou držet spolu.

Ostatní, kteří se odvolali k císaři nebo odkazovali na turnovské zplnomocněnce ve Vídni, byli drženi v depozici a hlídání silnou stráží. Přes padesát osob tam bylo natěsnáno tak, že si prý nemohli ani sednout. Teprve kolem půlnoci za nimi přišel vojenský hejtman a na jejich prosby pustil větší část zadržovaných do radní světnice, ovšem v poutech a s ozbrojenými hlídkami u dveří. Dokonce i na záchod byli voděni v páru, tak jak byli spoutáni, pod dohledem stráží. Na radnici, bez kontaktu se svými rodinami, takto setrvali od Popeleční středy 1. března až do pondělí 6. března.

Následující den, 2. března, byli vojáci nakvartýrováni také do domů těch, kteří byli uvězněni. Vdova Tomášková musela zaplatit 60 zl., starší Vitacius se svým synem 40 zl. Situace se zřejmě komplikovala i v očích krajského hejtmana. Další postup proto konzultoval s místodržícími, jak dokládá zmínka o poslu, který 3. a 4. března jezdil mezi Turnovem a Prahou.²⁰⁰ 5. března byly na radnici vyvěšeny patenty, německy a česky, že krajský hejtman je k jednání zplnomocněn císařem.

6. března ráno kolem 7. hodiny byli vězni z depozice vyvedeni ven a když se jich ptali, kde jsou privilegia, znovu odpověděli, že nevědí. S početným vojenským doprovodem byli dovedeni na pivovar. Zde pak byli někteří z nich zmrskáni lískovými pruty. Jan Kobus a Johan Christman dostali každý po 30 ranách, až měli rozsekané zadky a z úst jim prýštila krev. Stejný počet ran dostali také Václav Vodsoň, Samuel Vejrych, Lorenc Meer, Václav Vejrych, Václav Jikavec kovář a Daniel Záborský. Dohromady bylo takto potrestáno více než 30 osob. Přihlízející zadržení žádali přítomného turnovského děkana, aby dal rozhrěšení Kobusovi a Christmanovi, zbitým téměř k smrti. „*Žádali sme ho všichni, aby je vyspovídal, aby jako hovada neumřeli. On jíti nechtěl a tak nebozí stlučení museli jako psi ležeti na slámě. Děkan se menoval Karel Korvín.*“²⁰¹ Devět osob bylo po tomto bití spoutáno provazy a odvedeno vojáky do vězení na Hrubou Skálu, další čtyři byli v železech poslání do Nymburka.

7. března bylo dalších patnáct osob, z nichž několik přijalo Tělo Páně v provazech a železných poutech rozvezeno do arestů na valdštejnských panstvích – do Bakova, Doks,

²⁰⁰ Srov. také záznam o místodržitelských pokynech vydaných krajským hejtmanům: NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, T, č. 31 (3. března 1713).

²⁰¹ Vejrych, fol. 9^v.

Bělé a Mnichova Hradiště. Samuel Vejrych, Václav Vejrych, Lorenc Meer, Václav Jikavec, Samuel Čejka, Daniel Zábranský byli odvezeni do Prahy. Uvězněno tehdy bylo přes padesát turnovských obyvatel.

Vězni na Hrubé Skále byli v naprosté tmě a teprve třetí den dostali trochu chleba. Skalský hejtman zakázal strážím kohokoliv z města pouštět k vězňům nebo jim přinášet jídlo. Dostávali pouze zapáchající vodu z kašny a zkažený chléb „*a tak sme takovou psotu a smrad museli trpět tři a dvaceti neděl*“. Pouze v noci prý podplacené stráže nebo někteří ze zámecké čeledi dávali vězňům něco z jídla, které jim bylo posláno od rodin. Ženy vězněných, které se odvážily až k zámku, byly odháněny kamením. Teprve o Velikonocích, když úředníci odjeli do Turnova, umožnily stráže přijít příbuzným až k oknu do vězení.²⁰²

Text císařského reskriptu z 21. února 1713 obdrželi boleslavští krajští hejtmané 15. března. O tři dny později se hejtmané písemně dotazovali místodržících, jestli mají dekret oznámit Turnovským obvyklou cestou, tj. písemně formou intimátu, nebo ústně před celou obcí. Domnívali se, že písemná intimace nebude mít u turnovských měšťanů patřičný účinek. K tomu, aby se do Turnova mohli dostavit osobně, oznámit svolané obci znění císařského dekretu a trvat na jeho uposlechnutí, však požadovali doprovod většího počtu Valdštejnových myslivců. Ti by zabránili všelijakým nesnázím, které by prý mohly lehce povstat.²⁰³ Místodržící rozhodli, aby byli krajští hejtmané při oznámení reskriptu v Turnově osobně přítomni. Doprovod si měli předem vyjednat s hrabětem z Valdštejna.²⁰⁴ Stojí za povšimnutí, že v podtextu listu krajských hejtmanů byli Turnovští líčení jako neposlušní poddaní bez dostatečného respektu před královskými úřady, kteří se podvolí teprve ozbrojené moci. Když po svém příjezdu do Turnova krajští hejtmané vyzvali ke shromáždění obce na radnici, řada obyvatel z města utekla. Poddanost prý tehdy přijalo jen kolem třiceti osob. K písemnému slibu prý byly bez úspěchu nuceny také ženy nebo děti arestovaných. Krajští hejtmané tedy museli odjet s nepořízenou, dekret zanechali na radnici. Jeden z rychtářů jej pak každé ráno vyvěšoval na radnici, přes noc si bral dekret domů.²⁰⁵

²⁰² NA, SM, T-8-5, fol. 261-263.

²⁰³ NA, SM, T-8-5, fol. 7-8 (18. března 1713).

²⁰⁴ NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, T, 38 (exped. 22. března 1713).

²⁰⁵ Vejrych, fol. 11'.

Turnovští hledali podporu na všech stranách. Obrátili se dokonce na prezidenta české komory a místodržícího Františka Josefa Šlika s prosbou, aby se za ně přimluvil u svého bratra, nejvyššího kancléře Leopolda Josefa Šlika. Doslechli se prý totiž, že císař v jejich věci ještě nerozhodl. Kromě líčení svých dosavadních těžkostí poněkud netakticky odkazovali na privilegium vydané městu Jáchymem Ondřejem Šlikem v roce 1613, „*poněvadž naše obdarování od V[áši] V[ysoce] Hr[aběcí] Ex[celence] slavné paměti vzáctné familie pochází.*“ V té souvislosti se Šlika tázali, zda bylo zrušeno i toto privilegium, ačkoliv je zapsáno v deskách zemských, odkud dostali jeho ověřený výpis.²⁰⁶ Jen sotva bylo tomuto vysokému zemskému úředníkovi příjemné, když mu byl připomínán jeho vzdálený příbuzný, přední z českých rebelů, jenž roku 1621 skončil na popravišti.

Zatčení vyslanců ve Vídni (duben 1713)

Když po jednom z marných dotazů na vyřízení své žádosti odcházeli 9. dubna 1713 odpoledne Franc Tazler, Franc Kryc a Pavel Černovický z české dvorské kanceláře, byli na ulici zadrženi oddílem vídeňských „rumlknechtů“ a odvedeni do jejich strážnice.²⁰⁷ Zde byli zamčeni do želez a v prvních dnech bez jídla a vody vyslýcháni, u koho ve Vídni mají uložené originály privilegií. Podle informací, jež měly úřady k dispozici, se ve Vídni zdržovalo celkem sedm „vzpourných turnovských poddaných“, ale čtyři z nich prý z města již odešli.²⁰⁸ Teprve na Zelený čtvrtek 13. dubna byli v doprovodu několika strážných odvezeni z Vídně do Prahy, kam dorazili 20. dubna. Mezitím byl vydán císařský reskript, který informoval pražské místodržící o nařízení převézt zadržené do Prahy a tam s nimi zahájit proces u apelačního soudu a přivést je tak k náležitému trestu. Staroměstský hejtman byl instruován, aby vězňové byli drženi odděleně a rovněž aby nepřišli do styku s ostatními vězni z Turnova.²⁰⁹ První noc strávili na Starém Městě. Poté byl Tazler převezen na Nové Město, kde byl zprvu dán do „sousedského arestu“ a po několika dnech na základě místodržitelského nařízení přesazen do podzemní kobky, kde zůstal až do

²⁰⁶ Koncepty supliky hraběti Šlikovi: *SOka Semily, AMT, II-B-11* (s. d.), *II-B-42* (s. d.); zřejmě konečná, opatrnější verze: *tamtéž, II-B-55a* (s. d.). Výpis z desk zemských (patent císaře Matyáše z roku 1614 o intabulaci Šlikovského privilegia): *SOka Semily, AMT, II-B-54* (4. prosince 1711).

²⁰⁷ „Rumorwache“ – zvláštní bezpečnostní jednotka, fungující ve Vídni mezi lety 1646–1773, jejímž úkolem byl dohled nad veřejným pořádkem, včetně mravnostního a zdravotního dozoru, dále denní i noční hlídky v ulicích. Strážnice se nacházela za Schwarzenberským palácem. Viz Felix CZEIKE: *Historisches Lexikon Wien*, sv. 5. Wien 1997, s. 12.

²⁰⁸ Jména zatčených: „*Frantz Deßekr[!], Frantz Joseph Gritz und Paul Tschernowitz*“, *NA, SM, T-8-5, fol. 33-34.*

²⁰⁹ *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, T, č. 43* (list z Vídně odeslán 15. dubna 1713, v Praze praes. 18. dubna, rozhodnutí místodržících vydáno 20. dubna, exped. 21. dubna).

18. září 1713. Tehdy byl kvůli hrozícímu moru spolu s dalšími třinácti Turnovany propuštěn. Domů se však dostali až po dalších čtyřech týdnech, které museli strávit před Turnovem v povinné karanténě.²¹⁰ Pavel Černovický byl vsazen do šatlavy na Hradčanech, odkud 28. dubna žádal místodržitele o propuštění prohlašuje, že působil ve Vídni jako kamenář (steinschneyder) a spolu s turnovskými deputanty byl zajat omylem.²¹¹ Franc Kryc byl v Praze uvězněn na Novém Městě, kde již od počátku roku seděli Hrachovec, Bušek a Kratochvíle. Krycova žádost o propuštění, že prý šel do Vídně jen jako průvodce, kvůli výdělku, byla předána apelaci k vyjádření. Hruboskalský hejtman však krajskému úřadu o Krycovi referoval jako o spojenci turnovských spiklenců, který se do té doby živil kamenářstvím, nikoliv jako průvodce nebo posel. Než ale bylo rozhodnuto, Kryc v žaláři zemřel.²¹²

Další císařský dekret byl vydán 14. června. Instruoval místodržící, aby nařídili provést výslechy vězňů, vše nechali bedlivě vyšetřit apelačním tribunálem a prověřili, jaká turnovská privilegia nebo jiné dokumenty se nalézají v deskách zemských.²¹³ Když koncem srpna vyšetřování skončilo, žádali pražští vězni znovu o propuštění z arestů, také s ohledem na hrozící morovou nákazu.²¹⁴ Právě kvůli moru a k zamezení možných škod na živnostech vězněných Turnovanů rozhodli místodržící, na základě vyjádření apelace, pražské vězně propustit. Magistrátům pražských měst byly v té věci intimovány příslušné pokyny.²¹⁵ Domů se však pražští vězňové dostali až po dalších čtyřech týdnech, které museli strávit před Turnovem v povinné karanténě.²¹⁶

Ostatní však zůstávali sedět v různých arestech na území Boleslavského kraje. Když se dozvěděli o propuštění svých sousedů, žádali o totéž. Krajští úředníci jim však museli sdělit, že teprve nedávno odeslali zápisy z výslechů, jak měli nařízeno, a dokud

²¹⁰ *Tazler, fol. 1^v-2^r.*

²¹¹ Záznam o Černovického žádosti: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1043, repertorium o rozhodnutí suplik 1711–1736, Č, květen 1713.*

²¹² Záznam o Krycově suplice: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, G, č. 65 (20. června 1713, praes. 27. června 1713); hejtmanova zpráva: NA, SM, T-8-5, fol. 12-13 (27. července 1713).*

²¹³ Opis císařského reskriptu z 14. června 1713: *SOkA Semily, AMT, II-B-69a; záznam o reskriptu: NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1203, repertorium českých císařských rozkazů 1711–1718, fol. 128^v, 27. června 1713.*

²¹⁴ Supliky vězňů: *NA, SM, T-8-5, fol. 212-213 (praes. 11. srpna 1713), fol. 210-211 (praes. 31. srpna 1713).*

²¹⁵ Např. v manuálu hradčanského purkmistra (1711–1715) zaznamenáno 15. září 1713 propuštění turnovských vězňů na základě místodržitelského dekretu, jenž byl doručen předchozí den, srov. *AMP, rkp. č. 1553, fol. 135^v, 136^r.* Jména vězněných neuvedena.

²¹⁶ *Tazler, fol. 1^v-2^r.*

z místodržitelství nedorazí příslušné pokyny, nemohou nikoho propustit.²¹⁷ Na únorovou suppliku 53 měšťanů a 3 vdov, takto vězněných, si místodržící vyžádali zprávu krajských hejtmanů.²¹⁸ Situace v Turnově se však stále neuklidňovala. Hrabě z Valdštejna si stěžoval u apelace na trvající vzpurnost svých poddaných, kteří se prý tajně scházejí.²¹⁹ Valdštejnova stížnost nebyla zcela bezdůvodná. Z února 1714 se totiž dochoval pas pro Jiříka Kratochvíle a Samuela Klofce na cestu do Rokycan, Plzně a zpět v důležitých obecních záležitostech. Kvůli moru se právě do těchto měst přestěhovaly v říjnu 1713 pražské úřady – místodržitelství do Plzně, apelační soud do Rokycan – kde zůstaly až do března následujícího roku.²²⁰

Incident na Rohozci (květen 1713)

V samé blízkosti Turnova, za řekou Jizerou, se nacházelo sídlo hraběte Desfours, zámek Hrubý Rohozec. Sousedství cizí vrchnosti vyplývalo z někdejšího rozdělení města mezi přilehlá panství. Albrecht z Valdštejna, od roku 1623 jediný pán Turnova, prodal rohozecké panství (ovšem bez rohozecké části města Turnova) jako frýdlantské léno svobodnému pánovi Mikuláši Desfours. Po Valdštejnově smrti získal Desfours panství Rohozec i další statky v Pojizeří od panovníka do dědičného držení.²²¹ Turnov se tak ocitl na severním okraji nově vzniklé domény Maxmiliána z Valdštejna a jeho dědiců.

Krajští hejtmané se na jaře 1713 dozvěděli, že na rohozeckém panství se prý ukrývají uprchlí turnovští poddaní. Po zjištění úřadů, že část Turnovanů odešla z Vídně dřív, než mohli být zatčeni, bylo nařízeno tyto uprchlíky vypátrat a poslat k vyšetřování do Prahy. Dalo se předpokládat, že se vrátí domů nebo se budou zdržovat v okolí Turnova, a proto krajský úřad pověřil hruboskalského hejtmana Kröschla po uprchlících pátrat a zajistit je.

Když 2. května 1713 při vizitaci hospodářství v Nudvojovicích obdržel hejtman Kröschl zprávu, že se zběhlý vídeňský vyslanec Johan Klerik, spolu s měšťanem Vorlem, nachází u řezníka Vencla Uhlíka na rohozeckém panství, narychlo povolal několik sedláků z Modřišic a kolem desáté hodiny v noci se s nimi vydal do Daliměřic nedaleko

²¹⁷ Suplika mimopražských vězňů (s. d.), na rubu odpověď z krajského úřadu (29. října 1713): *SOKA Semily, AMT, II-B-72*.

²¹⁸ Záznamy o suplice vězňů a zprávě krajských hejtmanů: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1252, protokol došlých spisů 1714, T, č. 5* (praes. 13. února 1714), č. 6 (praes. 13. března 1714).

²¹⁹ Podle listu místodržících krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 137-138* (14. března 1714).

²²⁰ Pas: *SOKA Semily, AMT, II-B-81* (únor 1714). K dočasnému přesunu úřadů srov. ROUBÍK: *Místodržitelství v Čechách*, s. 570.

²²¹ August SEDLÁČEK: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*. Praha 1932 (2. vyd.), s. 206.

rohozeckého zámku. Do řeznickovy chalupy se však nemohli dostat, dveře a okenice byly zavřeny. Hospodyně jim nechtěla otevřít, protože prý vrchnost vydala přísný zákaz. Hejtman na to nedbal a nechal dům otevřít násilím. Tam zastihl Vorla, který se však schoval do pevně uzavřené komory. Hospodyně mezitím utekla do vsi, kde udělala strašlivý povyk („*ein erschröchliches geschrey*“), že jejich dům přepadli lupiči. Vesničané přiběhli s křikem k domu a třikrát vystřelili z ručnice na hejtmana a jeho lidi, nikoho však nezasáhli. Hejtman pak musel s nepořízenou odejít.

Hrabě Desfours po tomto incidentu napsal hraběti Valdštejnovi, že to považuje za porušení článků zemského zřízení a žádal proto Valdštejna o vysvětlení.²²² Hrabě z Valdštejna však celou záležitost postoupil krajským hejtmanům, aby bylo o věci rozhodnuto výše. Součástí jeho spisu nebyl jen Desfoursův list, ale také zpráva hruboskalského hejtmana o tom, co se na Rohozci událo. Krajští hejtmané uvedli ve své zprávě, kterou podali místodržícím, že hruboskalský hejtman pouze vykonal, co mu nařídili. O porušení článků zemského zřízení se tedy nejedná, naopak hrabě z Valdštejna by prý mohl potahovat hraběte Desfourse k zodpovědnosti, protože ten podporoval vzpurné turnovské poddané, přechovával turnovské buřiče na svém panství a údajně i na svém zámku.²²³ Místodržící proto nařídili, aby hrabě Desfours poslal ke krajskému úřadu uprchlé turnovské poddané, pokud se zdržují kdekoliv na jeho panství. V případě, že se na rohozeckém panství nalézají také turnovská privilegia, mělo s nimi být naloženo podobně.²²⁴

Komise v Bělé (květen 1714)

Se souhlasem hraběte z Valdštejna bylo rozhodnuto uspořádat na jeho panství Bělá pod Bezdězem novou komisi, jež turnovskou kauzu vyšetří. Jejími členy, jmenovanými prezidentem nad apelacemi, se stali apelační radové hrabě Millesimo, Wecker a Paroubek. Je nutné zmínit, že úkolem této komise již nebylo vyšetřovat spor mezi obcí města

²²² OZZ, s. 562, 563, W I – o pychu, W II – o výtržnostech (použití násilí a škody způsobené na cizích gruntech); tamtéž, s. 470, Q XXVIII – o škodách způsobených cizími úředníky nebo poddanými.

²²³ Zpráva krajských hejtmanů místodržícím: NA, SM, T-8-5, fol. 217-219 (12. června 1713, praes. 22. června 1713 podle NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, T, č. 70); přílohy Sig. ☉ (Valdštejnův list krajským hejtmanům): tamtéž, fol. 220-221 (8. června 1713); Lit. A (zpráva hruboskalského hejtmana Valdštejnovi): tamtéž, fol. 222-223 (3. června 1713); Lit. B (Desfoursův list Valdštejnovi): tamtéž, fol. 224 (20. května 1713).

²²⁴ Místodržitelské nařízení krajským hejtmanům: NA, SM, T-8-5, fol. 226-227 (29. srpna 1713).

Turnova a hrabětem z Valdštejna jako její vrchností, nýbrž obnovit vyšetřování „tvrdošijných poddaných“ a dovést je k poslušnosti.²²⁵

Na ráno v sobotu 5. května 1714 byli do Bělé povoláni všichni turnovští sousedé. Bylo tam svezeno také 53 měšťanů, vězněných již od počátku března 1713, kteří dosud neúspěšně prosili o propuštění.²²⁶ V pondělí 6. května se zhruba 35 měšťanů, kteří sepsali bez vědomí ostatních členů obce jakými memoriál, nechalo slyšet, „že oni ubezpečnost mají, že svobodní zůstanou.“ Před komisaře byli tito měšťané předvoláni zvlášť a po slibu poddanosti byli propuštěni domů. Ostatní byli na základě císařského nařízení z 22. února 1713 nuceni pod hrozbou přísnějšího trestu slíbit vrchnosti poddanost a pravé člověčenství. „A ihned přes 100 měšťanův (mimo vejš jmenovaných vězňův, kteří mezi nás pustiti se dovoliti chtíti neráčilo) všichni na své kolena přes čtyrykráte padli a vys[oce] slav[nou] komisí s pláčem a namnoze slz vyléváním z sepatýma rukami pro nejsvětějších pět ran Krista Pána a všechny svatý, též pro milosrdenství Boží, z srdcem bolestí klečíce prosili, by ráčili to, pokudž za možné, od nich mil[ostivě] odvrátiti a na ně tak těžké břemeno s člověčenstvím zavázané poddanosti nežádati, pakli jináč býti nemůže, aspon nám ubohým tu jedinkou milost učiniti a dovolení dáti, bychom se toliko o pouhou milost k Jeho Císařské a Královské Milosti panu, pánu nejmilostivějšímu nejpodanějci ucházeti mohli, jsme pro odplatu Boží prosili.“²²⁷

Nové privilegium (15. května 1714)

Poté, co většina měšťanů slíbila poslušnost a poddanost před komisí na Bělé, byla obec donucena učinit slib znovu 15. května na radnici v Turnově. Hraběte z Valdštejna zde zastupoval přední člen komise, apelační rada hrabě Millesimo, přítomni byli také zbylí dva komisaři. Bezprostředně po složení slibu, když se měšťané již rozcházeli, vjel do města posel, „hned od mostu zvostra na pěkným koni jako nějaký courir na poštovskou trubku troubil a pořád k rathauzu přijel a na rathaus do míst radních vešel a těm páním komisařům od milostivé vrchnosti zase propuštění z poddanosti nové privilegia přinesl, které hned před celou obcí čténé byly.“ Takové efektní divadlo, kdy je napětí stupňováno

²²⁵ NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1252, protokol došlých spisů 1714, T, č. 11 (20. dubna 1714, exped. 24. dubna 1714); ke jmenovacím dekretům komisařů srov. *tamtéž*, kn. inv. č. 1177, repertorium na dekrety 1693-1721, duben 1714, č. 9.

²²⁶ Supliky vězňů k místodržicím o propuštění: *SOKA Semily, AMT, II-B-39d* [konec března 1714]; *tamtéž, II-B-41* (s. d.).

²²⁷ Suplika vězňů: *SOKA Semily, AMT, II-B-125*, [druhá polovina května 1714].

až do poslední chvíle, nebylo v té době ničím výjimečným.²²⁸ V písemném reversu, vzápětí složeném, Turnovští nové privilegium přijali a zavázali se poslušností vůči své vrchnosti. V případě nedodržení reversu, byť jednotlivcem, hrozilo celé obci opětovné uvržení „do kmetičné poddanosti a závazku pravého člověčenství“. Podpis reversu, resp. písemný slib poslušnosti, byl ze strany úřadů chápán jako mimořádně důležitý akt. Svůj podpis k němu museli později připojovat také nově přijímaní měšťané.²²⁹

Listina, v níž František Josef z Valdštejna uděloval městu Turnovu nová privilegia, byla vydána 15. května 1714 na Mnichově Hradišti. Privilegium spolučetili jeho bratr Jan Josef z Valdštejna a Kajetán Krakovský z Kolovrat, hejtman guttensteinského regimentu. Originál listiny se nezachoval, text je znám pouze soudobém v opise.²³⁰

V úvodu listiny bylo zmíněno císařské nařízení z 30. ledna 1713 o vrchnostenských privilegiích města Turnova a císařský reskript z 22. února 1713, jímž císař prohlásil Turnovské za „kmetičné poddané“ hraběte z Valdštejna. Poté, co složili slib poddanosti a reversem se zavázali k poslušnosti, se hrabě rozhodl udělit jim k pomoci obce a k zvelebení jejich živností nové privilegium.

Předně byli turnovští poddaní propuštěni z kmetičné poddanosti (člověčenství), což vrchnost formulovala tak, že radní a celou obec „z té kmetičné a s pravým člověčenstvím mně patřící poddanosti [...] propouštím a je do předešlého způsobu poddanosti mně patřící uvrhuji a postavuji.“ Vzhledem k tomu, že v očích hraběte byli vinni jen někteří měšťané a to různou měrou, uvalil jmenovitě na grunty domnělých viníků povinnost roboty. V připojeném seznamu byli rozděleni do tří kategorií po dvou, čtyřech a šesti dnech ruční roboty ročně o žních a při senoseči. Tomu, kdo by tuto robotu odmítl vykonávat, hrozilo opětovné uvržení do kmetičné poddanosti. Městský úřad byl pověřen dohledem na to, aby robotní povinnost přecházela i na nové majitele příslušných gruntů.

Městskému úřadu byla zachována pravomoc přijímat svobodné lidi za měšťany. Osoby z vyšších stavů se však v Turnově mohli zakupovat pouze se svolením vrchnosti. Městská rada rovněž mohla vydávat zhosty turnovským obyvatelům. Vrchnost si ovšem

²²⁸ Srov. např. Jaroslav ČECHURA: *Broumov v srpnu 1680: epilog selské rebelie*. In: Ladislav Soukup (ed.): Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám. Praha 1995, s. 203-204.

²²⁹ *SOkA Semily, AMT, IV-B-94* (s. d.). Revers obce, jímž přijímá nové privilegium: *SOkA Semily, AMT, II-B-82b* (15. května 1714, ověřený opis 16. května 1714); originál předali komisaři hraběti z Valdštejna, tři noví měšťané podepisovali 16. listopadu 1714 ověřený opis.

²³⁰ *SOA Praha, ÚSV, inv. č. 147, sign. I-1-23/1*.

vyhradila právo nařídit v půlroční lhůtě vyprodání poddaného z města. Z každého 100 zl. za prodaný grunt měl pak zaplatit 5 zl. vrchnosti a 5 zl. obci.

Měšťanům bylo přiznáno právo svobodně nakládat se svým majetkem v Turnově i na jiných panstvích vrchnosti, za podmínky zachování celistvosti gruntů. Oddělování rolí od gruntů se mohlo dít pouze se souhlasem vrchnosti nebo jejích úředníků, aby nedocházelo ke zmatkům v evidenci vyměřených urbárních platů. Turnovští mohli svobodně kšaftovat (v rámci určených podmínek), bylo však zapovězeno odkazovat nemovitosti k záduší. Kšaftující mohl také svobodně určit poručníka svých dětí; když nebyl poručník stanoven v závěti, měl jej jmenovat městský úřad. Cizí člověk, který by se stal majitelem gruntu v Turnově, bude povinen se ve městě usadit nebo grunt prodat jiné, vhodné osobě. Odumřelý grunt měl připadnout obci, která pak byla povinna předložit vyúčtování z jeho prodeje předložit vrchnosti.

V privilegii bylo rovněž výslovně stanoveno, že po předvolání bude kdokoliv povinen dostavit se na vrchnostenskou kancelář a řídit se tím, co mu tam bude jménem vrchnosti předneseno.

Další body privilegia se týkaly hospodářských a majetkových práv. Vrchnost se vzdávala ve prospěch obce tržného z jarmarků, měšťanům bylo potvrzeno užívání lesa Farářství a přilehlých luk, stejně jako Podhruštického rybníčka, z něhož byla v trubkách vedena voda do města. Potvrzeno bylo také užívání lázně a přilehlé strouhy a stanoveny poplatky za obchod se solí, vinný šenk, vinopalné kotle a masné krámy. Vrchnost se při té příležitosti zavazovala nepálit ve vlastní režii.

V závěru pak vrchnost, na základě údajné žádosti měšťanů, vymezila k pobytu židů v Turnově výhradně osm domů, které v té době obývali.

Obsah privilegia vycházel z návrhů, jimž se Turnovští před lety tak urputně bránili. Uvalení robotní povinnosti však bylo v Turnově něčím zcela novým. Nejméně sto uplynulých let nemuseli žádné nucené práce ve prospěch vrchnosti vykonávat.²³¹ Je zřejmé, že z hlediska vrchnosti měly tyto nové roboty pouze prestižní charakter; byly fyzickým vyjádřením pokošení vzpurných měšťanů. Tento trest však nepostihoval pouze konkrétní osoby, měl zůstat vázán na příslušném gruntě i po změně majitele. Přesto prý

²³¹ Srov. ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 113, 137.

byly stanovené roboty odpracovány jen v prvním roce, v dalších letech už vyžadovány nebyly.²³² To jen dokládá, že ekonomické důvody jejich zavedení byly velmi slabé.

Na základě vrchnostenského nařízení předvolal městský úřad na radnici Maxe Jeníka z Gemsendorfu a Rudolfa Maxe Litického, osoby stavu rytířského, kteří měli podobně jako předtím ostatní měšťané podepsat revers a přijmout robotní povinnost uvalenou na jejich turnovské grunty. Jeník i Litický však odmítli revers podepsat a naopak sepsali písemnou odpověď, kterou pak prostřednictvím hruboskalského hejtmána odeslali turnovští radní vrchnosti.²³³

Suplika zbylých vězňů k apelačnímu soudu (květen 1714)

Komise v Bělé pouze nenutila turnovské poddané ke slibům poslušnosti, ale rovněž vyšetřovala ty z nich, kteří byli považováni za jejich vůdce. Byli mezi nimi také tři „vídeňští vyslanci“. Hlavním úkolem bylo zjistit, kde jsou stará privilegia. Vyšetřovaní však odpovídali, že žádné dokumenty nemají – zůstaly ve Vídni, když byli zatčeni a odvezeni do Prahy. Ostatním turnovským zplnomocněncům prý v předání dokumentů tehdy zabránil mor.²³⁴

Dva týdny po konání bělské komise nechali zbylí vězňové Jiřík Kratochvíle, Jan Vitacius, Václav Hrachovec, Václav Svoboda, Samuel Klofecius a Franc Tazler sepsat suppliku k apelačnímu tribunálu; v ní rozsáhle dokazovali svou nevinu a prosili o propuštění.²³⁵

Svých starých privilegií se prý drželi v domnění, že jim budou zachována, zvláště privilegium Jáchyma Ondřeje Šlika, vložené nařízením císaře a krále Matyáše do desk zemských, navíc prý, společně se všemi privilegii v českém království, potvrzené reskriptem Ferdinanda II. z 27. března 1627.²³⁶ V roce 1647 pak Maxmilián z Valdštejna potvrdil prý všechna předchozí turnovská privilegia. Doufali, že po zevrubném vyšetření celé záležitosti, jak bylo nařízeno císařským reskriptem z 14. června 1713, věc dospěje „k šťastnému cíli a konci“. Prosbám, aby se mohli ucházet o milost u císaře, nebylo

²³² Podle pozdější zprávy: *SOKA Semily, AMT, IV-B-94* (s. d.).

²³³ *SOKA Semily, AMT, II-B-82c* (koncept zprávy purkmistra a konšelů vrchnosti, 1. června 1714; na rubu koncept průvodního dopisu hejtmanovi).

²³⁴ Podle textu suppliky manželek turnovských vězňů k apelaci, viz *SOKA Semily, AMT, II-B-99* (15. ledna 1715).

²³⁵ *SOKA Semily, AMT, II-B-125*, [druhá polovina května 1714].

²³⁶ Zřejmě odkazovali na výnos Ferdinanda II. z 29. května 1627, jímž však byla potvrzena privilegia Českého království, nikoliv privilegia v Českém království; srov. Josef KALOUSEK: *České státní právo*. Praha 1892, s. 438n, 600-602.

vyhověno a tak „*všichni s pláčem takovou těžkou poddanost slibovati museli.*“ Po vykonání slibu však nebyli propuštěni domů jako ostatní. Místo toho byli ze zámeckého arestu přesunuti do městské šatlavy v Bělé a zde dáni ve dvojicích do pout. Prostřednictvím svých maželek prosili u vrchnosti o milost a o propuštění, s poukazem na svou nevinu a na skutečné původce celé akce: „*[...] a ti, jenž toho puntování, rad donášení, též prokurátoru jednání (které celá obec před vys[oce] slav[nou] komisí s nemalým sobě na ně, že je s jejich ubezpečováním, že všechny věci dobré mají, by se drželi a jich nespouštěli, hořekováním přednesla a vyjevila). Oni příčina jsou doma pokojně zůstávají a my nevinně zde trpěti a tady do chudoby přijíti musíme.*“ Obě suppliky, které zaslali vrchnosti, však byly roztrhány a ženám oznámeno, aby hraběte už víc neobtěžovali.²³⁷ Stěžovali si, že pobyt ve vězení, trvající už tři čtvrtě roku, ničí jejich živnosti, a uváděli argumenty na svou obhajobu: Vše co předtím činili, bylo v souladu s vůlí celé městské obce a nikdo jim proto nemůže dokázat, že právě oni jsou „*nějací puntovníci aneb mezi obcí buřiči*“. Rovněž plnou moc pro poselstvo do Vídně podepsali, s výjimkou osmi osob, všichni členové obce. Kdyby nyní apelační radové rozhodli, že nemohou být propuštěni, žádali vězňové o svolení ucházet se o milost u císařského dvora. Ve své zoufalé situaci se snažili využít každou vhodnou příležitost. Když tou dobou přijel do Bělé František Josef Černín z Chudenic, bratr hraběnky Valdštejnové, poslali vězňové suppliku i jemu, aby se za jejich propuštění přimluvil u vrchnosti.²³⁸

Bývalý městský písař Adam Tomášek

Kromě výše zmíněných měšťanů zůstal v bělském arestu také bývalý turnovský syndik Adam Tomášek. Vězněn byl již od předešlého roku. Myslelo se, že právě on by mohl o úkrytu starých privilegií něco vědět. Jeho vysvětlování, že o nynějším uložení privilegií nic neví, však bylo marné. Se souhlasem vyšetřovací komise se tedy obrátil k turnovským radním s prosbou o podporu.

Když na počátku roku 1713 rezignoval na úřad městského písaře, snažil se prý odevzdat klíč od depozice purkmistrovi Janu Durychovi, který jej však odmítal převzít. Protože ani nikdo jiný klíč nechtěl převzít, zanechal jej doma a odešel z města. Nyní zoufale žádal purkmistra a radní, aby svolali celou obec včetně žen a snažili se vyšetřit,

²³⁷ Suplika k vrchnosti: *SOkA Semily, AMT, II-B-82a* (17. května 1714). Část konceptu téže suppliky: *SOkA Semily, AMT, II-B-79a* (s. d.).

²³⁸ *SOkA Semily, AMT, II-B-74b* (s. d.).

kdo o privilegiích ví a kde jsou. Všichni jej totiž obviňují, že privilegia ukryl on, a vyšetřovací komise mu hrozí převozem do Prahy a mučením. „*Ach, nastojte! Co myslíte, že mně skrze jich zapírání všech, kdež nyní tak podezřelost všechna na mně samotným a jedinkým uvázla, do takového nebezpečnosti hrdla a na smrt přivádějí, pro všechny svatý jich prosím neopouštěti mně [...]*.“²³⁹ Tomášek byl zanedlouho z vězení propuštěn, ale zřejmě i dále vyšetřován. Počátkem července 1714 totiž radní, vyslaní purkmistrem, vydali osvědčení, že je těžce nemocen a nemůže proto vycházet z domu.²⁴⁰

V září 1714 pak na základě místodržitelského příkazu nařídili krajští hejtmané, aby se Adam Tomášek dostavil v určený den do Jičina a u tamního magistrátu složil přísahu, týkající se jeho pobytu na Rohozci.²⁴¹ Přiložený text přísežné výpovědi byl sestaven u apelačního soudu snad podle zápisů Tomáškových výpovědí učiněných před komisaři v Bělé, nebo podle jeho výpovědi u apelačního soudu, kam byl předvolán na konec června 1714.²⁴² Zřejmým cílem tohoto snažení bylo získat důkaz proti hraběti Desfours jako ochránci uprchlých rebelů. Tomášek měl totiž nepřímo potvrdit, že Desfours věděl o jeho několikátýdenním pobytu na rohozeckém zámku v roce 1713, když se ukrýval u tamního hejtmana.²⁴³ Tomášek sice přísahu složil, ovšem ne podle textu stanoveného apelačními rady. Předlohu podstatně rozšířil o řadu detailů a zároveň se vyhnul formulacím, které by mohly hraběte Desfours poškodit:

Po příchodu vojáků do Turnova 28. února 1713 se prý Tomášek uchýlil na rohozecké panství, kde na Malém Rohozci přečkal u rychtáře první noc. Poté se ukrýval ve skalách v lese, na noc chodil přespávat do jedné chalupy. Když vojáci z Turnova odtáhli, zastavil se prý v noci u hejtmana na Hrubém Rohozci. Na příkaz hraběte Desfours, který se o něm dozvěděl, však musel odejít. Až do velikonoc se pak měl Tomášek zdržovat na Zbraslavi a na jiných místech, zřejmě uvažoval o cestě do Vídně. Vrátil se však k Turnovu a prostřednictvím své sestry ve vsi Ohrazenicích žádal rohozeckého hejtmana o úkryt. Hejtman se prý zdráhal, ale vzhledem k Tomáškově onemocnění jej od konce dubna po tři měsíce ukrýval v komoře nad svou světnicí. V té době prý za Tomáškem přišel zámecký kaplan a vyptával se ho, zda mu rohozecký hejtman neukazoval „*nejaké staré friedlandské*

²³⁹ *SOka Semily, AMT, II-B-82* (praes. 10. května 1714).

²⁴⁰ *SOka Semily, AMT, II-B-82d* (2. července 1714).

²⁴¹ *SOka Semily, AMT, II-B-88* (13. září 1714).

²⁴² *NA, SM, T-8-5, fol. 239-244* (8. června 1714, praes. 21. června 1714).

²⁴³ Pokyny apelace na místodržitelskou kancelář: *NA, SM, T-8-5, fol. 297-299* (30. srpna 1714); příloha Lit. A (vzor Tomáškovy přísahy): *tamtéž, fol. 301-304*.

spisy“. Před svým odchodem z Rohozce prý Tomášek požádal hejtmanova syna, aby mu sepsal poděkování hraběti za to, že se po celou tu dobu mohl na Rohozci zdržovat. Text pak sám přepsal a zanechal hejtmanovi. Údajně však neměl žádné informace o tom, jestli hrabě o jeho přítomnosti na zámku věděl a zda jeho poděkování obdržel.²⁴⁴

Když se zjistilo, že Tomášek nepřisahal na stanovený text, nařídili apelační radové vsadit jej za jeho opovážlivost na dva týdny do šatlavy.²⁴⁵

Rozsudky (8. června 1714)

Na základě akt a výslechů dodaných místodržitelskou kanceláří a na podkladě zprávy komisařů, vyslaných apelačním soudem do Bělé, vynesl apelační tribunál 8. června 1714 rozsudky nad Františkem Tazlerem a Václavem Svobodou kovářem, kteří byli označeni jako „[původové a rádcové], jenž[!] obec města Turnova proti své vrchnosti podsazovali.“ Prakticky shodné znění obou rozsudků se lišilo jen délkou trestu. Tazler „pro takové přečinění své, jiným ku příkladu, sobě pak k zasloužilé pokutě, jeden rok v poutech a železích krom nedělních a svátečních dnův na panským díle pracovati má,“ Svoboda byl odsouzen k nuceným pracím na půl roku. Další rozsudky pak trestaly Samuela Klofecia, Jana Vitacia a Jiřího Kratochvíle čtvrtletním arestem, Václava Vejrycha čtyřmi nedělemi a Václava Hrachovce dvěma nedělemi arestu. Vrchnosti bylo podle článku Q 18 Obnoveného zřízení zemského umožněno donutit odsouzené k vyprodání se z panství. Odsouzení byli z Bělé převezeni do turnovské šatlavy a 13. července jim byly na radnici v přítomnosti krajských hejtmanů rozsudky přečteny.²⁴⁶

Hrabě z Valdštejna hodlal své právo skutečně využít a nařídil turnovské obci „*tyto svrchu jmenované nakažlivé ovce z počtu dobrých vyobcovati a tudy novému zbouření, o které oni opačeně by se pokusiti mohli, časně předejiti.*“ Odsouzení se měli do čtvrt roku po vykonání svých trestů vyprodat se svými rodinami z města i z ostatních valdštejských panství a podepsat příslušný revers.²⁴⁷ Pět měšťanů, odsouzených k vyprodání, třikrát

²⁴⁴ Opisy svévolně složené přísahy: *SOKA Semily, AMT, II-B-90* (17. září 1714); *NA, SM, T-8-5, fol. 330-331* (s. d.).

²⁴⁵ *NA, SM, T-8-5, fol. 324-327* (17. prosince 1714).

²⁴⁶ Originály rozsudků s poznámkami o jejich publikaci: *SOKA Semily, AMT, II-B-80* (nad Tazlerem), *II-B-86* (nad Svobodou). Všechny rozsudky zaznamenány také v knihách ortelů a naučení apelačního soudu: *NA, AS, inv. č. 149, fol. 174^v, 174^r*. Oznámení krajských hejtmanů purkmistrovi a radě o jejich chystaném příjezdu do Turnova: *tamtéž, II-B-83* (9. července 1714).

²⁴⁷ Rozhodnutí vrchnosti o nuceném vyprodání odsouzených: *SOKA Semily, AMT, II-B-85* (27. července 1714); suplika odsouzených k městským radním, chtějí prostřednictvím apelace žádat o císařskou milost: *tamtéž, II-B-84* (31. července 1714).

prosilo vrchnost, aby mohli i nadále zůstat v Turnově. Nedostali však žádnou odpověď, a proto pět týdnů před uplynutím lhůty k vyprodání písemně požádali o podporu své žádosti městskou radu.²⁴⁸

Spolu s rozsudky vydal apelační soud obšírné zdání sepsané na základě zprávy komisařů. List obsahoval také instrukce k dalšímu postupu, z místodržitelské kanceláře vzápětí přeposlané krajským hejtmanům Boleslavského kraje.²⁴⁹

Dosavadní vyšetřování zjistilo, „že [...] všech těch bouřlivostí a neposlušností původem jsou byli, jakož i v té jich spurnosti a protivenství od začátku až ku konci jsou setrvali“: František Tazler, Jiří Kratochvíle, Václav Svoboda kovář, Samuel Klofecijs, Adam[!] Hrachovec²⁵⁰ a Jan Vitacius. V nedochované příloze byli sepsáni další odbojní Turnované, kteří uprchli a nyní se měli zdržovat především na rohozeckém panství hraběte Desfours, kde se jim prý dostalo ochrany. Dále se zpráva věnovala dramatickým okolnostem stíhání některých uprchlíků na Rohozci v noci z 2. na 3. května, tak jak je ve své zprávě popsal hruboskalský hejtman Kröschl. Ačkoliv krajský hejtman na žádost komise předvolal zúčastněné desfourské poddané k výslechu, rohozecký hejtman jej prý odbýval výmluvami a vyšetřování proto muselo být odloženo

Zpráva od apelačního tribunálu rovněž přinášela informace o turnovských vyslancích ve Vídni na počátku roku 1713. Navzdory císařskému dekretu, který jim nařizoval vrátit se domů, nabádal je prý dvorský agent Hammerle, jemuž dali 20 tolarů, aby jeden z Turnovanů zůstal ve Vídni a on že jim sepíše ještě jeden spis císaři. Sepsat supliku císaři jim prý ve Vídni slíbil také jakýsi doktor práv jménem Jiří, kterému vyplatili 50 tolarů. Kromě křestního jména o něm bylo známo pouze to, kde ve Vídni bydlel a že po vypuknutí moru z města odešel.

V zájmu dalšího vyšetřování proto apelační radové žádali místodržitelskou kancelář dodat osoby vyjmenované v jiné z nedochovaných příloh do Turnova. Za přítomnosti krajského hejtmana Schütze měly být v Turnově oznámeny rozsudky apelačního soudu nad turnovskými poddanými. Uprchlíci měli být pod výhrůžkou propadnutí majetku předvoláni ke krajskému úřadu Boleslavského kraje a tam s nimi zahájeno vyšetřování. Poněvadž se předvolaní rohozečtí poddaní nedostavili na předvolání ke komisi, měli být na náklady

²⁴⁸ *SOka Semily, AMT, sign. II-B-u* (s. d.).

²⁴⁹ *NA, SM, T-8-5, fol. 239-244* (8. června 1714, praes. 21. června 1714). Následná intimace místodržících boleslavským krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 290-296* (25. června 1714).

²⁵⁰ Správně Václav Hrachovec.

hraběte Desfours dopraveni do Prahy k výslechu. Dostavit se měl také desfourský hofmistr, bývalý turnovský písař Tomášek a forman Strejček z Ohrazenic.

V závěru pak apelace doporučovala císaři donutit dvorského agenta Hammerleho a doktora práv Jiřího vrátit Turnovským peníze, které jim tito zaplatili za příslib sepsání suplik, nebo je alespoň napomenout, aby se napříště vyvarovali takového jednání. Apelační radové konečně navrhovali, aby stará turnovská privilegia, ač císařem zrušená, která se měla stále nalézat v deskách zemských, „*pro přetržení v tom všelikého budoucího omylu, při týchž král[ovských] deskách zemských [Jeho Císařská a Královská Milost] kasírovati dáti sobě oblíbiti ráčila.*“²⁵¹

Agent Norbert Frantz Hammerle (Haymerle) byl pak skutečně vyzván českou dvorskou kanceláří, aby vysvětlil, proč přijal od turnovských vyslanců 30 zl. za svoji právní pomoc a proč je utvrzoval v jejich údajně nepodložených úmyslech. Několik měsíců poté, v březnu 1715, bylo dekretem české dvorské kanceláře po Hammerlovi žádáno doložit, kolik dostal od Turnovských za vyhotovení spisu pro confirmaci jejich privilegií a kolik musel vynaložit na kopie příloh. Výsledek tohoto šetření bohužel neznáme.²⁵²

Před komisi, jež se turnovským případem i dále zabývala, se navzdory nařízení nedostavili desfourský hofmistr a rohozecký hejtman. Hrabě Desfours se poněkud neobratně vymlouval, že neví kterého z hofmistrů jeho syna se předvolání týká, poněvadž nebylo uvedeno jeho jméno. Místodržící proto nařídili krajským hejtmanům, aby Desfours poslal 17. září 1714 před komisi nynějšího hofmistra, kterého měl již před rokem, a zároveň aby uvedl jméno předešlého hofmistra spolu s údajem o době jeho propuštění. Před komisi měli předstoupit také syn rohozeckého hejtmana a Václav Strejček, forman z Ohrazenic. Na základě zprávy apelačních komisařů a provedených výslechů byl rohozecký kominík Pavel Salmon, který v květnu 1713 střílel po lidech hruboskalského hejtmana, odsouzen apelačním soudem k nuceným pracím v poutech na obecním díle po dobu jednoho roku kromě nedělí a svátků. Rozsudek měl být Salmonovi oznámen u soudu v Mladé Boleslavi, kam ho měli na Desfoursovy náklady převézt z novoměstského arestu. Rohozecký řezník Václav Uhlík měl být po napomenutí propuštěn z vězení, jeho žena si však měla na Novém Městě odsedět čtvrt roku.²⁵³

²⁵¹ NA, SM, T-8-5, fol. 239-244 (8. června 1714, praes. 21. června 1714).

²⁵² NA, ČDK, inv. č. 516, kn. 67 (expediční protokol – privata 1714), fol. 453, č. 164 (15. října 1714); *tamtéž*, inv. č. 517, kn. 68 (expediční protokol – privata 1715), fol. 153, č. 64 (18. března 1715).

²⁵³ Pokyny apelace na místodržitelskou kancelář: NA, SM, T-8-5, fol. 297-299 (30. srpna 1714); rozsudek nad

Císařské potvrzení rozsudků a opětovné uvržení do človehčerství

Mezitím se ve dvorské kanceláři znovu řešil případ sedmi turnovských měšťanů, odsouzených v červnu apelačním soudem k trestu nucených prací a k vězení. František Tazler, Václav Svoboda, Samuel Klofecius, Jan Vitacius, Jiří Kratochvíle, Václav Hrachovec a Václav Vejrych se totiž záhy po oznámení rozsudků odvolali k císaři. Ke své prosbě o milost přiložili také osvědčení hraběte Desfours, že turnovští poddaní nikdy „nerebelirovali“.²⁵⁴ Svou žádost odeslanou císaři se snažili pojistit také suplikou, určenou wormskému a vrtislavskému biskupovi Františku Ludvíkovi Falcko-Neuburskému, aby se za ně prostřednictvím své sestry, císařovny-matky Eleonory, u panovníka přimluvil. Obávali se totiž, že jejich prosba o milost se k panovníkovi vůbec nedostane.²⁵⁵ Odvolání turnovských „rebelů“ bylo rozhodnuto císařským reskriptem z 15. října 1714. Panovník jejich odvolání zamítl a rozsudky apelačního soudu potvrdil. Pouze byl změněn původně stanovený trest prací „ad opus dominicum“ na práce „ad opus publicum“. Rezoluce měla být delikventům oznámena prostřednictvím krajského úřadu.

Reskript se však netýkal pouze oněch sedmi odsouzených. Jako trest za to, že Turnovští dosud nesložili originály svých starých privilegií, císař poručil, aby jejich privilegia byla vymazána z desk zemských a „*pro jich těžké přečinění a pozdvižení proti vrchnosti své a honošeni se za svobodné lidé[!], kdežto oni však kmetničné a človehčerstvím zavazané poddaný jsou, a od nás za takové tímto naším nejmilostivějším poručením se nezměnitelně deklarirují.*“ Krajský úřad je měl přimět, aby do 14 dnů od publikace reskriptu svá privilegia vydali.

Místodržicím bylo také nařizeno, aby prostřednictvím krajských hejtmanů přísně napomenuli Albrechta hraběte Desfours, který podpořil neposlušnost Turnovských vydaným osvědčením, že prý nikdy nerebelirovali.²⁵⁶

Salmonem: *NA, AS, inv. č. 149, kniha ortelů a naučení apelačního soudu 1712–1714, fol. 190^v-191^r* (30. srpna 1714). Intimace v téže věci krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 150-151* (4. září 1714).

²⁵⁴ Toto potvrzení bylo vydáno již 28. dubna 1713, text znám jen z opisů: *SOKA Semily, AMT, II-B-69* (něm., čes. překlad); *NA, SM, T-8-5, fol. 155, 322*.

²⁵⁵ Text supliky: *SOKA Semily, AMT, II-B-97* (s. d.).

²⁵⁶ Císařský reskript: *NA, SM, T-8-5, fol. 317-321* (Prešpurk, 15. října 1714, praes. 3. listopadu 1714); koncept místodržitelské intimace úředníkům desk zemských: *NA, SM, T-8-5, fol. 157-158* (9. listopadu 1714); opis místodržitelského intimátu boleslavským krajským hejtmanům: *SOKA Semily, AMT, II-B-95* (6. listopadu 1714). PRÁŠEK, s. 254, chybně datuje císařský reskript k 15. říjnu 1719. Ani originál reskriptu se nemohl nacházet v turnovském archivu jak Prášek uvádí, nýbrž ve *Staré manipulaci* tehdejšího místodržitelského archivu v Praze (nyní v NA), kde je dosud.

Reskript byl z místodržitelství kanceláře zapůjčen k úřadu desk zemských a 7. ledna 1715 spolu s příslušnou místodržitelstvou intimací v plném znění do desk vložen.²⁵⁷

Panovníkovo rozhodnutí tedy neznamenalo pouhé potvrzení rozsudků vynesných apelačním soudem nad několika měšťany, ale za neposlušnost trestalo celou městskou obec. Turnovští poddaní byli znovu prohlášeni za člověčenstvím poddané a městská privilegia byla zrušena. Je patrné, že při rozhodování o zrušení privilegií a jejich vymazání z desk zemských neměla rozhodující místa k dispozici konkrétní informace, jaké listiny ve prospěch Turnovských jsou v deskách skutečně zaneseny. Teprve 6. října 1714 vyzvali místodržící úředníky desk zemských, aby v deskách vyhledali císařem zrušená turnovská privilegia. Deskoví úředníci ve své zprávě ze 17. října sdělovali místodržícím, že v deskách je zapsáno pouze jediné turnovské privilegium, vydané Jáchymem Ondřejem Šlikem.²⁵⁸ Císařský dekret, vydaný ve Vídni 15. října, tedy s onou zprávou již nemohl pracovat; zároveň však ani nebyl podnětem k jejímu sepsání, poněvadž byl v místodržitelství kanceláři prezentován až 3. listopadu.²⁵⁹ Stojí za pozornost, že v deskách nebylo u vlastního textu Šlikova privilegia nijak označeno, že bylo na základě císařského nařízení zrušeno.²⁶⁰

Jedním ze zdrojů, z nichž úřady čerpaly své informace o náladách v zdánlivě pokořeném Turnově, byly výslechy těch, kteří přišli do styku s hlavními odbojníky. Turnovský měšťan Samuel Soukal před tamním magistrátem 20. září 1714 vypovídal o výrocích vězňů, odsouzených za pobuřování městské obce proti vrchnosti. Patrné bylo zvláště jejich odhodlání nesmířit se s porážkou a zároveň zklamání z postoje ostatních měšťanů. Když se odsouzený Václav Hrachovec ptal Soukala, zda byl na robotě a ten mu odpověděl, že za sebe poslal náhradu, řekl prý Hrachovec: „*Že sedlákem již více nebude, jsouc jednou nohou v hrobě a druhou nad hrobem, aby měl po štvěrmu k J[eho] M[ilosti] C[ísařské] lézti, že předce půjde.*“²⁶¹ Hrachovec prý před Soukalem také prohlásil, že by po odsezení trestu mohl odejít, ale on tak neučiní. Ostatní odsouzení totiž nemají dost peněz, aby ve věci pokračovali. „*Já to pro ty kluky své vnuky dělám, že tam s nimi sedím*

²⁵⁷ NA, DZV, č. 638, kvatern relací červený druhý (1712–1715), fol. N 22^v – N 26^r.

²⁵⁸ NA, SM, T-8-5, fol. 154 (2. října 1714, exped. 6. října 1714); *tamtéž*, fol. 305-306 (17. října 1714, praes. téhož dne).

²⁵⁹ Srov. pozn. 256.

²⁶⁰ Srov. NA, DZV, č. 136, kvatern trhový stříbrný 2 (1612–1614), fol. P 16 (30. dubna 1614).

²⁶¹ Rok předtím Hrachovec v žádosti o propuštění z novoměstského arestu uvedl, že mu je 78 let; srov. NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1251, protokol došlých spisů 1713, č. 52 (praes. 5. května 1713).

a upustiti od toho nechci.“ Soukal dále vypovídal o výčitkách odsouzených (Václava Vejrycha, Hrachovce a Tazlera) vůči němu i ostatním měšťanům proto, že obrátili, opustili je a oni teď musí za ně trpět. Tazler prý měl vyjádřit odhodlání trvat při starých privilegích, bez ohledu na to, že obec již přijala privilegia nová. Odkazoval při tom na císaře, „*že jim [...] jejich privilegium starý udělá, že budou dobrý.*“²⁶²

Tazler byl pak v říjnu 1714 na příkaz hruboskalského hejtmana převezen z Turnova pod dohledem skalského polesného k městskému soudu do Mnichova Hradiště. Hejtman při té příležitosti také žádal od turnovských radních vysvětlení, proč byla vězňům sejmuta bez svolení vrchnosti pouta.²⁶³

Nová supplika odsouzených k císaři a další šetření (1715)

Císařský reskript z 15. října 1714 byl z krajského úřadu do Turnova doručen teprve 16. prosince. Hned druhý den byl oznámen před shromážděnou obcí, chybělo prý pouze sedm vězňů, protože někteří z nich seděli mimo Turnov. Obec reskript přijala. Magistrát vzápětí sepsal na svou obhajobu spis, který pak odeslal krajským hejtmanům. Turnovští úředníci uváděli, že supplika, kterou v červnu 1714 odsouzení jménem celé obce poslali k císaři, byla zhotovena bez jejich vědomí. A měšťané, kteří v souladu s podepsaným reversem zachovávali poslušnost, tak bez vlastního provinění znovu upadli do človehčenství. Radní žádali, aby byla čtrnáctidenní lhůta, určená k odevzdání privilegií, prodloužena. Vzhledem k Vánocům by to nestihli vyřídit a navíc budou muset přísně vyslechnout „*die Wienerische delinquenten*“, kteří měli údajně privilegia s sebou ve Vídni.²⁶⁴ Vězňům byl reskript oznámen 3. ledna 1715. Na turnovskou radnici byl k té příležitosti přivezen z hradištského arestu Franc Tazler a z Bělé Václav Svoboda kovář. Přítomen byl rovněž hruboskalský hejtman Kröschl. Když bylo císařovo rozhodnutí přečteno, poukazovali postižení na svou nevinu, chtěli se zbavit nařčení, že právě oni mohou za opětovné uvržení města do poddanosti človehčenstvím, a poukazovali na údajně skutečné viníky v řadách sousedů. Václav Svoboda kovář a František Tazler proto 5. ledna „*do těžkých vězení, totiž sklepův, [...] daní jsou, kdež žádného světla ani tepla, tak tmou a zimou mořeni jsouce, že to Pán Bůh ví, nemusejíli tam v krátkym času životy své*

²⁶² Koncept Soukalovy výpovědi: *SOkA Semily, AMT, II-B-91* (20. září 1714).

²⁶³ *SOkA Semily, AMT, II-B-94* (12. září 1714).

²⁶⁴ Žádost turnovských městských úředníků krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 335-337* (20. prosince 1715, praes. 22. prosince 1715).

dokonati“. Samuel Klofec, Jan Vitacius a Jiřík Kratochvíle byli zavřeni do želez. Chystali se proto sepsat suppliku k císaři s prosbou o milost. Turnovský magistrát však jejich žádosti o zapůjčení opisu císařského reskriptu nevyhověl; propuštění z vězení je prý podmíněno vydáním starých privilegií a plné moci, kterou dostali na cestu do Vídně. Vězňové však odkazovali na své výpovědi před komisí v Bělé v květnu předchozího roku. Manželky dvou z nich se tedy 9. ledna vypravily do Prahy k apelačnímu soudu prosit za své muže. Přenocovat chtěly v hospodě půl míle od Mladé Boleslavi. Kolem půlnoci je tam však dostihl hruboskalský purkrabí s myslivci. Ženy nešetrně prošacoval a nutil je k vydání všech spisů, které s sebou mají. Anna Klofeciová, tehdy ve vysokém stupni těhotenství, prý z leknutí omdlela a ve velmi vážném stavu zůstávala i po nuceném návratu do Turnova. Manželky arestantů tedy nechaly sepsat novou suppliku. Apelačním radům popisovaly situaci svých mužů a upozorňovaly na to, že ve vydané císařské rezoluci se nic nepíše o zamčení dotyčných vězňů do želez nebo o věznění „v *takových studených místech*“. Rovněž jídlo, které jim ony přinesou, prý nejdříve prozkoumá městský rychtář. Prosily, aby apelace nařídila zmírnit podmínky věznění jejich mužů a poskytnout jim opis císařského reskriptu. Od apelace byla prostřednictvím místodržitelské kanceláře stížnost manželek turnovských arestantů poslána hraběti z Valdštejna. Pokud se stížnost zakládá na pravdě, měl Valdštejn zajistit vězňům takové podmínky, které by neohrožovaly jejich zdraví.²⁶⁵

Jiné dvě ženy, Zuzana Tazlerová a Kateřina Vitaciusová, poté odešli předat suppliku svých mužů přímo do Vídně. Franc Tazler, Václav Svoboda, Samuel Klofecius, Václav Hrachovec, Johannes Vitacius, Jiří Kratochvíle a Václav Franc Vejrych v ní žádali o vydání opisu císařského rozhodnutí, které bylo v jejich věci vydáno místodržícím. Císař však prostřednictvím české dvorské kanceláře nařídil jejich žádost odmítnout. V suplice se totiž měly vyskytovat formulace, jako by byli svobodnými lidmi, což odporovalo předchozí císařské rezoluci. Turnovským proto mělo být krajskými hejtmany důrazně oznámeno, aby se podobných výrazů vyvarovali. Manželkám suplikantů, které žádost do Vídně přinesly, bylo zároveň nařízeno z Vídně odejít a císař neměl být nadále takovými spisy obtěžován. Ti, kteří by neuposlechli, měli být v poutech posláni zpět do Čech.²⁶⁶

²⁶⁵ Žádost vězňů o zapůjčení opisu císařského reskriptu: *SOkA Semily, AMT, II-B-98* (8. ledna 1715). Suplika manželek: *tamtéž, II-B-99* (15. ledna 1715); opis listu hraběti z Valdštejna: *tamtéž, II-B-100* (22. ledna 1715).

²⁶⁶ Císařský reskript místodržícím: *NA, SM, T-8-5, fol. 170-171* (31. ledna 1715, praes. 21. února 1715); srov. též *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1253, protokol došlých spisů 1715, T, č. 16* (leden – únor 1715). Reskript

„Kmetičná poddanost“, do níž byla celá městská obec znovu uvržena, byla pro všechny Turnovské tíživým břemenem. Nejednalo se totiž pouze o prestižní záležitost, kdy měšťané poddanského města formálně klesli na stejnou právní úroveň, jakou měli poddaní na vsích. Městský úřad nyní nemohl svobodně vydávat zhosty, podobně i sňatky turnovských obyvatel byly podmíněny předchozím potvrzením z vrchnostenské kanceláře.²⁶⁷ Zhoršené právní postavení měšťanů samozřejmě odrazovalo potencionální zájemce, kteří by se mohli v Turnově zakoupit. Městští úředníci se proto opakovaně snažili o zmírnění tohoto stavu. Prosili vrchnost, aby se u císaře přimluvila za jejich osvobození z „kmetičné poddanosti“ a navrácení „v předešlou svobodu“, jakou požívali za předchozí vrchnosti – Arnošta Josefa z Valdštejna. Onou „předešlou svobodou“, jíž chtěli Turnovští znovu dosáhnout, jistě nemysleli zbavení se poddanského postavení jako takového, ale pouze návrat ke stavu prosté poddanosti, jenž zaručoval měšťanům i městské obci jistá práva a výhody. Radní v té souvislosti poukazovali na to, že trest, který stihl celou obec, zapříčinilo pouze několik vzpurných měšťanů, kteří se bez vědomí oficiálních představitelů města obrátili se svou suplikou přímo na císaře, čímž porušili dříve vydaný zákaz takového počínání.²⁶⁸ Rovněž si stěžovali, že odsouzení zneužili k další své suplice císaři „*pod falešným praetextem*“ bílko listinu, kterou od obce dostali jako vídeňští vyslanci.²⁶⁹

Mezitím byli Tazler i Svoboda ostře vyslýcháni ohledně úkrytu starých privilegií. Svoboda prý přiznal, že privilegia vezl s Janem Jiřím mladým Hrachovcem z Vídně, pak byl však držen v karanténě před Znojmem a privilegia svěřil Hrachovcovi. O tom, kde se mladý Hrachovec zdržoval od té doby, však nikdo nevěděl.²⁷⁰

22. ledna 1715 obdrželi místodržící ve věci turnovských poddaných zdání od apelace, souhlasné s návrhem krajského úřadu. Na jeho základě proto místodržící nařídili krajským hejtmanům i nadále dodržovat předchozí rezoluci a určili další postup. Jeden

krajského úřadu turnovským radním: *SOka Semily, AMT, II-B-106* (2. března 1715, praes. 5. března 1715), s příloženým opisem císařského reskriptu: *SOka Semily, AMT, II-B-102*.

²⁶⁷ *Vejrých, fol. 14^v*, uvádí, že zákaz sňatků si prý vyžádali sami turnovští radní, aby zkomplikovali svatbu Václava Svobody.

²⁶⁸ *SOka Semily, AMT, II-B-8* (s. d.), *II-B-131aa* (s. d.), *II-B-78c* (s. d.), *II-B-97a* (s. d.). Jiná suplika ze stejné doby, adresovaná hraběnce: *tamtéž, II-B-21* (s. d). Obec prosí hraběcího inspektora o podporu, vrchnost mu prý předala jejich supliku k vyjádření: *tamtéž, II-B-129a* (s. d.).

²⁶⁹ *NA, SM, T-8-5, fol. 338-339* (opis zprávy turnovských městských úředníků krajským hejtmanům, praes. 9. ledna 1715); obsah zprávy krajských hejtmanů místodržícím z 22. ledna 1715, ve výpisu z místodržitelského intimátu krajskému úřadu z 28. ledna 1715: *SOka Semily, AMT, II-B-104*.

²⁷⁰ *NA, SM, T-8-5, fol. 338-339* (opis zprávy turnovských městských úředníků krajským hejtmanům, praes. 9. ledna 1715).

„z těch původů“ měl být dodán do Mnichova Hradiště na veřejné práce, druhý do Bělé pod Bezdězem. Poté, co krajští hejtmané obdrželi 28. února nařízení od místodržících, nařídili vrchnímu hejtmanovi hradištského panství Brikciovi, aby byli Tazler se Svobodou vyzvednuti z turnovského arestu a dovezeni k pracím do určených míst. Není bez zajímavosti, že v protokolu místodržitelé kanceláře, zachycujícím také způsob vyřízení spisů, byla původně zapsána dvě královská města ležící v Boleslavském kraji: Mladá Boleslav a Nymburk. Jejich jména však byla škrtnuta a nahrazena lokalitami, které se nikoliv náhodou nacházely na panstvích hraběte z Valdštejna. Je otázka, zda to bylo v souladu s císařským reskriptem z 15. října 1714, jenž sice potvrdil rozsudek apelačního soudu, ale výslovně změnil původní trest práce „*ad opus dominicum*“ na práci „*ad opus publicum*“.²⁷¹

Zanedlouho dostali krajští hejtmané pokyny, jak postupovat vůči ostatním Turnovským. Místodržitelé po konzultaci s apelací nařizovali vyslýchat ty turnovské měšťany, kteří se na předvolání dostavili ke krajskému úřadu a tam byli zatčeni, co vědí o starých městských privilegích. Poté měli být dovedeni k tomu, aby „*budto při královském ouřadě krajském, aneb kdeby sice od vrchnosti jich k tomu místo se ustanovilo, k ruce vrchnosti jich slib pravého člověčenství skutečně složili*“ a podepsali revers své poslušnosti hraběti, stejně jako již učinili ostatní Turnovští. Na závěr jim mělo být přečteno císařské rozhodnutí, aby zachovávali poslušnost vůči své vrchnosti, po vykonání slibu pak měli být propuštěni. Ti z Turnova, kteří místo sebe poslali ke krajskému úřadu své ženy nebo děti, měli dostat čtrnáctidenní lhůtu k tomu, aby se pod hrozbou propadnutí majetku dostavili osobně. Kdo by se však ani poté nedostavil, tomu měl být majetek skutečně zabaven ve prospěch vrchnosti.

Místodržící dále nařídili krajským hejtmanům vyšetřit, zda je pravda co ve své výpovědi udal syn rohozeckého hejtmana. Jeho otec prý poskytl útočiště turnovskému syndikovi Tomáškovu ještě předtím, než místodržící 5. října 1713 vydali zákaz přechovávat na cizích panstvích turnovské poddané. Je proto potřeba zjistit, kdy bylo toto místodržitelé nařízení hraběti Desfoursovi doručeno.

²⁷¹ NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1253, protokol došlých spisů 1715, T, č. 7, 8 (rozhodnutí vyhotoveno 28. ledna 1715, exped. 16. února 1715); opis nařízení krajských hejtmanů klášterskému hejtmanovi: *SOKA Semily, AMT, II-B-85* (2. března 1715). Císařský reskript: NA, SM, T-8-5, fol. 317-321 (15. října 1714, praes. 3. listopadu 1714).

V závěru pak místodržící nařizovali přinutit Tazlera, aby pod pohrůžkou tělesného trestu a ztráty jmění vypověděl, kde jsou stará turnovská privilegia. Podle výpovědi ohrazenického formana Strejčka a z listů psaných Tazlerovými komplici totiž vyplývalo, že o privilegiích musí vědět.²⁷² Poté, co bylo 6. března 1715 nařízení publikováno uvězněným měšťanům, odvolali se po vzoru Tazlera a Svobody k turnovskému magistrátu a oznámili svůj úmysl odvolat se k císaři. Jak už prý vyznali při mnoha výsleších, o privilegiích nic nevědí.²⁷³

„Cedulky“ posílané z arestu

Zatímco ostatní vězňové na turnovské radnici seděli v šatlavě, byl Václav Svoboda kovář na radnici zavřen „do jednoho tmavého sklepu v věži“ a Franc Tazler „do jinšího tmavého sklepu“. Stále byli vyslýcháni kvůli privilegiím a těžký arest je měl donutit k přiznání, kde jsou listiny ukryty. Přestože byli separováni, nebyli od okolí zcela odříznuti. Jednoho dne totiž starší rychtář objevil v Tazlerově kobce cedulku, kterou mu v noci do arestu vhodil jakýsi chlapec. Byla to odpověď ostatních vězňů na nedochovaný lístek Tazlera a Svobody kováře, v kterém tito psali, že privilegia nemohli ve Vídni předložit, protože byl mor a pak že byli zatčeni. Privilegia prý složí, pokud jim to poručí císař. Jejich věznění prý nebylo městu nařízeno, děje se z pouhé vůle úřadu. Lístek dále obsahoval některé strategické informace a doporučení pro Tazlera se Svobodou. Při výsleších nemají odkazovat na Čejku a jeho ženu, kteří prý budou stejně uvězněni. Hrachovec má prý hotové psaní pro pátera Kryce a vězni ze šatlavy se proto Tazlera a Svobody ptají, jestli do něj nechtějí něco napsat. Kryc se prý ptá, jak se jim vede, jestli bude vhodné podat spis u apelace a zda se s nimi nakládá proti císařské rezoluci, když se odvolávají k císaři. Kryc dále „povídá z našeho kláštera a dává vědět, že náš hrabě v Vídni v arestu, a pan pater píše domácím, aby nám Pán Bůh dal svatou trpělivost, že to všechno falešný jest a že se tomu páni smějou.“²⁷⁴ Kdyby Tazler se Svobodou chtěli psát krajským hejtmanům, k apelaci nebo místodržícím, mohou jim prý ze šatlavy poslat psací náčiní.²⁷⁵

²⁷² NA, SM, T-8-5, fol. 166-169 (koncept 28. ledna 1715); NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1253, protokol došlých spisů 1715, T, č. 7, 8 (exped. 16. února 1715); opis zaslaný krajským úřadem do Turnova: SOkA Semily, AMT, II-B-101 (praes. 28. února 1715).

²⁷³ SOkA Semily, AMT, II-B-110 (praes. 15. března 1715).

²⁷⁴ Zatím nebylo ověřeno, zda byl „páter Kryc“ členem františkánského konventu v Turnově, ani jestli byl v příbuzenském vztahu s turnovskou rodinou Kryců.

²⁷⁵ Opis zadržovaných lístků: NA, SM, T-8-5, fol. 342-343 (s. d.).

Turnovští vězňové pak byli vyslýcháni, kdo cedulky psal a jakým způsobem byly lístky mezi Tazlerem a ostatními vězni doručovány. Nechybělo ani obligátní téma: Kde jsou originály starých privilegií?²⁷⁶ Vyslýchání téměř jednomyslně odpovídali, že nevědí nebo si nepamatují, kdo cedulky psal, ani kdo je posílal. Pouze Samuel Klofec byl nucen přiznat, že lístek, opatřený jeho sekretní pečeti, psal on. Ani o tom, kde by mohly být stará privilegia, nevěděli nic. Svoboda a Tazlera se v té věci odvolávali na své výpovědi učiněné před komisí. Klofec ke své odpovědi na otázku po privilegiích podrážděně dodal: „*Pro P[ána] Boha, jak pak jich máme opatřiti, když sedíme v arestu.*“²⁷⁷

Ve Vídni se v té době stále nacházely dvě turnovské ženy, Zuzana Tazlerová a Kateřina Vitaciusová, ačkoliv už císařský reskript z 31. ledna 1715 uváděl, že prosba jejich mužů, kterou ve Vídni předaly, byla odmítnuta a ony se mají vrátit domů. Obě proto byly zatčeny a na základě nového reskriptu poslány pod dohledem do Prahy. Nejdříve byly drženy ve staroměstském vězení a 1. dubna pak přivezeny do místodržitelství kanceláře před sekretáře české expedice France Leopolda Liebmanna. Poté, co byl císařský reskript ženám přečten a česky vysvětlen spolu s výstrahou, aby se již neprotivily příkazům panovníka a nepokoušely se znovu vracet do Vídně, „*sie beede weiber sich höchststrafbar und hartnäckig erzeiget und sich gantz widerspänstig, besonders die Catharina Vitaciusin, kniendt erkläret, daß sie lieber die köpf verlihren, als sie sich in unterthänigkeit bringen wollen.*“ Bez souhlasu svých mužů se odmítly k čemukoliv vyjadřovat. Následně byly obě převezeny zpět ke staroměstskému soudu a dány do želez s tím, že vrchnost pro ně vypraví vůz, kterým budou dovezeny ke krajskému úřadu. Krajským hejtmanům bylo nařízeno oznámit císařský reskript turnovským poddaným. Pokud by zadržené ženy stále setrvaly ve své tvrdošijnosti, měly být v okovech uvězněny u nejbližšího soudu až do dalšího nařízení.²⁷⁸

Ženy se však nepoddaly, apelace proto v červnu navrhla, aby byly obě drženy arestu tak dlouho, dokud neuposlechnou císařské nařízení. Další instrukce se týkaly France Tazlera. Měl být opět vyslýchán podle přiložených otázek, nejdříve po dobrém, v případě

²⁷⁶ Koncept listu turnovských radních krajským hejtmanům: *SOKA Semily, AMT, II-B-109* (13. března 1715). Seznam otázek, datovaný 6. března 1715: *SOKA Semily, AMT, II-B-108*.

²⁷⁷ Odpovědi Václava Vejrycha, Jiřího Kratochvíle, Samuela Klofecia, France Tazlera, Václava Hrachovce, Jana Vitacia a Václava Svobody kováře: *SOKA Semily, AMT, II-B-14* (s. d.).

²⁷⁸ Opis místodržitelství intimace krajským hejtmanům z 3. dubna 1715, zaslaný do Turnova: *SOKA Semily, AMT, II-B-113*; příložen opis císařského reskriptu místodržicím z 18. března 1715: *tamtéž, II-B-112*. Zpráva krajských hejtmanů: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1253, protokol došlých spisů – 1715, T, č. 38* (15. dubna 1715, praes. 30. dubna 1715).

nesrovnalostí konfrontován s ostatními. Kdyby však nespolupracoval, měl mu být představen kat a pohroženo mučením. Ostatní vězňové měli být vyslýcháni podle určených otázek pouze po dobrém. Václav Vejrych, vězněný v Praze na Novém Městě, za trest vyhoštěný z Boleslavského kraje, měl být propuštěn teprve poté, co bude jeho dům odhadnut, vydražen a z výnosu uhrazena dlužná kontribuce a další dluhy. Dále bylo nařízeno zatknout mladého Hrachovce a spolu s ohrazenickým formanem Václavem Strejčkem je vyslechnout ohledně privilegií. Do Prahy před apelační komisaře měli být na 3. července předvoláni rohozecký hejtman Wander a jeho syn, kteří u sebe v roce 1713 skrývali turnovského písaře Tomáška.²⁷⁹ Na základě tohoto apelačního zdání byly 21. června 1715 z místodržitelské kanceláře odeslány pokyny boleslavským krajským hejtmanům, kteří nařídili hruboskalskému hejtmanovi Kröschlovi zabezpečit výslechy turnovských vězňů u tamního magistrátu a nechat odhadnout dům Václava Vejrycha.²⁸⁰

Výslech vězňů se v Turnově konal 1. července. Samuelovi Klofeciovi, Václavu Hrachovcovi, Janu Vitaciovi a Jiřímu Kratochvílemu byly v přítomnosti hruboskalského hejtmana Kröschla, turnovského aktuára Jana Jiřího Hörtla a devíti radních postupně položeny čtyři otázky, sestavené u apelace se zřejmým úmyslem zdrtit vyslýchané svou příkrostití. Vězňové však vůbec neodpovídali podle představ apelačních radů, nesnažili se nějak složitě vymlouvat a celkem monotónně tvrdili, že o privilegiích nic nevědí. Z míry je nevyvedlo, ani když jim byl během výslechu přečten text lístku, který poslali Tazlerovi. Poté byla provedena konfrontace těchto čtyř vězňů s Tazlerem, přivezeným z Mnichova Hradiště, ohledně jím psaného lístku. Všichni urputně prohlašovali, že o tom nic nevědí; pouze Klofecius přiznal, že o té cedulce věděl, „*však ale čísti že nepamatuje, také-li ji slyšel.*“ Ještě před konfrontací Tazler vypověděl, že o cedulce, kterou psal, jeho společníci nic předem nevěděli. Tehdy si prý psal pouze s královédvorským advokátem Stafeciem.²⁸¹

V září 1715 poslalo sedm vězňů: František Tazler, Jan Vitacius, Jiřík Kratochvíle, Samuel Klofecius, Václav Hrachovec, Václav Svoboda kovář, Václav Vejrych, Kateřina Vitaciusová a Zuzana Tazlerová místodržícím novou žádost o propuštění: jsou nevinně vězněni a nyní navíc hrozí nebezpečí moru.²⁸² Supliku zřejmě poslali také krajským

²⁷⁹ *NA, SM, T-8-5, fol. 348-349* (7.[!] června 1715, praes. 17. června 1715).

²⁸⁰ Místodržitelská intimace krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 182* (19. června 1715, exp. 21. června 1715); opis listu krajských hejtmanů skalskému hejtmanovi: *SOKA Semily, AMT, II-B-113b* (26. června 1715, praes. 29. června 1715).

²⁸¹ Koncept odpovědi z výslechu 1. července 1715: *SOKA Semily, AMT, II-B-114*.

²⁸² *NA, SM, T-8-5, fol. 188-189* (praes. 19. září 1715). Beze jmen suplikantů, uveden pouze počet a místa

hejtmanům. Apelační tribunál navrhl nadále vyslýchat Tazlera a Svobodu. Pokud by Tazler stále zapíral, měl být po výstraže mučen palečnicemi. Pokud se během vyšetřování nepřijde na nic podstatného proti Janovi Vitaciusovi, Kratochvílemu a Hrachovcovi a pokud vykonali dříve určený trest, měli být propuštěni. Podmínkou byl ovšem jejich slib, že se podřídí císařskému nařízení, které prohlásilo Turnovské za „zavázané k poddanosti pravým člověčenstvím“, a složení hrdelního reversu. Dvě vězněné ženy měly být propuštěny, pouze když slíbí podvolit se císařskému reskriptu ohledně poddanosti. Jména turnovských měšťanů Jana Klerika a Samuela Vitacia mělo být zabaveno, protože se navzdory několikerému varování nedostavili ke krajskému úřadu. Konečně rohozecký hejtman Ferdinand Wander byl odsouzen k půlročnímu arestu na Novém Městě, jeho měl tamtéž strávit čtvrt roku. Byl to trest za to, že přes místodržitelský zákaz poskytovali úkryt uprchlému turnovskému písaři Tomáškoví.²⁸³

„*Slib poddanosti pravého člověčenství zavázalé*“ i hrdelní revers odmítli Vitacius, Kratochvíle a Hrachovec složit. Čím svůj odpor zdůvodňovali, uvádí zpráva turnovských radních krajským hejtmanům: „*Kterak totižto týž nadjmenovaní arestanti k takovému slibu kmetničné poddanosti, poněvadž prej z svobodného břicha matky své společně na tento svět svobodní se narodili, posavad přistoupení nemohou.*“ Dále se vězňové odvolávali na svůj nový spis, prý nedávno poslaný k apelaci. V tomto spise, jehož opis radním ukázali, žádali o povolení odvolat se znovu k císaři. Prohlašovali prý, že dokud nedostanou od apelace odpověď, k ničemu nesvolí. Václav Hrachovec se nechal slyšet, že pokud by měl slíbit takovou poddanost, bude trvat na tom, aby mu vrchnost vrátila chalupu v Nové Vsi, kterou prý musel bez náhrady pustit, aby předchozí vrchností Arnoštem z Valdštejna „*do města Turnova na svobodu propuštěn byl.*“ Rovněž by prý požadoval náhradu za 100 tolarů, které prý tehdy musel hotově za zhost zaplatit.²⁸⁴ Tak neohrožený výrok svědčí o Hrachovcově mimořádném odhodlání a vytrvalosti.

jejich věznění: Mladá Boleslav, Praha, Bělá, Hradiště, Turnov. Jména se dozvídáme až ve vyjádření apelačních radů – viz následující pozn.

²⁸³ Zpráva od apelace k místodržícím: *NA, SM, T-8-5, fol. 309-311* (7. října 1715, praes. 8. října 1715). Koncept místodržitelské intimace krajským hejtmanům: *NA, SČM, spisy, sign. 1715, X-g-7* (14. října 1715); její opis: *SOka Semily, AMT, II-B-117*; opis intimátu krajských hejtmanů hruboskalskému hejtmanovi: *tamtéž, II-B-117b* (14. listopadu 1715). Jiný, zdánlivě kompletní opis téhož krajského intimátu se týká pouze prodeje gruntů Václava Vejrycha, Johana Klerika a Samuela Vitacia, prostřednictvím vrchnostenského hejtmana jím byl úkolován turnovský magistrát: *tamtéž, II-B-117b*.

²⁸⁴ Koncept zprávy turnovského magistrátu krajským hejtmanům: *SOka Semily, AMT, II-B-118*. Hrachovcův grunt v Nové Vsi na panství Hrubá Skála potřebovala vrchnost k rozšíření jednoho ze svých dvorů; srov. zmínku v Hrachovcově prosbě o zřízení krajské komise, která by vyšetřila spor mezi ním a turnovskou

Klofecius, Svoboda a Tazler se skutečně k apelaci odvolali. Znovu poukazovali na svou nevinu: do Vídně byli vysláni z pověření obce: „*my ničím vinni nejsme, nýbrž tehdejší ouřad a obce sami začátkové všeho, instructores a původové naši byli.*“ Stěžovali si na mučení France Tazlera a prosili o prominutí stanovených trestů vězení a prací na obecním díle. Měli pochybnosti, zda se tak děje skutečně podle nařízení apelačního soudu. Pokud by apelační radové nemohli jejich prosbám vyhovět, žádali vězňové o svolení ucházet se o milost u panovníka. Jejich supplika však byla apelací zamítnuta a předchozí rozsudky potvrzeny.²⁸⁵

Případ rohozeckého hejtmana

S vyšetřováním turnovských poddaných úzce souvisel také případ Ferdinanda Wandera, hejtmana na Hrubém Rohozci, a jeho syna Alberta, působícího na rohozeckém panství jako berní písař. Jak se totiž zjistilo, Wander v roce 1713 po tři měsíce ukrýval turnovského syndika Tomáška, přestože místodržitelé tehdy vydali zákaz přechovávat na cizích panstvích uprchlé turnovské poddané. Podle dobrozdání apelačního soudu ze 7. října 1715 měl být rohozecký hejtman, jako více provinilý, potrestán půlročním pobytem v měšťanském vězení na Novém Městě, jeho syn si měl odsedět čtvrt roku. Rohozecký pán, hrabě Desfours se však za své úředníky přimlouval u panovníka, zda by jim jejich tresty nemohly být prominuty nebo změněny v peněžitou pokutu. Odvolával se přitom na nezbytnost obou Wanderů pro chod jeho hospodářství a rovněž na pokročilý věk staršího z nich. Císařským reskriptem proto bylo pražským místodržícím nařízeno podat v té věci panovníkovi dobrozdání.²⁸⁶ Z místodržitelé kanceláře byl spis expedován k apelačnímu tribunálu, jemuž příslušelo vyhotovit vlastní zdání, jako podklad k dalšímu rozhodnutí. Přestože apelační radové poukazovali na řadu důvodů, proč je trest vězení nad Wanderem a jeho synem oprávněný, navrhli změnit jej „*intuitu laetitiae publicae*“ na pokutu 100 říšských tolarů. Jednou z přitěžujících okolností mělo být také to, že uprchlý Tomášek prý věděl o starých turnovských privilegích. Nepokoje, které především kvůli nim vznikly a jež mohly být po jejich objevení utlumeny, však Tomáškovu ukrývání na Rohozci prodloužilo. Po obdržení této zprávy navrhli místodržící, aby oba Wanderové zaplatili dohromady 400 zl. Císař však nakonec v říjnu 1716 rozhodl ponechat oběma původní trest

obcí o hranice jeho městského gruntu: *NA, SM, T-8-5, fol. 3-4* (praes. 28. května 1709).

²⁸⁵ Opis suppliky apelačnímu soudu: *SOKA Semily, AMT, II-B-119* (praes. 9. prosince 1715); na rubu opis rozhodnutí z 19. prosince 1715.

²⁸⁶ *NA, SČM, spisy, sign. 1716, IV-e-14* (31. března 1716, praes. 14. dubna 1716).

vězení.²⁸⁷ Když v únoru následujícího roku Albert Wander požádal, aby byl na něj převeden trest jeho starého otce, místodržící takovou prosbu odmítli s poukazem na rčení „*delicta suos tenent autores*“.²⁸⁸

Další osudy odsouzených

Místodržící v souladu s nálezem apelační komory nařídili, aby byli Jan Vitacius, Jiří Kratochvíle a Václav Hrachovec ještě jednou vyzváni k vyjádření ochoty podřídit se dosavadním nařízením císaře a místodržících a to pod hrozbou ještě přísnějších trestů, pokud se nepodvolí. Vězňům bylo také odepřeno požádat o milost císaře, který již jednou jejich prosbě o milost nevyhověl. Pokud by se však podvolili, mohli být po složení reversu a náležitém napomenutí z vězení propuštěni. Krajští hejtmané tedy nařídili turnovským radním, aby si za přítomnosti hruboskalského hejtmana Kröschla nechali Vitacia, Kratochvíleho a Václava po jednom předvolat. Ti pak měli být dotázáni, zda budou poslušni předchozích nařízení vyšších úřadů a „*následovně J[eho] Excel[enci] (titul) panu hraběti z Valdštejna pravou kmetičnou poddanost neb člověčenstvím zavázalou slíbiti a na to p[anu] velkoskalskému hejt[manovi] ruku podati chtějí*.“ Teprve potom by složili revers a po napomenutí by mohli být propuštěni. Písemné reversy pak měly být spolu s příslušnou zprávou odeslány krajským hejtmanům. Kdyby se však některý z vězňů vzpíral, měl zůstat i nadále v arestu.²⁸⁹

Poslušnost však přislíbil pouze Václav Hrachovec, stejně jako učinil slib poddanosti a podepsal revers. Po odsezení trestu dvounedělního vězení, k němuž byl již dříve odsouzen apelačním tribunálem, tedy mohl být propuštěn. Ovšem zbylí dva turnovští vězňové nepovolili a zůstali proto v arestu sedět dál. Turnovští radní zároveň požádali krajské hejtmány o rozhodnutí, jak dále postupovat ve věci Vejrychova gruntu; nemohli totiž mezi měšťany najít nikoho, kdo by byl ochoten ve funkci úředního kurátora prodej nemovitosti zajistit.²⁹⁰ Grunt Václava Vejrycha byl sice ohodnocen již v listopadu 1715 na 110 kop míš, vázl však na něm dluh 35 kop míš., splatných v ročních splátkách po 6 kopách. Dále bylo zjištěno přes 157 zl. 37 kr. 3 d. dluhů na kontribuci, k záduší,

²⁸⁷ Dobrozdání od apelace: *NA, SČM, spisy, sign. 1716, VII-f-20* (22. ledna [!] 1716, praes. 20. července 1716); koncept místodržitelství zprávy císaři: *tamtéž, sign. 1716, VII-g-38* (30. července 1716); reskript panovníka: *tamtéž, sign. 1716, X-e-31b* (22. října 1716, praes. 31. října 1716).

²⁸⁸ *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1255, protokol došlých spisů 1717, T, č. 18* (praes. 16. února 1717).

²⁸⁹ *SOka Semily, AMT, II-B-120* (6. března 1716).

²⁹⁰ Koncept zprávy turnovských radních krajským hejtmanům: *SOka Semily, AMT, II-B-121* (20. března 1716).

k vrchnosti a k obci. Závazky tedy převyšovaly odhadnutou cenu domu o 29 zl. 17 kr. 3 d.²⁹¹

O tom, jaký byl režim v turnovském vězení, svědčí problém, jež v roce 1716 řešily královské úřady. Samuel Klofecius, Johan Vitacius a Jiří Kratochvíle prý svévolně opouštěli arest, objevovali se ve městě i mimo něj na svých polích a přes noc se zdržovali ve svých domech. Krajští hejtmané proto požádali pražské místodržící o instrukci, jak se zachovat. Z místodržitelské kanceláře však přišla odpověď, že je nutno vyčkat na dobrozdání, o něž byla v té požádána apelace. Podobně se tehdy čekalo také na dobrozdání k předchozí zprávě krajských hejtmanů z 19. června 1716. Místodržící proto zatím alespoň nařídili, aby turnovský magistrát nedovolil zmíněným třem vězňům arest opouštět a v případě neuposlechnutí je dal vsadit do želez.²⁹²

Apelační radové však své zdání k oběma zprávám vyhotovili až v únoru následujícího roku. Předně poukazovali na to, že krajští hejtmané dosud neodeslali požadované zápisy z výslechnů některých turnovských „vzpurníků“ a vyžádali si proto jejich dodatečné zaslání. Druhý bod se týkal vězněného Václava Vejrycha. Již 1. června 1715 bylo nařízeno, aby byl Vejrychův grunt v Turnově prodán a on složil revers; teprve potom bude moci být propuštěn. Ovšem k prodeji gruntu dosud nedošlo a Vejrych usilovně prosí o propuštění z vězení, kde sedí už dva roky. Krajští hejtmané proto žádali o nové instrukce. Apelační radové však trvali na tom, že Vejrych může arest opustit teprve poté, co bude jeho grunt prodán. Obávali se totiž, že by se vrátil do Turnova a tam „kul nové pikle“.²⁹³

Supliky k císaři (1718)

V květnu 1718 bylo v Turnově rozhodnuto sepsat novou supliku císaři. Plnou moc pro Jana Hrachovce, Jana Vitacia a Jiřího Paula podepsalo 93 turnovských obyvatel, prohlašujících se za „celou obec“, ačkoliv mezi nebyl například nikdo z tehdejších radních. Vyslanci byli zplnomocněni předat císaři memoriál a jednat ve Vídni ve prospěch obce.²⁹⁴ Císaři pak byly podány dvě supliky. Dochovaly se pouze v opisech, jedna z nich také v českém překladu. Nejsou známy bližší okolnosti vzniku obou textů, zdá se však, že

²⁹¹ „Šacuňk“ Vejrychova gruntu: *NA, SM, T-8-5, fol. 351-352* (23. listopadu 1715).

²⁹² *SOkA Semily, AMT, II-B-122* (7. listopadu 1716).

²⁹³ *NA, SM, T-8-5, fol. 200-201* (23. února 1717), „*umb nicht die ursach zuhaben nacher Turnau wegen seines alda possessedirenden vermögen zurückzukehren und etwan neue aufwicklerey anzuspinnen*“.

²⁹⁴ Originál plné moci: *NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23* (10. května 1718).

obšírnější suplika, v místodržitelském intimátu krajským hejtmanům z 30. července 1718 označená jako „Lit. A“, byla podána jako první. Suplika označená jako „Lit. B“ je podstatně kratší, psána je poněkud méně obratně a problémy jejího pisatele s německou ortografií jsou patrné i z opisů. Je důležité zmínit, že obě supliky nebyly psány jménem všech měšťanů, ale pouze jako supliky turnovských arestantů; suplika Lit. A byla navíc jmenovitě podepsána.²⁹⁵

V suplice Lit. A popisovala šestice vězňů průběh dosavadních událostí i to, že byli odsouzeni apelačním tribunálem, jakoby právě oni podněcovali ostatní měšťany proti vrchnosti. Ve dvanácti člancích podpořených několika přílohami pak uváděli různé argumenty na svou obhajobu. Bránili se, že jejich jednání jako vyslanců do Vídně v roce 1713 nemůže být označeno za kriminální čin, poněvadž pouze jednali v souladu s pověřením od celé obce. Hned v úvodu označili za příčinu celého sporu způsob, jakým s nimi jednal hrabě z Valdštejna. Když totiž na jeho výzvu žádali o confirmaci svých privilegií, nechal uvěznit několik měšťanů *„a tak on sám původem (bez všech jinejch původův a rádcův) město dalej a vejšej totiž ku slav[né] král[ovské] místodržící kanceláři [...] rekurirovati jest přinutil, a tak začátek toho ani nám, ani komu jinému k trestání se připisovati nemůže.“* Pak se prý u místodržících zasadil o ustavení komise proti Turnovským. Pozoruhodný je argument, proč tehdy odmítli vrchnostenský návrh nových privilegií. Hrabě v něm prý *„obzvláště k tomu směřoval, kterak by nás starejch privilegiích zbaviti, a od života matky svobodné lidi²⁹⁶ do své kmetničné poddanosti uvésti mohl.“²⁹⁷* Jediné východisko proto tehdy společně viděli v odvolání k císaři: *„tak každěj sám od sebe bez vši rady, toliko z naturalní lásky k své přirozené svobodě, ten každému připouštějící prostředek ad summum principem uchopil, po tomž velmi dychtil a tam supplex se ucházeti jest umínil.“* Neprovinili se žádnou vzpourou, na panovníka se obrátili *„ex hoc capite naturalis libertatis [...], neb to reipublicae neužitečno nejni, taký svobodné obyvatele a kontribuenty v zemi u velikém počtu míti.“* Poddanost prý na rozdíl od ostatních měšťanů odmítli slíbit, *„neb žádněj se nutiti nemůže svou naturalní a přirozenou svobodu*

²⁹⁵ Opis místodržitelského intimátu krajským hejtmanů: *SOka Semily, AMT, II-B-129*; opis supliky Lit. A: *tamtéž, II-B-127*; opis supliky Lit. B: *tamtéž, II-B-128*.

²⁹⁶ Podtrženo již v původním opise, podobně i dále.

²⁹⁷ V německé verzi: *„Hoch berührter unser schutz herr der graff von Waldstein in seinen neu-projectiren begnadungen dahin fürnehmlich geziehlet, wie er uns der alten privilegien verlüstig machen und von mütter leyb freye leüthe in seyne leib eigenschaft bringen khönte.“ NA, SCM, spisy, sign. 1718, VII-e-23.*

*zadati a jinému v poddanost tak kmetce se dadi[!].*²⁹⁸ O tom, že Valdštejn usiloval podmanění Turnovských, svědčí prý to, že císařský „patent“, kterým měli být uvrženi do kmetičné poddanosti, byl potvrzen pouze pečetěmi a podpisy krajských hejtmanů. Když pak později oznamovali apelační komisaři na Bělé turnovským měšťanům „*robotní a kmetničnou poddanost*“²⁹⁹ jménem císaře, „*nejaké psaní toliko zdaleka ukazovali, však ale žádnou Va[ší] Cí[sařské] Veleb[nosti] nejmilostivější resoluci neb kondemnacii per extensum nečtli, ani vejpis z takové nám uděliti nechtěli.*“

Dále byl v suplice vyložen obsah původní stížnosti obce proti vrchnosti. Suplikanti rovněž popisovali útrapy, které museli během vyšetřování a více než čtyřletého vězení přestát, aniž by prý o starých privilegích něco věděli. Žádali o sdělení, z čeho bylo vyvozeno, že právě oni jsou „původové a puntovníci“; jistě by pak mohli dokázat svou nevinu. Z blíže nespecifikovaných příloh mělo vyplývat, že „*turnovští purgmister, rada, starší obecní a celé měšťanstvo naši instructores, rady a poručníci byli, my ale bona fide toliko jejich poslové sme byli.*“

Prosili proto císaře o milost, aby byli zproštěni vynesení rozsudků i „*od hrozného reversu*“, a zároveň žádali o nařízení, „*abychom my svobodní (při onehdejší in anno 1714 držanej komisii toliko skrze tvrdé aresty a vícej bázeň k slibu dohnání) měšťané z našima ženama a dětma, žádným způsobem a pod žádným vymyšleným obmyslem proti přirozenému právu, dalej nucení nebyli naši přirozenou svobodu zadati a našemu ochrandlivému pánu [...] hraběti z Valdštejna do kmetničné poddanosti se dáti.*“³⁰⁰

Na první suplice (Lit. A) je patrné, že byla sepsána „profesionálem“. Vliv zkušeného pisatele je vidět nejen na celkové struktuře, ale především na některých formulacích. Výroky o „*naturální a přirozené svobodě*“ by se daly očekávat teprve o několik desetiletí později a nikoliv v době vrcholícího „*temna*“.³⁰¹ Druhá suplika (Lit. B) je mnohem stručnější a méně propracovaná, obsahem se částečně kryje se suplikou Lit. A. Zmiňuje předchozí snahy města o konfirmaci starých privilegií, z nichž konkrétně zmiňuje pouze Šlikovo privilegium z roku 1613, jeho intabulaci a to, že roku 1647 bylo

²⁹⁸ V německé verzi: „*in deme niemand zu zwingen ist seine natürliche und angebohrne freyheit zuvergeben und siech einen anderen unterthänig. und leibeig. zumachen.*“ Tamtéž.

²⁹⁹ V německé verzi: „*die roboth-mößige unterthönigkeit und leibeigenschaft*“. NA, SČM, spisy, 1718, VII-e-23.

³⁰⁰ NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23 (opis německého textu supliky); SOkA Semily, AMT, II-B-127, II-B-126 (opis německého textu, český překlad).

³⁰¹ Srov. např. František KUTNAR: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*. Praha 1948, s. 53.

Maxmiliánem z Valdštejna „*in allen puncten, clausulen, articln lauthung confirmirt bekräftiget und lobeth und mit etwelchen puncten zu gegebenen ferbessert.*“ Dále se opakovala obhajoba města, jež se nikdy nebouřilo a vždy zachovávalo věrnost habsburskému domu, zemi i vrchnosti. Když se měšťané předešle ucházeli o potvrzení svých privilegií, nechal je prý tehdejší referendář dvorské kanceláře Schwalbel ze Schwalbenfeldu zatknout a uvěznit. Na základě jeho zlého referátu pak všichni upadli do tuhé poddanosti. Suplikanti prosili, aby jim byly potvrzeny jejich práva a svobody, aby je panovník zprostil uvalených trestů a aby byli propuštěni z vězení.³⁰²

Turnovští zplnomocněnci byli z Vídně odkázáni na pražské místodržící; tam prý obdrželi „expedici“. Popisy suplik byly spolu s příslušným císařským reskriptem odeslány místodržícím do Prahy. S poukazem na to, že tyto supliky porušují vydaná nařízení (prohlášení Turnovských za „člověčenstvím poddané“, zákaz předkládání podobných memoriálů turnovských poddaných, nařízení odevzdat zrušená privilegia krajským hejtmanům) bylo u dvora nařízeno novým žádostem nevyhovět. Místodržící byli pověřeni poslat tři vyslance, kteří supliky předali, na čtyřtýdenní veřejné práce a všem turnovským měšťanům měla být znovu oznámena dosavadní císařská rozhodnutí.³⁰³ Kdyby se turnovští vyslanci neohlásili na místodržitelství kanceláři a nemohli by tak být uvězněni již v Praze, měli krajští hejtmané písemně vyzvat hraběte z Valdštejna, aby byli oni poslové po svém příchodu z Vídně v tichosti dopadeni a poslání do krajského města.³⁰⁴ Když se 16. srpna objevili Vitacius a Paul v místodržitelství kanceláři, byli zatčeni a vsazeni do měšťanského arestu na Hradčanech. Vrchnost byla vzápětí vyzvána vyzvednout je a dopravit k výkonu uloženého trestu v krajském nebo v některém jiném městě.³⁰⁵ Ačkoliv si vrchnost oba vězně z hradčanského arestu vyzvedla, museli krajští hejtmané počátkem prosince

³⁰² Texty supliky: *NA, SČM, spisy, 1718, VII-e-23; SOkA Semily, AMT, II-B-128.*

³⁰³ Císařský reskript místodržícím: *NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23* (19. července 1718, praes. 23. července 1718); záznam o reskriptu: *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1256, protokol došlých spisů 1718, T, č. 35.*

³⁰⁴ Opis místodržitelství intimace z 30. července 1718 krajským hejtmanům: *SOkA Semily, AMT, II-B-129.*

³⁰⁵ *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1256, protokol došlých spisů 1718, T, č. 44* (16. srpna 1718, exped. 18. srpna 1718); *NA, SČM, spisy, sign. 1718, VIII-g-13* (záznam v seznamu misivů místodržitelství kanceláře); intimát krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 208-209* (koncept, 16. srpna 1718, exped. 18. srpna 1718). Záznam o dekretu hradčanskému magistrátu: *NA, SČM (KK), inv. č. 1177, repertorium na dekrety 1693-1721, srpen 1718, č. 3; srov. záznam v manuálu hradčanského purkmistra o uvěznění Vitacia a Paula (16. srpna 1715), zaznamenáno též jejich propuštění do rukou vrchnosti (17. srpna 1715): AMP, rkp. č. 1554, fol. 89^v-90^r.*

oznamovat místodržícím, že Vitacius s Paulem stanovený trest dosud nevykonali a mladý Hrachovec je stále na svobodě.³⁰⁶

Supliky sice byly odmítnuty, jejich podání však nebylo zcela zbytečné. Svědčí o tom císařský požadavek obsažený v červencovém reskriptu, aby místodržící vyhotovili zprávu o příčinách dlouhého věznění turnovských měšťanů.³⁰⁷

Žádosti městské obce o milost, další supliky arestantů

Opakovaným prosbám turnovské obce o milost a pomoc, „zvláště za příčinou posavad na nás pozůstávajícího kmetičné poddanosti přetěžkého břemena,“ nedopřávala vrchnost sluchu. S žádostmi o podporu a o radu se proto obraceli také na vrchnostenské úředníky. Stávající postavení Turnovanů vůči vrchnosti prý vedlo k drastickému zchudnutí některých měšťanů, bránilo v obnově řady domů po předchozím požáru a stalo se rovněž překážkou k zakupování nových obyvatel.³⁰⁸ Když pak 14. ledna 1719 podali někteří měšťané spolu s arestanty vrchnosti svou vlastní supliku, nařídil hrabě hruboskalskému hejtmanovi, aby osobně v Turnově vyčinil těm, kteří se pod memoriál podepsali. Na takový spis, vyhotovený bez vědomí městského úřadu, vrchnost odmítla odpovědět a svou další milost vůči Turnovským podmiňovala tím, že jí zašlou podrobný přehled svých dluhů.³⁰⁹

V červnu 1719 Vejrych, Tazler a Svoboda znovu prosili místodržící o propuštění z arestu.³¹⁰ Místodržící nedlouho potom rozhodli na základě posudku apelačního tribunálu. Tazler a Svoboda, kteří dosud odmítali vykonat trest prací na obecním díle, měli být naposledy varováni pod hrozbou ještě přísnějšího trestu pokud neuposlechnou. Klofecius, Vitacius a Kratochvíle měli podepsat revers, v němž se zaručí, že se nebudou „nikdež za svobodný lidé vydávati, tím méněji za takové podpisovati.“³¹¹ Klofecius však zřejmě z vězení utekl. V doušce svého listu z února 1721 totiž žádal hruboskalský hejtman

³⁰⁶ NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1256, protokol došlých spisů 1718, T, č. 66 (7. prosince 1718, praes. 29. prosince 1718).

³⁰⁷ Císařský reskript místodržícím: NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23 (19. července 1718, praes. 23. července 1718).

³⁰⁸ Prosbá k vrchnosti: SOkA Semily, AMT, II-B-j (s. d. [po 9. říjnu 1718]); prosba hraběcímu inspektorovi: SOkA Semily, AMT, II-B-129a (s. d.).

³⁰⁹ List hruboskalského hejtmana Kröschla turnovským radním: SOkA Semily, AMT, II-E-96a (25. ledna 1719); opis listu Františka z Valdštejna hejtmanovi: tamtéž, II-B-130 (14. ledna 1719).

³¹⁰ NA, SM, T-8-5, fol. 277-278 (praes. 16. června 1719).

³¹¹ NA, SM, T-8-5, fol. 374-377 (7. července 1719, exped. 12. července 1719); koncept reversu pro Klofecia, Vitacia a Kratochvíleho: SOkA Semily, AMT, II-B-131 (11. srpna 1719).

Kröschl turnovské radní, aby mu poslali nejen zprávu o tom, kdy byli do arestu vsazeni „*ty turnovský sousedi*“, ale také informaci kdy a jak utekl z vězení Samuel Klofecius, kdy za ním potom odešla jeho manželka s dětmi a kolikrát ho poté rychtáři předvolávali.³¹² Když Václav Svoboda absolvoval svůj půlroční trest nucených prací, dotazovali se počátkem března 1720 krajští hejtmané místodržících, zda může být propuštěn z arestu. Hejtmané také žádali o pokyny, jak se zachovat k Franci Tázlerovi, až vykoná on svůj jednorozční trest.³¹³

Tázler byl podle svých slov 4. srpna 1719 předvolán před vrchního hejtmana a městskou radu. Tam mu oznámili místodržitelské nařízení, jež stanovilo, že pokud nebude ochoten nastoupit na nucené práce, bude po dalších 14 dnů v pravidelných intervalech bit karabáčem a pokud se ani poté nepodvolí, rozhodnou místodržící o jeho dalším potrestání. Aby se vyhnul takovému krutému zacházení, rozhodl se Tázler uložený trest veřejných prací vykonat. Po dalším roce byl 28. srpna 1721 propuštěn.³¹⁴

Pozdější suppliky, žádosti o konfirmace

Po smrti Františka Josefa z Valdštejna († 24. února 1722) požádala na podzim 1722 městská obec vdovu Marii Markétu z Valdštejna, roz. Černínovou z Chudenic, o svolení ucházet se u pražských úřadů o separaci města Turnova v kontribučních záležitostech od hruboskalského panství. Výsledkem měla být především úleva od přednostního ubytování vojenských důstojníků ve městě. Hraběnka souhlasila a podala v té věci žádost na místodržitelství. Stavovský zemský výbor však neshledal předložené důvody za dostatečné a oddělení města od panství v té souvislosti místodržícím nedoporučil a tak také místodržící rozhodli.³¹⁵

V jiné suplice, kterou Turnovští hraběnce v té době poslali, uváděli, že hrabě prý ještě před svou smrtí zamýšlel u císaře vyjednat jejich propuštění z „*pravého člověčenství zavázalé poddanosti*“. Mimo to však hrabě odpustit turnovské obci všechny vrchnostenské dluhy a od počátku roku 1722 zvýšil plat z každého sudu vrchnostenského piva ve prospěch děkana a kantorů na 1 zl. Nyní tedy prosili vdovu po hraběti, aby se přimluvila u císaře a pomohla „*předešlou od starodávna mívalou svobodu naši [...] nám vrchnostlivě*

³¹² *SOKA Semily, AMT, II-E-108* (10. února 1721).

³¹³ *NA, SČM (KK), kn. inv. č. 1258, protokol došlých spisů 1720, T, č. 19* (3. března 1720, praes. 15. března 1720).

³¹⁴ *Tázler, fol. 4^v*.

³¹⁵ *NA, SČM, spisy, sign. 1722, XII-d-14*.

*zaseji vyžádati a vyzejskati.*³¹⁶ Podobně se obrátili na Jana Josefa z Valdštejna, bratra zemřelého hraběte, s prosbou o přímluvu u vrchnosti.³¹⁷

Příležitostí pro opětovné získání ztracených svobod byla korunovace Karla VI. na českého krále. Císař v Praze pobýval přes čtyři měsíce od 30. června do 6. listopadu, samotná korunovace se konala 5. září.³¹⁸ V srpnu byl z Turnova do Prahy vyslán tehdejší purkmistr Václav Meisner spolu s dvěma radními, aby nechali „*jeden prozebný memorial [...] skrze zkušeného a učeného doktora neb advokáta stylisirovati dáti,*“ kterým by se obrátili na panovníka s prosbou o propuštění z člověčenství.³¹⁹ Po cestě se zastavili v Mnichově Hradišti, aby požádali vrchnost o podporu. Dostalo se jim však pouze ústního rozhodnutí. Z Prahy proto žádali ostatní turnovské radní, aby od hraběnky získali písemnou přímluvu a tu pak co nejrychleji poslali do Prahy. Prosili také, aby bylo z Turnova „*něco do kuchyně něco odesláno [...] těm pánům a rádcům našim.*“³²⁰ Později byli vysláni zplnomocněnci přímo do Vídně, jednání ovšem nebylo úspěšné.

Turnovští se chtěli zbavit svého ponižujícího postavení, avšak jejich opakované prosby o propuštění z člověčenství vyznívaly naprázdno. Měšťané se snažili alespoň dosáhnout potvrzení panovnických privilegií, jež jim povolovala konání trhů a výběr cla.³²¹ Impulsem jim k tomu byly císařské patenty vyzývající k předložení starých panovnických privilegií, aby tato mohla být prověřena a konfirmována. Turnovské suppliky byly k vyjádření zasílány zvláštní komisi, jež byla od roku 1724 přezkoumáním poddanských privilegií pověřena.³²² Důvod, proč zůstávaly turnovské žádosti o potvrzení jejich panovnických privilegií nevyslyšeny, je zdá se podán v dodatečném vysvětlení k císařskému reskriptu o konfirmaci privilegií ze 17. července 1731, jež bylo vydáno v prosinci téhož roku. Podle něj mohla poddanská města, v souladu s příslušným patentem z roku 1680, žádat o potvrzení pouze těch privilegií, jež byla vydána nebo potvrzena až po

³¹⁶ *SOKA Semily, AMT, II-B-134* (s. d.).

³¹⁷ *SOKA Semily, AMT, II-B-135* (s. d.).

³¹⁸ Martin KOVÁŘ (ed.): *Korunovace císaře Karla VI. na krále českého dne 5. září 1723*. In: Sborník historického kroužku, IV, 1903, s. 102-103; Antonín NOVOTNÝ: *Praha „Temna“. 1719–1729*. Praha 1946, s. 303.

³¹⁹ Plná moc: *SOKA Semily, AMT, II-B-137* (20. srpna 1723).

³²⁰ *SOKA Semily, AMT, II-B-137aa* (23. srpna 1723, praes. 25. srpna 1723).

³²¹ Ferdinand I. (1531) potvrzuje privilegium Vladislava II. z roku 1500 na třínedělní clo o jarmarcích a rozšiřuje výběr cla na celý rok, srov. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXV., s. 31-33. Ferdinand I. (1538) uděluje Turnovu třetí osmidenní jarmark, srov. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXVII., s. 35-36.

³²² Srov. různá akta v *SOKA Semily, AMT, II-B, IV-B*; též *NA, SČM, spisy, sign. 1733, I-e-31*; *tamtéž, sign. 1734, VI-e-26*. Srov. též Jan KAHUDA: *Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*. In: *Paginae historiae*, 9, 2001, s. 33-35.

stavovském povstání. Bylo též zdůrazněno, aby jednotlivá města neposílala do Vídně své vyslance, a jednání svěřila některému z agentů při dvorské kanceláři.³²³ V případě Turnova pak nezanedbatelnou úlohu hrál také reskript Karla VI. z 15. října 1714, jímž byla všechna dosavadní turnovská privilegia zrušena.³²⁴

Nová privilegia

Až nové privilegium Františka Josefa Jiřího z Valdštejna, datované 15. února 1747, mělo konečně zbavit turnovské poddané člověčenství. Obsah tohoto privilegia se z větší části kryl se zrušeným privilegiem, jež Turnovu vydal jeho otec 15. května 1714. Novinkou bylo kodifikování funkce aktuára jako zástupce vrchnosti v městské radě, vrchnost také deklarovala své právo schvalovat jmenování městského syndika. Městu byla potvrzena soudní jurisdikce v civilních i trestních záležitostech. Hrabě také povolil, aby si nechali privilegium vložit do desk zemských.³²⁵ Právě v té době však došlo mezi turnovskými měšťany a hrabětem z Valdštejna k vážnému nedorozumění. Hrabě se urazil, že si nové privilegium (snad teprve jeho návrh) dali v Praze vidimovat a v přípisu adresovaném vrchnosti se nepodepsali jako „Leibeigene“. Turnovští pak v Praze jednali o udělení svobod, prostřednictvím dvorského agenta žádali o rozhodnutí také samotnou panovnici. Jednání se vlekla, až konečně v červnu 1751 hrabě rozhodl, že privilegium turnovským měšťanům kvůli jejich drzému jednání neudělí.³²⁶

L. Dědková toto privilegium z 15. února 1747 označuje jako „nový obecní řád“.³²⁷ Uvádí jeho obsah, kupodivu se však nezmiňuje o propuštění Turnovských z člověčenství, jak je stanoveno v prvním bodě: „*thue hiemit [...] sie meine liebe getreue burgermeister, rath, und gemeinde meiner stadt Turnau [...] von neuen privilegiren und der leibegenschaft, mit welcher sie mir bieshero verbunden gewessen, vor mich, meinen erben, erbsnehmen, und künftige besitzere meiner erbeigenthumb[lichen] herrschaft Groß Skall und der stadt Turnau ob der Ißer etheben, und mit der freyheit alle sammentlich deren*

³²³ Podle krajského patentu: *SOkA Semily, AMT, II-B-151* (13. ledna 1732).

³²⁴ Císařský reskript: *NA, SM, T-8-5, fol. 317-321* (Prešpurk, 15. října 1714, praes. 3. listopadu 1714)

³²⁵ Originál privilegia: *SOA Praha, RAV, inv. č. 129* (Praha, 15. února 1747); opis: *SOkA Semily, AMT, IV-B-28*; srov. výtah ŠIMÁK: *Privilegia, XXXVI.*, s. 54-56.

³²⁶ Srov. akta z let 1746–1748 v *SOkA Semily, AMT, IV-B*; rozhodnutí vrchnosti: *tamtéž, IV-B-86* (7. června 1751), „*daß ich die vorhien vor eüch mild vätterlich gemeint gewesten gnad eüch zu keiner zeit mehr angedeyhen werde laßen.*“

³²⁷ Lidmila DĚDKOVÁ: *Ochranná municipální města v Čechách*. In: *SAP*, 28, 1978, s. 301-302.

*kinder, und nachkommen begnaden.*³²⁸ Rovněž tak Dědková opomíjí následné události zachycené ve spisech, které jsou uloženy bezprostředně před i za opisem privilegia, na nějž sama odkazuje. Může proto tvrdit, že jednotlivá ustanovení tohoto privilegia „*znamenalala první kroky k normalizaci poměrů ve vztahu města a vrchnosti.*“

O konsolidaci poměrů lze hovořit až po mnoha letech, po nástupu nové vrchnosti, Emanuela Filiberta z Valdštejna. Roku 1762 bylo město v kontribučních záležitostech odděleno od hruboskalského panství.³²⁹ V roce 1767 bylo měšťanům uděleno právo várečné; prozatím však nemohlo být naplněno – Turnovským scházela vlastní pivovar.³³⁰ Konečně v roce 1775 obdržel Turnov nové privilegium.³³¹ K jeho vydání svým způsobem přispělo nevolnické povstání, které se koncem března toho roku citelně dotklo také skalského panství. Ozbrojení turnovští měšťané prý tehdy s podporou několika husarů rozehnali povstale sedláky, kteří 25. března vtrhli na turnovské děkanství a domáhali se tam peněz.³³² F. Kutnar však na základě dalších pramenů dokládá, že houfy povstalců ve dnech 24. – 26. března pouze třikrát procházely městem, husaři dohlíželi na pokojný průběh a ozbrojení měšťané hlídali své domy.³³³

Bojové odhodlání Turnovských dokázal hrabě patřičně ocenit. Ačkoliv je v obširném úvodu privilegia zmíněno provinění jejich předků a trest v podobě slibu člověčenství, shledává nyní hrabě „jen tuze překvapivé důkazy vlastností náležejících všem dobrým a počestným poddaným, obzvláště opravdovou lásku a věrnost.“³³⁴ Což se projevilo během selského povstání, kdy se měšťané nejen nepřidali k povstaleckým houfům, ale statečně odrazili jejich útok. Z toho důvodu osvobozuje celou turnovskou obec z člověčenství: „*Ich erkläre [...] euch, bürgermeister, rath und die ganze gemeinde [...] der stadt Turnau für frei, indem ich euch der leibeigenschaft, mit welcher ihr mir bishero zugethan gewesen, hiemit losspreche und in einen ruhigen besitz euerer vorigen persönlichen freiheit und übrigen vorzüge auf das feierlichste wieder einsetze.*“³³⁵

³²⁸ *SOKA Semily, AMT, IV-B-28.*

³²⁹ Karel DOSKOČIL (ed.): *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654, I.* Praha 1953, s. 114, pozn. 39.

³³⁰ PRÁŠEK, s. 282-283.

³³¹ ŠIMÁK: *Privilegia, XXXVII.*, s. 56-64.

³³² Mladší zápis ve Vejrychových pamětech, *SOKA Semily, Sbíрка rukopisů, č. 115, fol. 26'.*

³³³ František KUTNAR: *Rok 1775 na hruboskalském panství.* In: Příspěvky k dějinám třídních bojů v Čechách I. Nevolnické povstání r. 1775. Acta Universitatis Carolinae, 1955, 6, Historica, s. 87-88.

³³⁴ „*Und ich sehe heutiges tags an euch, liebe getreue, nur allzuüberzeugende Beweise aller guten und rechtschaffenden unterthanen zukommenden eigenschaften, besonders aber der wahren liebe und treue [...].*“ ŠIMÁK: *Privilegia*, s. 58.

³³⁵ *Tamtéž.*

Magistrát může svobodně vydávat zachovací listy, přijímat nové měšťany, hospodařit z obecními příjmy, starat se o pořádek, tzn. požívat výsad, které náleží každému městu ve vrchnostenské ochraně. (Termíny jako „schutz-ergebene Stadt“ a „Schutz-Obrigkeit“ se v textu privilegia vyskytují na více místech.) Městská rada má být obsazována pouze vhodnými lidmi, podobně také funkce syndika. Vrchnost si zachovává právo potvrzovat jejich volbu. Magistrát má dbát všech vyšších nařízení a bez souhlasu vrchnosti nemá zavádět žádné novoty (články 1, 2).

Všichni noví měšťané, včetně turnovských rodáků, se mohou stát právoplatnými členy obce až po vykonání obvyklé přísahy věrnosti na radnici (článek 4). Osoby z panského a rytířského stavu se mohou v Turnově zakupovat pouze se souhlasem vrchnosti. Pokud to vrchnost schválí, budou mít stejná práva a povinnosti jako všichni ostatní měšťané (čl. 5). Vrchnost si vyhrazuje právo vypovědět jakéhokoliv měšťana kvůli jeho neposlušnosti nebo v jiných odůvodněných případech z města i se vším jeho majetkem (čl. 3).

Měšťané mohou volně disponovat se svými gruntů, zakazuje se však odprodávat od gruntů pozemky (čl. 6). Pastviny pro ovce, které vrchnost na turnovských pozemcích užívá budou ponechány (čl. 7).

Clo a tržné má být použito ve prospěch obce. Cla bude zproštěno vrchnostenské dřevo a obilí z hruboskalského panství. (čl. 8). O všech příjmech a vydáních mají být vedeny účty. Vydání se mohou dít pouze se svolením rady. Výdaje mezi 20 a 100 zl. musí schvalovat vrchnostenský úřad na Hrubé Skále (čl. 9). Má být určen zvláštní výběrčí pro platy a poplatky (čl. 10). Možnost provozovat koželuznu v křesťanském nebo židovském domě (čl. 11). Volné užívání vody z rybníčka (čl. 12). Ponechán obchod se solí a vinný šenk. Povoleno pálení, spotřeba ve městě nemá být omezována ani panským pivovarem, ani vrchnostenskými palírnami. Městu se ponechávají masné krámy. Město může odebírat a šenkovat pivo výhradně z panského pivovaru (čl. 14). Obci se ponechává posudné 1 zl. za vrchnostenské pivo (čl. 15). Židé jsou pod vrchnostenskou ochranou, přímo podléhají hruboskalskému úřadu Vrchnost bude dbát na to, aby počet židovských rodin nepřekročil stanovené číslo (čl. 16).

Vrchnost nebude po měšťanech vyžadovat nic dalšího, než co je uvedeno v tomto privilegii... (čl. 17). Vrchnost si vyhrazuje dosazovat aktuára, který se bude moci účastnit zasedání rady a dohlížet na ochranu vrchnostenských zájmů (čl. 18).

V listech adresovaných vrchnosti se budou podepisovat jako „treugehorsamste schutz-untergebene“. Povoluje Turnovských nechat privilegium vložit do desk zemských.

Vydání privilegia bylo podmíněno složením 5 000 zl. a jednání se protahovala. Těsně před smrtí však hrabě listinu podepsal († 22. května 1775) a město požadovanou částku zaplatilo ovdovělé hraběnce. Nové privilegium bylo vloženo do desk zemských a později také potvrzeno císařem Josefem II.³³⁶ Další konfirmace následovala po nástupu Františka II.³³⁷

³³⁶ Intabulováno v *NA, DZV, č. 568, kvatern trhový modrý stříbrný majestátů (1769–1784), fol. L 4 – L 15* (5. ledna 1780). Originál císařské konfirmace: *SOKA Semily, AMT, I-A-20* (13. března 1783); srov. ŠIMÁK: *Privilegia, XXXVIII.*, s. 64.

³³⁷ Originál: *SOKA Semily, AMT, I-A-21* (22. srpna 1793); srov. ŠIMÁK: *Privilegia, XXXIX.*, s. 64.

Staré svobody

Hlavním sporným tématem, jež vztah mezi turnovskými poddanými a jejich vrchností dlouhodobě poznamenával, bylo právo várečné. Měšťané tvrdili, že várky byly městu odebrány za Arnošta z Valdštejna roku 1656 a zřízení panského pivovaru ve městě odporuje starším městským privilegiím. František Josef z Valdštejna však oponoval, že má k dispozici smlouvy o propůjčení várek městu, stvrzené turnovskou městskou pečeti, již z dob Maxmiliána z Valdštejna. Případná starší privilegia na várky by navíc byla zrušena císařem v roce 1680. Takové stanovisko převzali také místodržící, když v roce 1712 zdůvodňovali své rozhodnutí k turnovské stížnosti na vrchnost.

Je nepochybné, že právo várečné bylo turnovským měšťanům v minulosti uděleno a oni je využívali. Roku 1560 je získali od Adama z Vartemberka a roku 1613 toto právo potvrdil pro svijanskou stranu města Jáchym Ondřej Šlik. Oba se též zavazovali nestavět ve městě ani na svých panstvích vlastní pivovary.³³⁸ Přestože vrchnostenské pivovary byly na panstvích zřizovány, turnovské právo várečné zpochybňováno nebylo. Teprve poté, co se stal pánem Turnova Albrecht z Valdštejna, byly městský pivovar a sladovny jistě ne bez nátlaku převzaty do vrchnostenského nájmu. Po vévodově smrti se Turnovští snažili získat právo várečné zpět. Teprve roku 1638 učinil Maxmilián z Valdštejna jistý ústupek a právo várek spolu s turnovským pivovarem měšťanům pronajal. Várky byly městu pronajímány také v dalších letech, pokaždé jen na omezenou dobu (nejdříve na dva roky, později na jeden rok). O nové povolení várek však bylo nutno vždy znovu žádat. Významnou změnu přinesl rok 1658, kdy vrchnost zakoupila v Turnově bývalý Partyčkovský grunt a zřídila v něm vlastní pivovar. I potom sice bylo právo várečné měšťanům propůjčováno, zdá se však, že se tak dělo nepravdělně. Každé takové propůjčení bylo navíc prezentováno jako zvláštní vrchnostenská milost. Ze strany vrchnosti byl odkaz na možné propůjčení várek také používán jako vhodné nátlakové téma při různých příležitostech.

Pokud se týče platnosti starých městských privilegií, ta byla skutečně zrušena patentem Leopolda I. z 22. března 1680. Pobělohorská privilegia, udělená Albrechtem z Valdštejna (1628) a Maxmiliánem z Valdštejna (1647), totiž nepředstavovala potvrzení předchozích listin a otázku městských várek přecházela mlčením.

Turnovští si také stěžovali na konkurenci venkovských živnostníků a porovnávali svojí situaci s obdobím na počátku 17. století (resp. v letech 1613–1615): když město „za

³³⁸ Srov. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXIX., s. 38; XXXIII., s. 43-44.

starodávna pod trojí vrchnost patřilo, snadě se živiti mohlo.“ Tehdejší „dobré vrchnosti“ totiž prý městu udělovaly stále lepší privilegia a v té době se proto lépe dařilo živnostíem a obchodu, „*když tak namnoze pivovarův, vinopalen, řezníkův na vůkol nebylo.*“³³⁹

Když Turnovští na přelomu 17. a 18. století opakovaně odmítali přijmout návrhy nových privilegií, které jim byly předkládány, poukazovali na některé „obtížné“ body. Vadilo jim především, že by vrchnost měla pravomoc nařídit neposlušným měšťanům vyprodat se v určité lhůtě z města. Podobně se jim nelíbilo ustanovení, podle něhož by každý, kdo se chce z města vystěhovat, musel z ceny prodaného gruntu odvést poplatek vrchnosti a obci (z každého sta zlatých 5 zl. vrchnosti, 5 zl. obci). Mohlo by se proto zdát, že se vrchnost tehdy snažila v nových privilegiích zavádět nové prvky v neprospěch poddaných měšťanů. Ani jeden z těchto bodů však nelze označit za novinku. Právo vrchnosti donutit v odůvodněných případech turnovského měšťana k vyprodání z města bylo stanoveno již ve Šlikově privilegii. Zde bylo také prvně deklarováno právo vrchnosti povolávat děti měšťanů do své osobní služby.³⁴⁰ Poplatek za prodej gruntu při vystěhování z města se vyskytoval již ve „frýdlantském“ a maxmiliánském privilegii.³⁴¹

I turnovský příklad tak potvrzuje poznatky z jiných podobných případů. Starší privilegia byla často idealizována, jejich obsah byl nepřesně vykládán.³⁴² Zdá se, že někteří z turnovských měšťanů měli o Šlikově privilegii poněkud zkreslené představy. K tomu navíc přistupuje, že Jáchym Ondřej Šlik byl pánem pouze svijanské poloviny Turnova a jeho privilegium se také výslovně vztahovalo pouze na tuto část města. V té souvislosti je zajímavý argument uvedený v závěrečné zprávě první vyšetřovací komise ze září 1712. Turnovští se prý domnívali, že na várky mají právo podle Šlikova privilegia. Komisaři k tomu však uvedli, že Šlik vlastnil pouze „třetí díl“ města, a protože byl odsouzen za zločin urážky majestátu a velezrady, „*also auch alle seine ante acta vernull und nichtig anzusehen und zuhalten seyn.*“³⁴³

³³⁹ Koncept stížných článků, které obec hodlala vznést před komisí: *SOKA Semily, AMT, II-B-29b* (31. prosince 1708), bod 6.

³⁴⁰ Srov. ŠIMÁK: *Privilegia*, XXXI., článek 1., body 3., 5., s. 42.

³⁴¹ Srov. *NA, SM, P-106 / T-28*, Lit. B, fol. 24^r; ŠIMÁK: *Privilegia*, XXXIII., s. 48-49.

³⁴² K problematice „starých práv“ srov. Eduard MAUR: *Petice poddaného lidu*. In: Sborník referátů ze 4. severočeského symposia. Povstání poddaného lidu v r. 1680. Česká Lípa 1981, s. 249-263; též MAUR: *Historické vědomí v poddanských hnutích 16. – 18. století*. In: Ladislav Soukup (ed.): *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*. Praha 1995, s. 206-215.

³⁴³ Jáchym Ondřej Šlik vlastnil polovinu města, další dvě části byly tvořeny čtvrtinami. Zpráva komisařů: *NA, SM, T-8-5, fol. 266-269* (praes. 6. září 1712).

Při obhajobě starých privilegií, a Šlikova především, poukazovali Turnovští na to, že zrušení poddanských privilegií vydaných před stavovským povstání a později nepotvrzených, jak bylo stanoveno patentem Leopolda I. z 22. března 1680, se Turnova netýká. Město prý nikdy „nerebelovalo“ a zachovávalo věrnost vůči panovnickému domu i vrchnosti. Hlavním argumentem však byla intabulace Šlikova privilegia a údajné potvrzení všech starých turnovských privilegií Albrechtem z Valdštejna a následně i Maxmiliánem z Valdštejna. Příslušná formulace v Albrechtově privilegiu z roku 1628 skutečně může vzbuzovat dojem, že všechna předchozí městská privilegia jsou Turnovským zachována: „*jeden každý [nově přijímaný měšťan], který povinnost tu a slib [vrchnosti, potom radě a obci] učiní, všech privilejí, svobod a spravedlností, kteréž toto město od starodávna mělo, od nás sobě potvrzené, aneb v nově pojištěné má, a ještě potvrzené míti může, [...] podobně jako i jiné měšťanstvo požívati a z něho se veseliti má.*“³⁴⁴ Odkaz na stará privilegia a svobody je však spíše stylistickou figurou, než právní deklarací. Z celkového charakteru Valdštejnova privilegia totiž vyplývá, že potvrzuje pouze to, co výslovně zmiňuje. Kdyby se jednalo o konfirmaci všech předchozích privilegií, automaticky by to znamenalo, že je měšťanům potvrzeno mimo jiné také právo várečné. Což by ovšem zcela popíralo výše uvedené Valdštejnovy snahy směřující k potlačení várečných práv Turnova.

Originály městských privilegií

V průběhu sporu se často mluvilo o originálech starých privilegií, aniž by bylo uvedeno, o která privilegia konkrétně se jedná. Bez pochyby šlo v první řadě o Šlikovo privilegium z roku 1613 pro svijanskou polovinu města, privilegium vydané Maxmiliánem z Valdštejna roku 1647 a panovnická privilegia povolující konání trhů.³⁴⁵ Jaká role byla v pozdějších fázích sporu přikládána ostatním listinám, vydaným předchozími vrchnostmi, není zcela jasné.

Po rozhodnutí obrátit se s prosbou o konfirmaci přímo na panovníka, nechali Turnovští koncem roku 1712 vyhotovit vidimát svých privilegií, rozdělený do dvou

³⁴⁴ NA, SM, P-106 / T-28, Lit. B.

³⁴⁵ ŠIMÁK: *Privilegia*, č. XXXI, s. 39-47 (Jáchym Ondřej Šlik, 30. ledna 1613); č. XXXIII, s. 48-50 (Maxmilián z Valdštejna, 22. listopadu 1647); č. V, s. 4-5 (Vladislav II., chybně datováno 27. června 1497, správně 31. července); č. XXV, s. 31-33 (Ferdinand I., 15. července 1531); č. XXVII, s. 35-36 (Ferdinand I., 8. února 1538); č. XXX, s. 38-38 (Rudolf II., 5. června 1596). Privilegium Vladislava II. též *CIM, IV, 2*, č. 605, s. 352 (chybně datováno 1. srpna 1497, správně 31. července), k tomu srov. Robert R. NOVOTNÝ: *K dataci druhé nejstarší turnovské listiny*. In: *ZČRP*, 11, 1998, s. 197-298.

svazků. Vydavatelem těchto vidimátů byl jičínský magistrát. Část starých privilegií sice byla Jičínským předložena v originálu, „*jsouce však v starožitný scriptuře obsažena*“, byl jejich text opsán podle staršího, dnes nedochovaného mladoboleslavského vidimátu z 31. května 1681. Panovnická privilegia nezahrnutá do staršího vidimátu byla potvrzena podle originálů a Šlikovo privilegium z roku 1613 podle ověřeného výpisu z desk zemských. Žádná z originálních listin již v té době neměla pečetě, jež prý „*per injuras temporum a vojanský vpády [...] k zrušení přišly*“. Jako doplněk byl za vlastní vidimát připojen text listiny Albrechta z Valdštejna z roku 1628, potvrzovaný pouze podle neověřeného opisu.³⁴⁶ Originály šlikovského a frýdlantského privilegia tedy již v té době v Turnově nebyly.

Předlohou všech dnes známých opisů šlikovského privilegia, až na jedinou výjimku nebyla originální listina vydaná Jáchymem Ondřejem Šlikem 30. ledna 1613, ale ověřené výpisy z desk zemských. Tam bylo turnovské privilegium na Šlikovu žádost vloženo z příkazu krále Matyáše. Onou výjimkou mezi opisy byl vidimus vydaný novoměstským magistrátem 1. března 1613 podle originálu. Tento vidimus byl přiložen k Šlikově žádosti o intabulaci privilegia a podle něj byl text listiny do desk také vepsán.³⁴⁷ Kdy a za jakých okolností pak originál této listiny zmizel, dosud nebylo zjištěno.

Originál tzv. frýdlantského privilegia, vydaného Turnovu Albrechtem z Valdštejna, si od města vyžádal jeho nástupce Maxmilián z Valdštejna s tím, že jej potvrdí. Roku 1647 takovou konfirmaci skutečně vydal, Albrechtovu listinu však do Turnova již nevrátil.³⁴⁸

Poté, co byla v roce 1713 všechna turnovská privilegia prohlášena císařem za zrušená a bylo nařízeno vymazat je z desk zemských, měli Turnovští jejich originály odevzdat krajským hejtmanům. Tehdejší představitelé města však tvrdili, že je nemají k dispozici. Jedním z klíčových úkolů několikerého vyšetřování bylo úkryt těchto listin vypátrat. Pokud totiž privilegia, byť zrušená, zůstávala v rukách poddaných, hrozilo, že by s jejich pomocí mohly být vyvolány nové nepokoje. Když na přelomu února a března 1713 privilegia v Turnově marně hledal za vojenské asistence krajský hejtman, padlo tehdy hlavní podezření na městského písaře Adama Tomáška, který ještě před příchodem vojáků z města odešel. Jak později Tomášek vypověděl, před jeho odchodem od něj purkmistr

³⁴⁶ Vidimáty turnovských privilegií: *NA, SM, P-106 / T-28* (9. prosince 1712).

³⁴⁷ Šlikova žádost o intabulaci privilegia: *NA, SM, T-8-2* (28. února 1613); císařské nařízení k intabulaci a novoměstský vidimus: *NA, ČDK, inv. č. 759, sign. IV D 7, k. 560* (20. březen 1613); zápis privilegia v deskách zemských: *NA, DZV, č. 136, kvatern trhový stříbrný 2. (1612–1614), fol. P 16* (30. dubna 1614).

³⁴⁸ Podle listu Turnovských Arnoštovi z Valdštejna: *SOKA Semily, AMT, II-B-17f* (24. července 1687).

i další městští úředníci odmítali převzít klíč od „depozice“, kde byla privilegia uložena, a tak klíč zanechal doma. Na radnici prý od té doby nevkročil a o privilegích údajně také nic nevěděl.³⁴⁹

Originály privilegií s sebou mohli dostat vyslanci, kteří byli na konci roku 1712 vypraveni do Vídně. Jak však vypovídali při výsleších po svém zatčení a převozu do Prahy, dostali pouze vidimusy, jež pak přiložili ke své suplice císaři. O originálech nevěděli, údajně je odnesl městský písař, tj. Tomášek.³⁵⁰ Hledání privilegií neustávalo. Od května 1714 probíhaly další výslechy, nejdříve v Bělé pod Bezdězem před apelační komisí, později v Turnově „před městským právem“. Bývalý městský písař Jan Subitan vypověděl, že v den příchodu vojáků do Turnova (28. února 1713) mu byl v jeho nepřítomnosti doma zanechán klíč od „kancelářských dveří“, patřící písaři Tomáškovi. Purkmistr odmítl klíč od Subitana převzít a ten jej tedy odevzdal až komisařům, kteří chtěli na radnici nechat vypáčit dveře do „depozice“. Subitan však o privilegích přece jen věděl. V blíže neurčené době po odchodu vyslanců do Vídně prý za ním přišla manželka Václava Vodsloně s tím, že vyslanci si z Vídně nechali poslat pro stará privilegia bez pečeti, která chtěli předložit císaři, ale ve spěchu je zapomněli v Turnově.³⁵¹ Subitan jí privilegia předal ve svém domě „v komoře u večer“, nevěděl už ale, komu je pak ona dál předala; v době výslechu si nepamatoval, o kolik listin se jednalo. Prý to pak oznámil obročnímu písaři ze Svijan, který byl v Turnově přítomen při prohledávání a pečetění věci Václava Hrachovce.³⁵² Vzhledem k tomu, že Hrachovec byl zatčen již 20. ledna 1713, muselo k předání privilegií Vodslonově manželce dojít v průběhu prvních tří lednových týdnů. Není ovšem jasné, jak se Subitan k privilegiím dostal, zda mu je předal syndik Tomášek nebo k nim mohl získat přístup on sám jako bývalý městský písař. Subitanovu výpověď, že privilegia byla poslána do Vídně, nepřímo potvrdil také jeden z vídeňských poslů Václav Svoboda kovář. Během výslechů někdy v roce 1714 přiznal, že privilegia vezl předchozího roku s mladým Hrachovcem z Vídně až ke Znojmu, kvůli moru však nebyl vpuštěn do města a musel strávit čtyři týdny v karanténě. Privilegia prý svěřil formanovi s tím, že budou vydána

³⁴⁹ Podle Tomáškovy supliky turnovským radním: *SOkA Semily, AMT, II-B-82* (praes. 10. května 1714).

³⁵⁰ Podle apelačního dobrozdání: *NA, SM, T-8-5, fol. 247-250* (1. září 1713, praes. 11. září 1713).

³⁵¹ Není vyloučeno, že se jednalo o Magdalenu Vodslonovou, sestru městského písaře Adama Tomáška; srov. ŠIMÁK: *Místopis*, s. 642.

³⁵² Výpověď Jana Subitana: *SOkA Semily, AMT, II-B-š[2]* (s. d.). Václav Hrachovec byl otcem níže zmiňovaného mladého Hrachovce.

mladému Hrachovcovi, který šel za formanem pěšky. Od té doby se mladý Hrachovec zdržoval na neznámém místě.³⁵³

Pak se však objevila nová stopa. Forman Václav Strejček z Ohrazenic, poddaný z desfourského panství Rohozec, pod přísahou vypověděl, že z Prahy přivezl stará privilegia Franci Tazlerovi do Turnova. V Praze si je prý vyzvedl od hofmistra v domě hraběte Desfours. Na základě Strejčkovy výpovědi pak pražské úřady marně vymáhaly na Desfoursovi, aby se k výsledku dostavil jeho hofmistr. Teprve potom bylo od Strejčka zjištěno, že zásilku mu v desfourském domě nepředal hofmistr, ale hausmistr. Během dalšího vyšetřování tento hausmistr uvedl, že mladý Hrachovec si nechal v Praze ušít z přineseného sukna nové šaty, v domě se do nich převlékl a staré šaty strčil do pytle, který měl s sebou. Hausmistr se obával moru a proto se toho pytle ani nedotkl. Pytel pak odvezl forman, avšak hausmistr prý neví kam a komu. Forman Strejček ovšem vypověděl, že pytel dovezl Tazlerovi do Turnova a ten mu zaplatil.³⁵⁴ K předání privilegií tedy muselo dojít mezi 18. zářím 1713, kdy byl Tazler v Praze propuštěn z novoměstského vězení, a 5. květnem, kdy byl uvězněn vyšetřovacími komisaři v Bělé pod Bezdězem.

Asi právě tyto výpovědi zapříčinily, že se z Tazlera stal hlavní podezřelý. Přestože byl v následujících letech opakovaně vyslýchán i mučen, aby prozradil kde jsou privilegia, stále tvrdil, že o nich nic neví. Pokud však o jejich úkrytu věděl, je obdivuhodné, že ve svém odhodlání setrval i tehdy, když byl další odpor zcela marný. Kdy se privilegia znovu objevila, zatím nebylo zjištěno. Jistě se tak nemohlo stát před zářím 1718, kdy turnovští úředníci hledali mladého Hrachovce, aby mohl být ohledně úkrytu privilegií vyslechnut.³⁵⁵

Poddanské vztahy – terminologie

V průběhu 20. století probíhala mezi historiky diskuse o charakteru postavení poddaných ve střední a východní Evropě v období raného novověku, s důrazem na 17.–18. století. Cílený výzkum této problematiky totiž postupně odhaloval značné regionální rozdíly. Jádrem diskuse byla především otázka, nakolik v tehdejší odborné literatuře běžně užívaný termín *nevolnictví* (něm. *Leibeigenschaft*), resp. *druhé nevolnictví*, vystihuje postavení poddaných nejen v typicky „nevolnických“ oblastech robotního velkostatku na

³⁵³ NA, SM, T-8-5, fol. 338-339 (opis zprávy turnovských městských úředníků krajským hejtmanům, praes. 9. ledna 1715).

³⁵⁴ NA, SM, T-8-5, fol. 324-327 (17. prosince 1714).

³⁵⁵ Pátrání po mladém Hrachovcovi zmiňuje *Vejrych*, fol. 18^r.

východ od Labe, ale také např. v Uhrách nebo v českých zemích.³⁵⁶ Postupně převládá kompromisní názor, formulovaný např. J. Válkou, že termín *nevolnictví* lze použít pro označení utužené formy poddanství, která však může podle doby a místa nabývat různých forem. Typ tohoto vztahu mezi vrchnostmi a poddanými v českých zemích označil za „nevolnictví středoevropského typu“ a zároveň podal jeho charakteristiku: „Český typ ‚druhého nevolnictví‘ se tedy vyznačuje poměrnou volností v rámci pozdněfeudální struktury, která má všechny znaky druhého nevolnictví. Je to typ, kde si sedláci udržují svůj majetek, určitá majetková práva (*emphyteusi*), značnou tržní aktivitu, ale kde jsou omezeny jejich svobody, které měli ve stadiu ‚poddanství‘. Je to zřejmě jeden z ‚nejmírnějších‘ typů druhého nevolnictví.“³⁵⁷

Na rozdíl od německojazyčného prostředí, kde je používán dobový termín *Leibeigenschaft*, byla česká diskuse komplikována právě použitím termínu *nevolnictví*. Toto slovo totiž bylo pro utužené poddanské postavení (ve smyslu *Leibeigenschaft* = *nevolnictví*) zavedeno až literaturou 19. století a zvláštní oblibu si získalo zejména po druhé světové válce v marxistickém dějepisectví. Nešlo přitom o novotvar; ze staré češtiny byl pouze vzkříšen výraz *nevolník* – nesvobodný člověk, otrok. V pozdějších pramenech, ze 17. – 18. století, se tento český termín v kontextu poddanských vztahů nevyskytuje.³⁵⁸ Až Jungmann ve svém Slovníku vykládá a překládá *nevolník* = *nesvobodný, otrok, vězeň, rab, Unfreier, Sklave* a zvláště pak *otrok* = *chlap, nevolník, mancipium, servus, Knecht, Leibeigener, Sklav*.³⁵⁹ Snad právě Jungmannova autorita přispěla k postupnému zavedení termínu *nevolník* jako plnohodnotného ekvivalentu německého výrazu *der Leibeigene*.

Při snaze o výklad dobové terminologie v oblasti poddanských vztahů se proto obvykle vycházelo z pevněji ukotveného německého termínu *Leibeigenschaft*, jenž se v pramenech běžně vyskytuje. Zásadním úkolem bylo stanovit vztah, resp. popsat případné rozdíly mezi pojmy *Leibeigenschaft* a *Untertänigkeit*. Válka rozlišil *Untertänigkeit* (*poddanství*) jako vztah vyplývající z držby půdy, včetně příslušných povinností, zatímco *Leibeigenschaft* podle něj vyjadřoval osobní vazbu poddaného na vrchnost a z ní

³⁵⁶ Srov. např. příspěvky z vědeckého sympózia o charakteru feudalismu na Slovensku v 16. – 18. století, konaného 17. – 18. prosince 1970 ve Smolenicích, in: Historické štúdie, XVII, 1972.

³⁵⁷ Josef VÁLKA: *K typologii „druhého nevolnictví“*. In: Historické štúdie, XVII, 1972, s. 179-189, zde s. 184-186.

³⁵⁸ Vusínův slovník heslo *nevolník* neuvádí, srov. Caspar WUSSIN: *Dictionarium von dreyen Sprachen, Teutsch, Lateinisch, und Böhmisch*. Prag 1700-1706.

³⁵⁹ Josef JUNGSMANN: *Slovník česko-německý, II, K-O*. Praha 1990 (reprint 1. vydání z r. 1836), s. 712, heslo *nevolník*; s. 1019, heslo *otrok*.

vyplývající vrchnostenská práva nad poddanými.³⁶⁰ Jak však upozornili jiní, nebyly oba termíny zcela vyhraněné, jejich skutečný význam se mohl různou měrou prolínat až splývat.

Obsah termínu *Leibeigenschaft* totiž nebyl v českých zemích v období raného novověku přesně definován. Na základě dobových pramenů, slovníků, právních a publicistických textů uvádí J. Mikulec několik významových rovin, v nichž byl tento výraz v 17. a 18. století v Čechách užíván:

- 1) „jako synonymum poddanství“,
- 2) „jako označení vázanosti poddaných k panství“,
- 3) „jako název pro silnou závislost poddaných na vrchnosti, která se rovná či blíží otroctví“,

přičemž poslední význam shledává v soudobých textech jako nejčastější. Možnost širokého výkladu tohoto klíčového pojmu, resp. absence jeho přesného vymezení, byly podle Mikulce jedním z projevů gradující krize vrchnostensko-poddanských vztahů v Čechách té doby.³⁶¹ Německý termín *Leibeigenschaft* navíc neměl plnohodnotný český ekvivalent. Jakkoliv se mu obsahově velmi přibližoval český termín *člověčenství*, nelze mezi ně klást rovnítko. Josef Válka v tom spatřoval důsledek ustrnutí vývoje české sociální, právní a správní terminologie. Ta podle něj v průběhu 17. a 18. století již nedokázala jednoznačně vystihnout a pojmenovat měnící se nuance vztahů mezi vrchnostmi a poddanými.³⁶² O tom, že jisté potíže s pojmenováním reálných poddanských vztahů v Čechách měla v 17. a 18. století i terminologie německá svědčí nejen „nechuť k pojmu“ *Leibeigenschaft* v některých dobových úvahách o postavení českých poddaných, ale také komplikovaná jednání před vydáním patentu „o zrušení nevolnictví“ z roku 1781.³⁶³

Vývojem pojmu *homagium* – *člověčenství* v Čechách ve starším období (od 13. do konce 16. století) se zevrubně zabýval J. Čechura.³⁶⁴ Doložil obsahovou blízkost pojmů *člověčenství* a *poddanství*, jež byly v jím sledovaném období nezřídka chápány jako synonyma. Jeho definice *člověčenství* zní takto: „jedná se o osobní slib zachování

³⁶⁰ Josef VÁLKA: „Zrušení nevolnictví“ roku 1781 (Termín a skutečnost „nevolnictví“ v dějinách a historiografii). In: Jižní Morava, 1981, roč. 17, sv. 20, s. 110-121, tam s. 112. Válka používá *Leibeigenschaft* = *nevolnictví*.

³⁶¹ Jiří MIKULEC: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993, s. 23.

³⁶² VÁLKA: „Zrušení nevolnictví“, s. 113.

³⁶³ Srov. MIKULEC: *Poddanská otázka*, s. 112-114; Josef KOČÍ: *Patent o zrušení nevolnictví v českých zemích*. In: ČsČH, XVII, 1969, s. 69-108.

³⁶⁴ Jaroslav ČECHURA: *Člověčenství*. In: *Právněhistorické studie*, 33, 1993, s. 33-52.

*poddanství, který vyplýval z přijetí vrchnostenské půdy, hospodářství či dalších nemovitostí. Tímto slibem, formálně vyjádřeným podáním ruky vlastníku (držiteli) nemovitosti, či osobě jím k tomu delegované, se člověk, který chtěl nemovitost využívat, zavazoval stát se jeho poddaným člověkem. Sliboval mu věrnost a poslušnost jakožto svému pánu.“ Užívání pojmů *homagium* – *člověčenství* v pramenech „je spojeno s věcně právním vztahem vyplývajícím z držby a využívání půdy, a to jednotlivcem i kolektivem. Bezprostředním následkem tohoto vztahu byla úroční povinnost a další závazky.“ Autor rovněž upozornil na to, že slib byl písemně fixován především tehdy, došlo-li k nějakému sporu. Vývoj pojmu *člověčenství* v pobělohorském období si vzhledem ke specifickým rysům, jež tehdy *člověčenství* nabylo, podle Čechury vyžaduje samostatné zpracování.³⁶⁵*

Stručné nastínění poddanských vztahů v Turnově na přelomu 17. a 18. století snad přinese některé nové poznatky. Do jisté míry tomu napomůže koncentrace v čase i místě. Další výhodou je, že písemný materiál k turnovským záležitostem obsahuje texty české i německé.

V listopadu 1702 se hruboskalský hejtman přimlouval u turnovského magistrátu za propuštění Anny, dcery loučeckého kováře Jana Beneše, který patřil pod jurisdikci města Turnova, aby se mohla provdat za poddaného pacholka Jana, syna Václava Řezníčka, na panství Hrubá Skála, „*na ten způsob že ona dotčená Anna dcera Jana Beneše do poddanosti naší obostranne milostivé vrchnosti se dává, rukou daním mně pravé člověčenství a věrnost, poslušnost s povolením a vědomí[m] svejch rodičů přislíbila.*“³⁶⁶ Ačkoliv se v tomto případě nejednalo o měšťana a dokonce ani o obyvatele města samotného, je patrné, že Turnov byl v poddanských otázkách do značné míry nezávislý na hruboskalském panství.

Právo městského úřadu propouštět poddané turnovské měšťany na svobodu dokládají i zachované zhosty.³⁶⁷ Žádost měšťana o vydání zachovacího a zhostního listu, bývala ve vyhotovené listině zachycena slovy: „*abychom jemu [...] o jeho chvalitebném a dobrém chování hodnověrné vysvědčení učiniti a jeho podle privilegium městu tomuto daného, listem svobodným z poddanosti Jeho Hrab[ěcí] Excell[ence] zavázalé*

³⁶⁵ Tamtéž, s. 45, 48-49.

³⁶⁶ *SOkA Semily, AMT, II-E-16* (7. listopadu 1702).

³⁶⁷ Turnovské zhostní listy např. v *AMP, Sbirka listin, sign. PPL IV - 3201* (9. října 1645, pro krejčího Petra Jelínka); *tamtéž, sign. PGL II - 3105* (9. května 1653, pro Jiříka Pasíře Bilinského); *tamtéž, sign. PGL II - 3495* (20. září 1684, pro Václava Františka Krauze).

a z jurisdikcí naší propustiti odporni nebyli.“ Obvyklá formulace vlastního aktu pak zněla: „vedle privilegium města zdejšího, jeho [N. N.] z jurisdikcí naší městské na svobodu tímto listem propouštíme.“ Turnovský městský úřad tedy mohl propustit měšťana z poddanství a vydat mu zhost, aniž by k tomu v každém jednotlivém případě potřeboval zvláštní svolení od vrchnosti. Realizovala se tak ustanovení privilegia Maxmiliána z Valdštejna z roku 1647, jež bylo konfirmací předchozího privilegia, uděleného Turnovu v roce 1628 Albrechtem z Valdštejna. Podle něj mohli purkmistr a rada volně přijímat nové měšťany, kteří však budou povinni složit obvyklé závazky a sliby vůči vrchnosti a poté i městské radě a obci. Rada zároveň získala právo každému, kdo by se chtěl z města vystěhovat, udělit bez vrchnostenských zásahů výhostní list. Dotyčný i s rodinou a celým svým jménem se pak mohl odstěhovat jinam.³⁶⁸ Po čase však vrchnost přece jen svou kontrolu nad rozhodování městské rady do jisté míry obnovila. Hraběcí rychtář, později aktuár, dosazovaný do čela městské správy od počátku šedesátých let 17. století, se stal ochráncem vrchnostenských zájmů při rozhodování rady a jako takový se začal objevovat také na prvním místě před purkmistrem a radou v intitulaci turnovských zhostů a zachovacích listů.³⁶⁹

O vydaných zhostech a propouštění obyvatel z městské jurisdikce byly vedeny zvláštní záznamy, stejně jako byli evidováni ti, „kteří se v poddanost J[eho] H[raběcí] M[ilosti] a pod jurisdikci města Turnova nad Jizerou [...] uvozují.“³⁷⁰ Zmínka o obdobné evidenci je známa také z vrchnostenské kanceláře na Hrubé Skále, kde byly zapisovány zhosty vesnických poddaných na jiná panství i do Turnova.³⁷¹

Prvním výrazným zlomem v poddanském postavení turnovských měšťanů byl císařský dekret, vydaný 22. února 1713 v reakci na druhou supliku turnovských vyslanců do Vídně. V jeho závěru byli Turnovští nabádáni k zachování povinné poslušnosti: „im übrigen aber sie sammentliche Turnauer unterthanen alß leibeigene ihrer obrigkeit in allen gehorchen sollen.“³⁷² Právě na tuto deklaraci pak bylo odkazováno při nátlaku na Turnovské, aby slíbili poslušnost vrchnosti a složili patřičný slib. Odpor měšťanů byl

³⁶⁸ Opis „frýdlantského“ privilegia připojen k vidimusu turnovských privilegií z 9. prosince 1712: NA, SM, P-106-T/28, Lit. B, fol. 23^r-26^r.

³⁶⁹ Např. AMP, Sbirka listin, sign. PPL IV - 9595 (1673); tamtéž, sign. PGL II - 3495 (1684).

³⁷⁰ SOkA Semily, AMT, rkp. 40, fol. 71-94, 105-130, 159-162 (přijímání v letech 1639-1692, propouštění v letech 1639-1705); tamtéž, rkp. 39 (kniha přijatých měšťanů z let 1716-1772).

³⁷¹ V dopise hruboskalského hejtmana: SOkA Semily, AMT, II-E-24 (1. červen 1704).

³⁷² Opis císařského dekretu (22. února 1713), NA, SM, T-8-5, fol. 27-28.

zlomen teprve v květnu 1714, kdy nová vyšetřovací komise přiměla v Bělé naprostou většinu z nich požadovaný „*slib pravého člověčenství*“ vykonat.³⁷³ Slib byl zopakován po několika dnech na turnovské radnici a bezprostředně poté bylo městské obci oznámeno udělení vrchnostenského privilegia, jímž byli z právě slíbené tuhé poddanosti osvobozeni, avšak na grunty většiny z nich byla uvalena robota. V říjnu téhož roku císař zamítl odvolání několika Turnovanů proti rozsudkům apelačního soudu, jimiž byli odsouzeni k různě dlouhým trestům nucených prací a vězení. Spolu s tím také znovu prohlásil všechny turnovské obyvatele za „člověčenstvím poddané“ a zrušil všechna jejich privilegia.³⁷⁴ Jiná valdštejnská města v Boleslavském kraji byla „člověčenstvím poddaná“ již dříve. Dokladem toho je zmínka o Mnichově Hradišti a Bakově nad Jizerou v jedné z instrukcí Arnošta Josefa z Valdštejna, sepsaných kolem roku 1689 pro jeho panství: „*die Stadt Münchengratz und Bakofen, ungeachtet sie leibeigen, dennoch einige Privilegia haben [...]*“.³⁷⁵ Jak již bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, Turnovští byli takové poddanosti zproštěni teprve roku 1775 novým vrchnostenským privilegiem.

Ze studovaných pramenů jednoznačně vyplývá, že *Leibeigenschaft* byl chápán jako pojem pro těžší formu poddanosti. Český termín *člověčenství* se tam však na rozdíl od německého *Leibeigenschaft* neobjevuje jako prostý výraz pro utuženou formu poddanství. V těchto textech je používán pouze ve formulacích, že určitá osoba složila „*slib pravého člověčenství*“ a nachází se „*v pravém člověčenstvím zavázané poddanosti*“ a je tedy „*pravým člověčenstvím poddaná*“. Používání slova *člověčenství* ve větných vazbách nebylo zcela pohodlné. Na jeho základě nebylo navíc možné vytvořit univerbalizované pojmenování pro osobu, jež se v tomto postavení nacházela. Proto bylo jako synonymum pro takovou poddanost užíváno sousloví „*kmetičná (kmetničná) poddanost*“ a lidé v takovém postavení byli označováni jako „*kmetiční poddaní*“. Tento opisný termín měl vyjadřovat, že takoví lidé jsou poddaní stejným způsobem jako poddaní na vsích, tedy *Leibeigenschaft* = *kmetičná poddanost* = *selská poddanost*.³⁷⁶ Obsah termínu *kmetičný poddaný* se však zároveň částečně prolínal s pojmem *dědičný poddaný*.³⁷⁷ Na to ukazuje

³⁷³ Podle zprávy apelačního soudu *NA, SM, T-8-5, fol. 239-244* (8. června 1714).

³⁷⁴ Císařský reskript místodržícím: *NA, SM, T-8-5, fol. 317-321* (15. října 1714, praes. 3. listopadu 1714).

³⁷⁵ *Z hospodářských instrukcí vydaných okolo r. 1689 hrabětem Arnoštem Josefem z Waldšteina na panství Hruboskalském a Hradištském nad Jizerou*. In: Josef Kalousek (ed.): *Archiv český, XXIII. Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698*. Praha 1906, č. 323, s. 529.

³⁷⁶ Srov. Jan GEBAUER: *Slovník staročeský. Díl II. (K–N)*. Praha 1970², hesla *kmetičný* – poddanský, *Untertanen-* (s. 61); starší tvar *kmecí* – poddanský, selský; *kmecí člověk* – robotní člověk (s. 59).

³⁷⁷ Srov. Caspar WUSSIN: *Dictionarium von dreyen Sprachen, Teutsch, Lateinisch, und Böhmisch*. Prag 1700-

také zmínka z doby jednání první komise mezi Turnovskými a Valdštejnem. Advokát Lhotský tehdy upokojoval turnovské radní, že titulování hraběte z Valdštejna jako „Grundbrigkeit“ nemůže městské obci škodit, poněvadž nevypovídá o jejich poddanosti, nýbrž odkazuje na vlastnictví půdy, na níž město leží. Měšťané se zřejmě obávali, že takové oslovení vrchnosti v jejich písemných podáních by je mohlo bezděky zavazovat.³⁷⁸

Stojí za pozornost, že v prvním vydání Vusínova trojjazyčného slovníku z prvních let 18. století je termín *člověčenství* překládán pouze jako „*humanitas, vel humana natura, die Menschheit*“, zatímco ve třetím vydání téhož slovníku ze 40. let 18. století se vedle uvedeného významu objevuje také další heslo „*člověčenství pravé, aneb otroctví, mancipatus, die Unterthänigkeit*“.³⁷⁹ Zde se potvrzuje výše uvedený Válkův názor o limitovaných schopnostech tehdejší češtiny jasně popisovat oblast sociálně-právních vztahů.

Působení úřadů

Poddaní nemohli vést žaloby proti svobodným osobám, tedy ani proti svým vrchnostem u řádného soudu. O jejich stížnostech rozhodoval pouze panovník, resp. jeho místodržící.³⁸⁰ Aby však nebyli vyšší úřady nebo dokonce samotný panovník nadměrně obtěžováni suplikami poddaných, bylo vyřizování poddanských stížností upraveno zvláštními normami. Již patent Leopolda I. z 22. března 1680 nařizoval, aby se poddaní obraceli se svými stížnostmi nejdříve na krajské hejtmany, kteří by je náležitě vyšetřili a zjednali nápravu.³⁸¹ Řešení sporů mezi poddanými a jejich vrchnostmi upravovala také panovníkova pragmatika ze 4. dubna 1704. Spory měly být ve formálním sporném řízení řešeny pouze v nevyhnutelných případech, nejdříve měl být krajskými hejtmany učiněn pokus vyřídit věc po dobrém. Hlavním podnětem k tomuto nařízení byly obavy z velkých výdajů, které vznikaly poddanským obcím při vleklých procesech. Krajsští hejtmánové ovšem neměli v těchto záležitostech plnou rozhodovací pravomoc, působili spíše jako prostředníci mezi vrchnostmi a poddanými. Všechny komplikovanější případy postupovali

1706, hesla *kmetičný* – *allodialis, grund-erblich* (s. 90), *poddaný dědičný* – *manceps, leibeigener unterthan* (s. 196).

³⁷⁸ Lhotského dopis turnovským radním: *SOKA Semily, AMT, II-B-48* (9. března 1711).

³⁷⁹ Tamtéž, s. 29. Caspar Zacharias WUSSIN: *Lexicon tripartitum oder Teutsch-Lateinisch- und Böhmisches Wörterbuch. Dritte Auflage*. Prag 1742-1746, s. 33.

³⁸⁰ Bohuslav RIEGER: *Krajské zřízení v Čechách, I. Historický vývoj do r. 1740*. Praha 1889, s. 275.

³⁸¹ *Prameny 1680*, č. 1396, s. 563-564.

místodržícím. Problematiku poddanských stížností podrobně řešily také robotní patenty z let 1717 a 1738.³⁸²

Výkon tehdejší byrokratizované správy se potýkal s mnoha překážkami. Tou nejzřetelnější byla vzdálenost mezi Vídní a Prahou v konfrontaci s dopravními možnostmi té doby. Poněvadž byl při styku mezi úřady přísně dodržován instanční postup *krajský úřad – místodržitelská kancelář – česká dvorská kancelář*, mohlo se vyřízení konkrétní věci protáhnout na několik týdnů až měsíců. Vyšší instance totiž vyžadovaly od nižších stupňů dobrozdání jako podklad k příslušnému rozhodnutí či podrobné zprávy o vykonaném nařízení. Naopak krajští hejtmané, vzhledem ke svým omezeným pravomocím, ustavičně žádali pražské místodržící o pokyny k jednotlivým úkonům. I když se poddaní obrátili přímo na panovníka ačkoliv to bylo zakázáno, vyžádala si obvykle dvorská kancelář od místodržících patřičnou zprávu, aby mohla zodpovědně rozhodnout, případně odkázala suplikanty na příslušný nižší úřad.

Pokud měl být podán rozklad k složitějšímu právnímu případu nebo navržen postup k dalšímu průběhu vyšetřování nějaké kauzy, vyhotovoval takové dobrozdání pražský apelační soud. Apelační tribunál však nevydával své zprávy přímo, jeho korespondence probíhala prostřednictvím místodržitelské kanceláře.

K vyřizování určitých agend ustanovovali místodržící speciální komise. Podle náplně jejich práce se jednalo buď o komise stálé nebo o komise dočasné, pověřené pouze splněním určeného úkolu. Komisaři samotní však nerozhodovali, to příslušelo místodržícím.

Z místodržitelské kanceláře byly císařské rezoluce zasílány krajským hejtmanům v opisech jako přílohy příslušných intimací. Originály zůstávaly v místodržitelské registratuře. U krajského úřadu byly tyto opisy znovu opsány a s podpisy a pečetěmi krajských hejtmanů zasílány turnovskému magistrátu.³⁸³ Ve vyhrocených chvílích se však tento standardní postup změnil v očích některých turnovských poddaných v důkaz o spiknutí krajských úředníků s vrchností. Nedůvěřovali císařskému reskriptu, který je prohlašoval za člověčenstvím poddané, protože byl podepsán a zpečetěn „pouze“ krajskými hejtmany. Považovali jej za podvrh.³⁸⁴

³⁸² RIEGER: *Krajské zřízení v Čechách*, I. Praha 1889, s. 279-282.

³⁸³ Srov. instrukci krajským hejtmanům z r. 1706, aby místodržitelská nařízení vyhlašovali v plném znění; podle Bohuslav RIEGER: *Krajské zřízení v Čechách*, I. Praha 1889, s. 264.

³⁸⁴ Podle supliky turnovských vězňů císaři (1718): *NA, SČM, spisy, sign. 1718, VII-e-23*.

Aktéři sporu

Podstatným faktorem, ovlivňujícím život raně novověké městské komunity, byla pozice konkrétních osob ve společenské struktuře města. Postavení jednotlivce záviselo na řadě víceméně důležitých okolností, z nichž některé lze z dochovaných pramenů úspěšně vyvodit i dnes. Takto je většinou možno doložit příslušnost k vlastní městské obci, funkce zastávané v rámci městské samosprávy nebo ve vrchnostenských službách, velikost majetku, provozované řemeslo, příbuzenské a sousedské vazby, členství v náboženských bratrstvech či dosažené vzdělání. Jiné možné vlivy, jako jsou například vzájemné antipatie a sympatie jednotlivých osob, výřečnost, fyzická zdatnost a vůbec celý komplex osobních vlastností a schopností, lze v pramenech sledovat obtížněji, či dokonce vůbec ne. Výše již byla nastíněna sociálně profesní struktura městských rad mezi lety 1700–1720, zde budou podobným způsobem zkoumány jednotlivé skupiny aktérů sporu z řad turnovských obyvatel a některé motivy, jež mohly jednání příslušných osob ovlivňovat.

Výběr sledovaných osob

Turnovský pekař Kristián Vejrych uvádí ve svých soudobých pamětech v souvislosti se sporem jmenovitě 96 obyvatel města.³⁸⁵ Osm Turnovanů, z nichž dva se u Vejrycha nevyskytují, je zmiňováno v soudobé anonymní zprávě o vzdoru města.³⁸⁶ Jména některých dalších osob byla doplněna z dalších písemných pramenů.³⁸⁷ Údaje z příznávací fáse tereziánského katastru (únor 1714) a její vizitace (červenec 1719) nám dávají příležitost přiřadit k těmto jménům i další informace: rozlohu obdělávané půdy, provozovanou živnost a roční výdělek z ní.³⁸⁸ Naprostou většinu Vejrychem zmiňovaných osob se podařilo ztotožnit se jmény hospodářů, uvedenými ve fasích. Pouhých osm jmen nebylo možno s jistotou k některému z turnovských gruntů přiřadit.³⁸⁹ Jelikož převážnou část osob Vejrych zmiňuje pouze příležitostně a z kontextu zatím nelze jejich konkrétní pozici v probíhajících událostech zjistit, bude pozornost dále věnována pouze výraznějším aktérům tehdejšího dění.

³⁸⁵ *SOka Semily, Sbirka rukopisů, č. 115.*

³⁸⁶ *SOka Semily, AM Turnov, II-B-94, fol. 395-398.* Maxmilian Jeník z Gemsendorfu a Adam Tomášek.

³⁸⁷ *SOka Semily, AM Turnov; NA, SM, T-8-5.*

³⁸⁸ *NA, TK, inv. č. 508, k. 101.*

³⁸⁹ Jan Černovidský, Jiří Jikavec, Jan Klofec, Jan Kroupa, Hons Mates Kubeš, Daniel Sobek, Jan Vávra. O těchto osobách však není známo, že by se výrazněji účastnili zmiňovaného sporu.

Za zrádce a donašeče označuje Kristián Vejrych k počátku roku 1713 několik měšťanů, z větší části se jedná o některé městské funkcionáře: aktuár František Stehlík, primas Daniel st. Svoboda švec, purkmistr Jan Durych, radní Jan Jiří Hertl, Samuel Lebeda, Rudolf Hertl, starší obecní Václav Svoboda rynkovný, ze sousedů Jan Šlechta, Mates Wolf, Václav Salus zlatník, Jakub Ber, Samuel Bubák (Šimák) a Mikoláš Budenšac.³⁹⁰ Z městských úředníků prý při obci zůstali jen Václav Fišer a Samuel Gros.³⁹¹

Naopak za hlavní buřiče a podněcovatele vzdoru byli apelačními komisaři v roce 1714, při vyšetřování celého případu, označeni Franc Tazler, Jiří Kratochvíle, Václav Svoboda kovář, Samuel Klofec, Václav Hrachovec a Jan Vitacius.³⁹² Všichni byli odsouzeni apelačním soudem k trestům nucených prací a k vězení. Spolu s nimi byl odsouzen také Václav Vejrych.³⁹³ Zvláštní skupinu mezi „vzpurnými“ měšťany tvořili členové deputací, vysílání se suplikami do Prahy nebo do Vídně. Muselo jít v první řadě o osoby důvěryhodné, samostané, v případě vídeňských vyslanců byla předpokladem také znalost němčiny. Stranou nelze ponechat ani ty, kteří před komisaři uprchli z města a skrývali se na sousedních panstvích, údajně aby byli připraveni jít k císaři. Tak známe např. Václava Maisnera, Samuela ml. Vitacia, Adama Tomáška a Jana Jiřího Hrachovce. Je příznačné, že žádný z nich nebyl závislý na výdělku z řemeslné činnosti. Maisner i Vitacius byli ševci, kteří se podle vizitačních nálezů řemeslem neživil, Tomášek býval městským písařem, Hrachovec byl synem majitele druhého největšího gruntu v Turnově.

Na postoje jednotlivců měly pochopitelný vliv také rodinné vazby. Např. radní a od roku 1714 aktuár Jan Jiří Hertl byl švagrem primase Jana Durycha. Je příznačné, že ani jeden z nich se v prosinci 1712 nepodepsal pod plnou moc pro poselstvo do Vídně. Plnou moc tehdy nepodepsal ani další radní, Hertlův starší bratr Rudolf, ačkoliv do té doby aktivně zastupoval zájmy obce ve sporu s vrchností.³⁹⁴ V dalších letech stáli právě oni v čele těch, kteří z moci svého úřadu vyslychali uvězněné „buřiče“ – své sousedy. Důležitým motivem v jednání bratří Hertlů mohla být jejich profese. Oba byli malíři a mj.

³⁹⁰ *SOka Semily, Sbirka rukopisů, č. 115, fol. 8r-8v.*

³⁹¹ *Tamtéž, fol. 9r.*

³⁹² Podle zprávy apelačních radů místodržitelské kanceláři: *NA, SM, T-8-5, fol. 239-244* (8. června 1714, praes. 21. června 1714).

³⁹³ Rozsudky v knihách ortelů a naučení apelačního soudu: *NA, AS, inv. č. 149, fol. 174^v, 174^r.*

³⁹⁴ Plná moc (opis): *NA, SM, T-8-5, fol. 274-276* (19. prosince 1712).

pracovali na zakázkách pro Valdštejny. Jan Jiří Hertl byl od roku 1721 dokonce veden na mnichovohradištském zámku jako stálý zaměstnanec.³⁹⁵

Ze srovnání jednotlivých skupin (viz Tab. VI) vyplývá, že majetkové zázemí, ani výdělek z řemesla nebyly těmi faktory, které by a priori určovaly pozici konkrétní osoby buď na straně obránců městských svobod, nebo ve skupině měšťanů loyálních k vrchnosti. Příčiny, které stavěly sousedy proti sobě, nelze v pramenech prozatím uspokojivě doložit. Je zřejmé, že velkou roli hrály příbuzenské a jiné osobní vazby mezi obyvateli města, osobní prestiž, případně profesní závislost na vrchnosti. Zde předložené údaje o majetkovém a profesním zázemí některých měšťanů jsou tak spíše ilustrací tehdejších poměrů ve městě.

Hruštická vojna a sousedská čest

Život turnovských měšťanů se v mnoha ohledech příliš neodlišoval od života vesnických poddaných. Být součástí městské obce a jako „soused“ se podílet na její samosprávě, byť omezené vrchnostenskými tlaky, ovšem dávalo Turnovským pocit sociální nadřazenosti nad sedláky.³⁹⁶ Jejich sebevědomí však nebylo (resp. nemuselo být) založeno na ekonomické převaze, ale především na míře svobody, jíž se jim ve vztahu k vrchnosti dostávalo a na niž si činili nárok. Prezencí hrdosti na svůj „městský stav“ a zároveň bezděčných vyjádření odstupů od selského okolí bylo pravidelné připomínání vítězství turnovských sousedů v „hruštické vojně“.

Podle tradované zkazky měli roku 1668 vzbouření sedláci z horního Pojizeří táhnout ku Praze. U kostelíka sv. Matěje na Hrušticích, ležícího sotva 600 metrů od prvních domů tehdejšího Turnova, byli zastaveni a zahráni ozbrojenými měšťany, mezi nimiž obzvlášť vynikali turnovští ostrostřelci. Na paměť této události se pak každoročně o Hodu Božím Velikonočním na turnovské radnici hrály intrády a zpívala mariánská píseň „Vesel se nebes královno!“. Tento zvyk se udržoval ještě na sklonku 19. století. V té době však J. V. Šimák vyslovil kritickou připomínku k jeho udávanému původu.³⁹⁷ Podle Šimáka,

³⁹⁵ Miroslav COGAN: *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl*. In: ZČRP, 13, 2000, s. 59-71. Označení „dvořan“, jak Cogan překládá termín „Aufwerther“, jenž se v souvislosti s Hertlem objevuje v zámeckých účtech, zřejmě není zcela přesné. Lépe by snad bylo mluvit o něm jako o sloužícím. K vytváření zájmových skupin ve městech srov. Pavel BĚLINA: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Studie ČSAV, 20. Praha 1985, s. 20.

³⁹⁶ Srov. Jiří MIKULEC: *Města a vesničtí poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (ed.): *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 145-146.

³⁹⁷ J. V. ŠIMÁK: *Zpívání na radnici turnovské o Božím Hodu Velikonočním*. In: *Listy pojizerské*, roč. VIII, č.

který si ovšem v té věci nečinil nárok na konečné rozhodnutí, nejsou k roku 1668 známy žádné doklady o selském povstání někde v okolí. Inspirací tedy mohlo být některé jiné z poddanských hnutí. Protirekatolizační selské povstání v letech 1626–1628 však probíhalo s podporou turnovských obyvatel a velké poddanské povstání v roce 1680 se Turnovsku prakticky vyhnulo. V úvahu by proto podle něj přicházely až události z roku 1775, kdy se houfy vzbouřených poddaných pohybovaly v bezprostředním okolí Turnova i v městě samotném. Hlavním šířitelem legendy o porážce sedláků v roce 1668 se prý stal J. V. Prášek svými *Dějiny města Turnova*, který převzal líčení z Vitáskovy práce *Granát turnovský*.³⁹⁸ Ze starších autorů zmiňují selské povstání v roce 1668 prý jen A. Jäger a Adolf Benda. Šimák dále dokládá, že zmínky o velikonočním muzicírování kantorů na radniční věži jsou doloženy v městských účtech již z let 1665, 1666 a 1686; teprve pozdější přestavby věže si vynutily přesunout produkci do radních místností a k hudebním nástrojům se přidaly hlasy členů literátského sboru. Ke spojení s připomínkou porážky povstálých sedláků tedy prý muselo dojít až později.

Ve Vitáskově *Granátu turnovském* však není o selském povstání ani o Hrušticí ani zmínka, Šimák uvedl Vitáskův spisek pouze omylem. Prášek totiž čerpal z práce J. M. Černého *Vínek turnovský*.³⁹⁹ Jäger a z něj opisující Benda při líčení průběhu povstání v roce 1775 pouze letmo srovnávají odvrácení vpádu vzbouřených sedláků do Turnova s podobnou situací v roce 1668, aniž by však uváděli nějaké podrobnosti.⁴⁰⁰

O tom, že tradice „hruštické vojny“ nebyla jen romantickou fabulací historiků 19. století (jak mýnil Šimák), svědčí suplika šesti turnovských měšťanů vězněných v květnu 1714 v Bělé pod Bezdězem, adresovaná pražskému apelačnímu tribunálu. Na potvrzení věrnosti turnovské obce císaři v pobělohorském období zmínili, že město Turnov svou věrnost panovníkovi „*skutkem dokázalo, když tu horskou jmenovanou rebeliji, která*

7 (1. 4. 1894), s. 3-4.

³⁹⁸ Jindřich Erazim VITÁSEK: *Granát turnovský*. Turnov – Praha 1867. Justin V. PRÁŠEK: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*. Turnov 1879, s. 184-185. Odtud vycházejí, i zprostředkovaně, také další zmínky o selském povstání v roce 1668: Josef SVÁTEK: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 3., díl II. Praha 1894, s. 158-159; Kamil KROFTA: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949, s. 265; Josef KOČÍ: *Boje venkovského lidu v období temna. Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století*. Praha 1953, s. 75; Arnošt KLÍMA: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955, s. 61; Jaroslav KAŠPAR: *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica – Monographia VIII. Praha 1965, s. 56.

³⁹⁹ Jan Matěj ČERNÝ: *Vínek turnovský*, s. 150. Neměl jsem možnost ověřit.

⁴⁰⁰ A. JÄGER: *Dorfchronik. Geschichte der Ortschaften Maffersdorf, Proschwitz und Neuwald, nebst einer übersichtlichen Geschichte der betreffenden Herrschaften und vielen Nachrichten aus der Umgegend*. Reichenberg 1865, s. 327; Adolf BENDA: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgegend*. Gablonz a. d. Neisse 1877, s. 64.

u Hruštic blíž města Turnova, kdež nyní chrám Páně dosavade stojí, přetrhnutí a zhatiti napomocni byli“.⁴⁰¹ Podobně je formulována obhajoba v nedatovaném konceptu z počátku 18. století, shrnujícím výhrady městské obce vůči vrchnostenskému návrhu nových privilegií: „K tomu přistupuje také, že město Turnov nikda nerebelovalo, nýbrž ještě jednu hanebnou rebelii skrze svou J[eho] M[ilosti] C[ísařské] a Kr[álovské] věrnost zhájili, jakž od našich předkův o tom dosti povědomosti dáno, a posavade se ta rebelije vojnou Hruštickou jmenuje, neb se to nad samým městem při jednom kostele Hruštěckém [!] nazvaným stalo.“ V tomto historickém kontextu kdosi pod textem příznačně poznamenal o mnoho desítek let později: „Item v roku 1775 zas obzvláště v selský rebeliji sousedé turnovský zcela zoupelna svou vě[r]nost ukázali, dyš celá obec 14 dní se zbraní stáli a se hájili, že žádný nic neuškodil.“⁴⁰²

Je tedy zřejmé, že povědomí o střetu turnovských měšťanů se sedláky u kostela na Hrušticí bylo založeno na mnohem starší tradici, než se domníval Šimák. Událost, k níž se vztahuje, se totiž musela odehrát již před rokem 1714. Zda se tak stalo skutečně roku 1668, jak se traduje v pozdější literatuře, však zatím potvrzeno nebylo.

Sebevědomí Turnované dokázali svojí měšťanskou čest obhajovat i proti vrchnostenským úředníkům. Jedním z dvaceti bodů, jež chtěli přednést první komisi ustavené mezi turnovskou obcí a hrabětem z Valdštejna, byl požadavek na změnu jednání hruboskalského hejtmána, aby „jako nejakým sedlákům ve všem se nenařizovalo [...]. Sice jaký by v takovym nařizování hejtm[ově] potom rozdíl mezi měšťanem svobodným člověkem a mezi sedlákem, an člověčenství poddaným, býti mohl?“⁴⁰³ Sociální diference však existovala i ve městě samotném. V tom smyslu nepřekvapí, když si Turnovští stěžovali na to, že tentýž hejtman městskému úřadu posílá seznamy dlužníků, v nichž jsou mezi „počestnými sousedy“ uvedeny také dluhy židů a pohodného.⁴⁰⁴ Právě sousedé, tj. vlastní měšťané, byli skupinou, která se svými právy vyhraňovala vůči ostatním obyvatelům města. Při jiné příležitosti si v podobném duchu postěžoval také turnovský pekař Kristián Vejrych ve svých pamětech. Když v říjnu 1712 do Turnova přijeli krajští hejtmané, aby oznámili výsledek šetření komisařů a rozhodnutí místodržících v neprospěch města, nechali si celou obec předvolat do panského pivovaru. Měšťané, kteří

⁴⁰¹ *SOka Semily, AMT, II-B-125* (28. května 1714).

⁴⁰² *SOka Semily, AMT, II-B-38b* (s. d.).

⁴⁰³ *SOka Semily, AMT, II-B-29b* (31. prosince 1708), bod 18.

⁴⁰⁴ *Tamtéž*, bod 9.

odmítali bez výhrad přijmout místodržitelství rozhodnutí a trvali na zachování várek městu, byli v budově pivovaru drženi celý den. Vejrych, jeden z postižených, neopomněl při líčení tehdejších událostí k tomu s despektem poznamenat: „někteří[!] ty sprostý chalupníky a nádeníky, ty dali mezi nás [...]“. ⁴⁰⁵

Jeníkové z Gemsendorfu

Zvláštní postavení mezi turnovskými obyvateli měly osoby z řad nižší šlechty. Ačkoliv zůstávali osobně svobodní, zakoupením městského gruntu se museli zavázat také k povinnostem, jež vyplývaly z jeho držby, jak vůči vrchnosti, tak vzhledem k městu. ⁴⁰⁶ Zatímco v 16. století a v předbělohorském období se v Turnově objevuje řada vladyckých rodin, v průběhu 17. století z města postupně mizí. Často se jednalo o vrchnostenské úředníky, kteří turnovský grunt vyženili nebo zakoupili. Málodky však jejich rodiny zůstaly ve městě déle než dvě generace. Na počátku 18. století takto ve městě zůstávali pouze Maxmilian Jiří Jeník z Gemsendorfu a Rudolf Maxmilian Litický ze Šonova. Zatímco Litický v Turnově roku 1685 vykoupil rodný dům své manželky, Jeníkovi předkové se ve městě usadili již před mnoha desetiletími. ⁴⁰⁷

Rodina Jeníků pocházela ze vsi Zásada na panství Navarov. Jeden ze synů zásadského rychtáře, Jiří Jeník († 1663) byl důchodním písařem na hruboskalském panství, patřícím Albrechtovi z Valdštejna, od něž měl později (v letech 1627–1630) získat erb a přídomek „z Gemsendorfu“. Jiří vyženil s Annou roz. Hrdličkovou několik domů v Turnově a brzy se stal turnovským měšťanem měšťanství. Svůj majetek rozšiřoval koupěmi dalších gruntů ve městě i v okolních vsích a nakonec zakoupil i bývalý vladycký dvůr s mlýnem v Sekerkových Loučkách. Maxmilián z Valdštejna prohlásil roku 1637 tento statek na Jeníkovu žádost za dědičný a zpupný majetek, s výhradou placení ročního úroku hruboskalské vrchnosti. Téhož roku byl Jiřímu Jeníkovi i jeho bratrům císařem potvrzen erbovní list a polepšen erb, roku 1644 pak byli všichni povýšeni do stavu starého vladectví. Jiří Jeník se stal také hejtmanem panství Mnichovo Hradiště a později koupil

⁴⁰⁵ *Vejrych, fol. 5r.*

⁴⁰⁶ Ke šlechtickým rodinám v Turnově srov. ŠIMÁK: *Příběhy*, s. 250–267; po r. 1620 srov. ŠIMÁK: *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v XVI. – XVIII. stol.* In: *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze*, X, 1902, s. 83–92, 116–142.

⁴⁰⁷ J. V. ŠIMÁK: *Jeníkové Zásadští z Gemsendorfu*. In: *Hlasy pojizerské*, roč. 18, č. 13 (13. 7. 1902), č. 14 (27. 7. 1902), s. 3–4, č. 15 (10. 8. 1902), s. 2–3; *Listy pojizerské*, roč. XVII [XVIII], č. 18 (20. 7. 1902), s. 3–4, č. 19 (3. 8. 1902), s. 3–4. Pokud není uvedeno jinak, údaje o Jenících čerpány odtud. Tentýž text otiskl Šimák také souhrnně jako součást své práce *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v XVI. – XVIII. stol.* In: *ČSPSČ*, X, 1902, s. 83–92, 116–142, zde s. 116–125. K Litickému tamtéž, s. 131.

další vladycký statek, dvory Kurovodice a Blaty. V Turnově se zakoupil také Jan Jeník (zřejmě synovec Jiřího Jeníka), později důchodní písař na Svijanech. Počátkem padesátých let se však dostal do potíží kvůli dluhům a nesrovnalostem ve vrchnostenských účtech a prohraný soud jej nakonec o turnovský grunt připravil.

Několik let po smrti Jiřího Jeníka byl prodán dvůr v Kurovodicích a ostatní zděděné statky si rozdělili pozůstalí synové; turnovské grunty vyplatil Max Jiří († asi 1716). V hospodářství se Maxi Jiřímu zřejmě příliš nevedlo: dlužil na kontribuci a prodával kusy svých rolí. Přesto zůstával jeho grunt největším ve městě (157 strychů orné půdy).⁴⁰⁸ Vztah turnovské vrchnosti, hrabat z Valdštejna, k Jeníkovi nebyl zrovna vřelý. Působení osoby rytířského stavu mezi měšťany poddanského města muselo a priori budit nedůvěru. O snaze vrchnosti zbavit se Jeníků a zároveň s tím získat největší grunt v Turnově svědčí dopis hruboskalského hejtmana Andrease Henricha Laubského z roku 1672, v němž píše Arnoštu Josefovi z Valdštejna mimo jiné o tom, že Jeník nechce prodat svůj turnovský grunt za méně než 3 000 zl. Jeníka prý tehdy spolu s Laubským přesvědčovali také turnovský děkan s fiskálním rychtářem a primasem, ovšem bez úspěchu.⁴⁰⁹ V první fázi sporu městské obce s vrchností aktivně působil Max Jiří na straně městské obce. Později, když byl jedním z komisařů odbyt, „*aby on se do toho s měšťany nemíchal*“, se Jeník z další účasti na událostech stáhl.⁴¹⁰

Po smrti Maxmiliána Jiřího zdědil jeho syn Maxmilián Václav († 1735) majetek zatížený nejen podíly svých sourozenců, ale především značnými dluhy; byl proto nucen odprodat některé pozemky. V roce 1738 nakonec vdova po Maxi Václavovi, Anna Terezie roz. z Vlkanova, prodala jeníkovský grunt v Turnově rytíři Josefu Lamottovi z Frintroppu, majiteli statku Jesenný.

Ženy

Poněkud v pozadí turnovských událostí zůstávaly ženy. Během dlouhodobého věznění některých měšťanů spočívala veškeré péče o celé hospodářství na jejich manželkách. Zvláště svízelná musela být situace v rodinách závislých výhradně na mužově řemeslné živnosti. Ty se pak dostávaly do těžko řešitelných existenčních problémů. K tomu přispívalo také to, že i z těchto gruntů musely být odváděny pravidelné poplatky.

⁴⁰⁸ Podle revizitace berní ruly z roku 1677, srov. *APB, I*, s. 102, č. 1.

⁴⁰⁹ *SOA Praha, RAV, inv. č. 3364, sign. II-2-IV-12, fol. 348-349* (19. července 1672).

⁴¹⁰ *SOkA Semily, AM Turnov, sign. IV-B-94* (s. d.).

Na situaci svých rodin proto věznění Turnované opakovaně poukazovali v suplikách o propuštění. Jako typický příklad lze uvést pasáž ze supliky Turnovanů vězněných v pražských arestech, zaslané v srpnu 1713 místodržícím: „*Nyní zase pro nepřítomnost u našeho hospodářství v tento tak pilný čas, nemohouce času jarního zaseti co naše manželky bídne do země zasely, a my pomoci sklízeti, snad toho Božího obilí polovice na poli zůstane.*“ Zároveň varovali před následky, jaké bude mít špatný stav jejich hospodářství na schopnost odvádět kontribuci, přičemž zmínili také úmrtí svého spoluvězně France Kryce. „*Nebudeli prostředek předně od Boha všemohoucího a od V[ašich] V[ysoce] Hrab[ěcích] Excell[enci] a M[ilos]ti vynaložený, spolu z našemi manželkami a dětmi v tento nebezpečný čas bídne krepírovati a naše hospodářství opustiti musíme, neb z našich spoluarestantníkův, který manželku a děti obživovati a J[eho] M[ilos]ti Cí[saršské] v placení kontribucí platen býti mohl, toliko od samého s[alva] v[enia] smradu život svůj dokonati a po sobě chudou vdovu a sirotka zanechati musel.*“⁴¹¹ Podobná obava zní ze supliky Václava Vejrycha, Václava Svobody kováře a France Tazlera z června 1719, kdy byli již několikátý rok věznění: „*A byt' bychme všemožně s naší krvavou prací a mozouly pomalu z týchž restův vyběřeti chtěli, nejsouce z arestův propuštění a na svobodné noze postavení, skrze to dokonalou rujnu nésti a jiného s manželkama a z dítkama nic, v našem starém věku a šedinách jedině žebráckou hůl očekávati musíme, v čemž nás sama mocnost Božská politovati může.*“⁴¹²

Vězni se navíc museli živit na vlastní náklady a byli tedy odkázáni na příspěvky z domova nebo vyprošenou almužnu.⁴¹³ V zoufalém postavení se jejich manželky odhodlaly osobně prosit za propuštění svých mužů. V předchozích kapitolách již byla popsána taková výprava dvou turnovských žen k apelačnímu soudu v lednu 1715. Do Prahy však tehdy nedošly, u Mladé Boleslavi je v hospodě, kde nocovaly, překvapil hruboskalský purkrabí s hraběcími myslivci. Prohledal jejich věci i je samotné a pobral jim všechny spisy co měly s sebou. Jedna z nich, Anna Klofeciová, byla ve vysokém stupni těhotenství a z leknutí, způsobeného tímto nočním přepadením, se prý ještě po několika

⁴¹¹ NA, SM, T-8-5, fol. 212-213 (praes. 11. srpna 1713).

⁴¹² NA, SM, T-8-5, fol. 277-278 (praes. 16. června 1719).

⁴¹³ Koncept supliky jednoho z vězňů v Bělé hejtmanovi (bělskému nebo hruboskalskému?) s prosbou o almužnu, aby si mohl koupit kousek masa, neboť manželka mu kvůli vlastní nouzi nemůže z domova nic poslat. Napsáno na rubu supliky, již prosí šest turnovských měšťanů svou vrchnost o propuštění z bělského vězení: *SOkA Semily, AMT, II-B-79a* [1714]. Titíž vězňové v jiné suplice o almužnu (opis): *tamtéž, II-B-125b* (29. dubna 1718).

dnech nevzpamatovala.⁴¹⁴ Další supliku se proto turnovské ženy Zuzana Tazlerová a Kateřina Vitaciusová rozhodly dopravit přímo do Vídně. Tam však byly zadrženy a dopraveny do Prahy. Protože se odmítaly podvolit a neustále se odvolávaly na své vězněné muže, byly odeslány ke krajskému úřadu. Ještě na podzim 1715 tam seděly ve vězení; jejich propuštění bylo podmíněno tím, že uposlechnou císařské nařízení o povinné poslušnosti a poddanosti.⁴¹⁵

Specifickou skupinu tvoří vdovy – majitelky gruntů.⁴¹⁶ Několik z nich se v našem zorném poli objevuje spolu s více než padesáti turnovskými muži, drženými v březnu 1713 v turnovském pivovaru a poté rozvezenými do několika arestů v Boleslavském kraji a v Praze. Jednalo se o ty, kteří se odmítli podvolit nátlaku krajských hejtmanů a zřeknout se starých privilegií. V Turnově tehdy zůstala seděla vdova Krycová (též Gritzin). Písemně si stěžovala na kruté podmínky svého věznění, a proto byli vizitací jejího arestu pověřeni krajští hejtmané. Hruboskalský hejtman Kröschl, na něj byl úkol přenesen, však shledal, že Krycová je bez pout držena ve světnici městského biřice a s výjimkou volného odchodu jí není v ničem bráněno. Kdyby prý nezůstávala ve své tvrdošijnosti a stále se neodvolávala na turnovské vyslance ve Vídni, mohla prý být už dávno propuštěna stejně jako čtyři jiné vdovy.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Podle následné supliky turnovských manželek apelačnímu soudu: *SOKA Semily, AMT, II-B-99* (15. ledna 1715).

⁴¹⁵ Srov. záznamy o císařských reskriptech: *NA, ČDK, inv. č. 517, kn. 68, expediční protokol – privata 1715, fol. 68-69, č. 166* (31. ledna 1715); *tamtéž, fol. 152, č. 61* (18. března 1715); opis místodržitelské intimace krajským hejtmanům z 3. dubna 1715, zasláný do Turnova: *SOKA Semily, AMT, II-B-113*; koncept místodržitelské intimace krajským hejtmanům: *NA, SČM, spisy, sign. 1715, X-g-7* (14. října 1715).

⁴¹⁶ Pro vesnické prostředí srov. Sheilagh OGILVIE – Jeremy EDWARDS: *Ženy a „druhé nevolnictví“ v Čechách na počátku novověku*. In: *HD*, 22, 1989, s. 5-49.

⁴¹⁷ Zpráva hejtmana Kröschla krajským hejtmanům: *NA, SM, T-8-5, fol. 12-13* (27. července 1713), přiloženo potvrzení turnovských radních: *tamtéž, fol. 14* (16. července 1713). K

Závěr

Popisovaný spor turnovských měšťanů s Františkem Josefem z Valdštejna byl vyvrcholením dlouhodobého napětí mezi poddanským městem a jeho vrchností. Konfliktních témat bylo několik. Právo várečné bylo městu fakticky odebráno již ve dvacátých letech 17. století. V druhé polovině téhož století byl Turnov nucen platit do vrchnostenské pokladny kontribuci z vyššího počtu osedlých, než za kolik byl oficiálně uznán; měšťané proto žádali o navrácení takto vzniklého přeplatku a oddělení města v kontribučních záležitostech od hruboskalského panství. Měšťané také delší dobu odmítali přijmout nová privilegia, jež byly vrchností navrhována. Považovali jejich obsah za příliš zavazující a obávali se, že by se tak dostali do mnohem nevýhodnějšího postavení. Domáhali se proto potvrzení privilegií udělených předchozími vrchnostmi.

Počáteční odpor obce proti návrhu nového privilegia vycházel z obavy proti zavádění novot, ačkoliv hlavní sporné pasáže byly obsaženy již v předchozích privilegiích (právo vrchnosti vypovědět neposlušného poddaného z města, poplatek za prodej gruntu při vystěhování, právo vrchnosti povolávat do své osobní služby děti měšťanů). Turnovští se snažili dokázat, že jejich předbělohorská privilegia nebyla spolu se všemi ostatními později nepotvrzenými poddanskými privilegii císařem roku 1680 zrušena. Důkazem měl být zápis Šlikova privilegia z roku 1613 v deskách zemských a také mylná domněnka, že privilegia udělená městu Albrechtem z Valdštejna (1628) a Maxmiliánem z Valdštejna (1647) potvrdila všechna starší obdarování. S tím souviselo také právo várečné, jež bylo městu v pobělohorském období fakticky odebráno a poté pouze dočasně propůjčováno. Vrchnost později mohla předkládat smlouvy s městskou obcí o propůjčení várek jako důkaz toho, že měšťané práva várečného v té době nepožívali.

Komise, jež byla na žádost Turnovských místodržícími jmenována, ovšem shledala, že jejich stížnosti na vrchnost nejsou oprávněné. Rozhodnutí místodržících vycházelo plně vstříc stanovisku hraběte z Valdštejna. Turnovští se tím víc upnuli ke svým privilegiím, v nichž viděli záruku svých svobod. Následná prosba o jejich confirmaci však byla panovníkem odmítnuta, turnovští poddaní byli označeni za člověčenstvím poddané (Leibeigene) a bylo jim nařízeno originály starých privilegií odevzdat. Úřady pak marně po privilegiích pátraly; obávaly se, že dokud budou privilegia v rukou neposlušných měšťanů, nepomine hrozba dalších nepokojů. Aktivity Turnovských přestaly být ze strany úřadů považovány za legitimní, ze stěžujících si měšťanů se stali „tvrdošíjní vzbouřenci“. Ani mnohaměsíční věznění nepřinutilo některé měšťany vzdát se a privilegia vydat. Zpočátku

téměř jednotný odpor obce však postupně slábnul. Na padesát Turnovanů bylo více než rok vězněno. Větší část radních se přiklonila na stranu vrchnosti.

Nová vyšetřovací komise pak v květnu 1714 celkem snadno přiměla naprostou většinu měšťanů slíbit vrchnosti poslušnost a poddanost (slib člověčenství). Vrchnost pak vzápětí městu udělila nové privilegium. Obyvatelé Turnova jím byli zbaveni „kmetičné poddanosti“, ovšem na grunty většiny z nich byla za trest uvalena robotní povinnost. Další body privilegia vycházely z předchozích návrhů, dříve pro město nepřijatelných. Sedm hlavních „buřičů“ bylo odsouzeno apelačním soudem k různě dlouhým trestům nucených prací a k vězení. Vrchnost pak nařídila jejich vyhoštění z města. Žádost vězňů o milost byla císařem zamítnuta a vzhledem k tomu, že turnovští měšťané dosud neodevzdali úřadům stará privilegia, prohlásil císař všechny obyvatele města za člověčenstvím poddané a veškerá jejich privilegia za zrušená.

Turnovští radní opakovaně a marně žádali o propuštění z tuhé poddanosti, privilegia prý nemohli vydat, protože je ukrývali někteří tvrdošíjnější sousedé. Naopak odsouzení měšťané se ve svých suplikách hájili tím, že jednali pouze v souladu s pověřením od celé obce; ani oni však prý o privilegiích nic nevěděli. Další výslechy odsouzených již probíhaly převážně před turnovským městským soudem. Franc Tazler, jako nejvíc podezřelý, byl při výsleších v Mnichově Hradišti opakovaně mučen. Privilegia se však ani po několika letech neobjevila. Teprve roku 1775 udělila vrchnost Turnovským nové privilegium a propustila je z člověčenství.

Je otázka, nakolik bylo rozhodování místodržících ovlivněno tím, že jak Arnošt z Valdštejna, tak později jeho syn František Josef z Valdštejna byli členy tohoto sboru nejvyšších úředníků. Spory mezi poddanskými městy a jejich vrchnostmi nebyly v tehdejší době nijak výjimečné, turnovský případ je však specifický svým dramatickým průběhem a důsledky, které pro celé město přinesl. Snad až příliš tvrdý postup vůči vzdorovitým měšťanům vyplýval z toho, že na ně bylo nahlíženo jako na pachatele trestných činů. Postavili se proti autoritě své vrchnosti, vzpírali se uposlechnout příkazy panovníka, stali se narušiteli veřejného pořádku.

Z dochovaných pramenů lze jen obtížně usuzovat na pohnutky jednání aktérů tehdejších událostí. Neprokázano se, že by na rozdílné postoje jednotlivých měšťanů během sporu mělo zásadní vliv jejich majetkové zázemí. V některých případech však lze pozorovat vliv příbuzenských vztahů a profesních vazeb.

Také v turnovském případě se lze setkat s některými prvky typickými pro lidová hnutí v raném novověku. Měšťané měli silnou nedůvěru vůči vrchnosti a úřadům. Standardním způsobem vyhotovené písemnosti považovali za podvrh nebo se domnívali, že jejich věznění a výslechy se dějí bez vědomí místodržících, z libovůle vrchnosti. Originály privilegií odmítali úřadům vydat a opakovaně prohlašovali, že je předají pouze samotnému panovníkovi. I zde se projevovaly prvky naivního monarchismu. Když odmítali přijmout nová privilegia navrhovaná vrchností, odvolávali se na císaře, který jim prý udělí lepší. Objevovaly se dokonce zvěsti, že císař dá Turnovu nového pána. V dobovém kontextu pozoruhodné je téma přirozené svobody člověka, jež se objevilo v pozdějších fázích sporu.

O celkových nákladech městské obce na spor nelze prozatím nic bližšího říci, a to ani v jeho prvním období do roku 1712, kdy se jednalo o záležitost celého města, tím méně pak v dalších fázích sporu. Znamé jsou pouze ojedinělé údaje o některých vydáních. V té souvislosti také nic nenasvědčuje tomu, že by se Turnovští stali obětí svého advokáta, který by je snad zjištěně podporoval v předem ztracené věci. Jak se zdá ze zachované korespondence, rady advokáta Lhotského, „právního přítele“ turnovských měšťanů v letech 1708–1712, byly střízlivé a je z nich patrná snaha jednat ve prospěch klienta.

Ze studia relevantních pramenů vyplynulo, že některá tvrzení L. Dědkové týkající se Turnova nejsou zcela přesná. Přiznávat turnovským měšťanům před Bílou horou takové svobody, jaké měli měšťané v královských městech, s výjimkou zasedání na zemském sněmu, je poněkud zavádějící. Šlikovo privilegium pro svijanskou část Turnova z roku 1613 sice přinášelo městu znatelné výhody, především potvrzení práva várečného a nahrazení všech platů, dávek a povinností jedním souhrnným platem, zároveň však umožňovalo vrchnosti nařídít neposlušnému měšťanu vystěhovat se pryč nebo povolávat děti měšťanů do své osobní služby. Nelze však popřít, že postavení Turnovských vůči vrchnosti se během 17. století zhoršovalo. Bylo již zmíněno odebrání práva várečného, městská samospráva byla omezena dosazením vrchnostenského zástupce (fiskálního rychtáře, aktuára) do městské rady. Turnovský spor lze považovat za modelový příklad prosazení absolutistických snah pozemkových vrchností na úkor dosud privilegovaných poddaných.

Tabulky

Tabulka I

Tabulka II.

Tabulka III

Tabulka IV, V

Tabulka VI

Příloha: Privilegium Františka Josefa z Valdštejna pro Turnov (15. května 1714)

Ediční poznámka

Text listiny je vydán podle neověřeného soudobého opisu (*SOA Praha, ÚSV, inv. č. 147, sign. I-1-23/1*). Je psán na 14 sešitých oboustranně popsaných foliích, poslední list je prázdný, pouze z vnější strany je uvedena dosud platná archivní signatura z 19. století. Na samostatném dvojlistu je připojen seznam gruntů, na něž byla uvalena robota. K tomuto seznamu je přišpendlen lístek s dodatkem. Podle úpravy textu je seznam konceptem. Novodobá foliace, tužkou v pravém dolním rohu, nebyla provedena příliš pečlivě. Folio 8 je uvedeno dvakrát (později byla rozlišena folia 8a, 8b), připojený seznam gruntů byl dříve vložen mezi stránky vlastního privilegia a v té poloze také očíslován (fol. 3–5). Text je psán česky, pouze přišpendlený lístek je v němčině. Text privilegia byl transkribován, německá pasáž byla transliterována. Doplnky editora jsou uvedeny v hranatých závorkách, škrtnuté pasáže jsou otištěny ve špičatých závorkách.

Edice

15. května 1715, Mnichovo Hradiště

František Josef z Valdštejna osvobozuje turnovské poddané z kmetičné poddanosti, do níž byli kvůli neposlušnosti uvrženi císařem. Na grunty, jejichž majitelé se provinili, uvaluje robotu při Valdštejnském nebo Nudvojovickém dvoře podle přiloženého seznamu (ruční robota 2, 4 nebo 6 dnů ročně při žních a při kosení a hrabání sena). Dále povoluje a nařizuje: svobodné přijímání nových měšťanů; právo vrchnosti nařídít v odůvodněných případech (např. kvůli neposlušnosti) nucené vyprodání z města v půlroční lhůtě; zakupování osob z vyšších stavů pouze se souhlasem vrchnosti; již usazené osoby z vyšších stavů se musí zavázat k plnění všech stanovených povinností; svobodné vydávání zhostů, při vystěhování z města poplatek za prodaný grunt (z každého sta zlatých 5 zl. vrchnosti a 5 zl. obci); zákaz zcizování pozemků od městských gruntů bez souhlasu vrchnosti; svobodné kšaftování (dědic může být z jiného panství, podmínkou usadit se ve městě nebo grunt převést na vhodného člověka, který se ve městě usadí); zákaz odkazovat nemovitosti k záduší; odúmrtí ve prospěch obce; rodiče mohou svobodně určit poručníky svým dětem, jinak poručníky jmenuje obec; vybrané tržné má být použito ve prospěch obce (nebude vybíráno na úkor vrchnosti a hruboskalských poddaných); potvrzuje obci držení lesa Farářství a přilehlé louky u Jizery v určených hranicích, potvrzuje užívání části toku řeky Jizery; potvrzuje užívání Podhruštického rybníčku, vodu z něj mohou rozvádět po městě; potvrzuje městu obchod se solí za roční plat 40 zl., šenk vína za plat 48 kr. z každého

vědra; plat z vinopalních kotlů 240 zl. ve dvou termínech, z masných krámů 130 zl.; na předvolání se kdokoliv z města musí dostavit na vrchnostenskou kancelář; zaručena ochrana vrchností i jejich úředníky; židé mohou ve městě pobývat pouze v osmi domech, židovské obchody nemají škodit křesťanům, sousedé nemají židy utiskovat. Povoluje, aby nechali na vlastní náklady vložit s císařským svolením toto privilegium do desk zemských.

[fol. 1']

Já, František Josef S[va]jté Římské říše hrabě z Valdštejna, dědičný pán na Velkých Skalách, města Turnova nad Jizerou, Klášteře, Valetšově, Zvířeticích, Zásatce, Studence, pán na Hradišti, Kněžnym Mostě, Solci, Dolných Malobratřicích, Bělý, Kuřivodech, Hieršberce, Bezdězi, Byšicích a Třebíči v Moravě, Jeho Milosti římského císaře, španielského, uherského a českého krále, skutečný komorník, tejna rada, sudí zemský a královský místodržící v království Českém, znám činím tímto listem obecně přede všemi, kdekoliv čten neb čtoucí slyšán bude, a obzvláště tu kde náleží.

Jakož jest Jeho Císařská a Královská Milost pro trestandlivou a celému království českému pohoršlivou neposlušnost, jak samým nejmilostivějším císařským, tak také od Jich Excellencí a Milostech královských pánův pánův místodržících prošlým nařízením opovrhnuté poslušenství, též beze všeho gruntu práva proti vrchnosti nevděčné jednání, a do vrchnostlivejch regalíách nepřisluhujícím způsobem se vtírání celému městu Turnovskému a obci poddané mé, pod datum v Vídni 30. ledna leta 1713, nejen toliko ty prv z milosti **[fol. 1']** vrchnostlivé nabyté vše a všelijaké privilegia nejmilostivěj kasirovati, ale přes to všechno ještě pod datum 22. února v témž 1713. roce je společně za pravé mé, dědičův, též budoucích pánův téhož města Turnova kmetičný a pravým člověčenstvím zavázaný poddaný deklarirovati jest ráčila, kterýžto poddanosti slib oni Turnovští poslušně a povinně vykonavše, mně v ponížené poddanosti o nové vrchnostenské milostivé nadání a obdarování vrouctně žádali a prosili. Jejichžto poníženou žádost vyslyše a byvše ta s vzáctnými přímluvami pánův pánův přátel mých za ně učiněnými, neméně od sebe v té podstatě a mocí daným reversem jakoby skutečnou přísahou stvrzen byl, v něm, jak mně tak budoucím mým, jakožto pánu a vrchnosti města Turnova, vždy věrný a poslušný poddaný zůstávati přislíbili, opodstatněna, tak dalece sem se k nim Turnovským pravým člověčenstvím mně zavázaným poddaným z vrchnostlivé ke všem mejm poddaným mající lásky a náklon[n]osti, by oni Turnovští, **[fol. 2']** poznávajíce těžkost svého předešlého přečinění a skrze to do velikých škod sebe samých svévolně uvalení, aby zase oni poddaní kmetiční moji Turnovští, též celá obec tím lépeji se rozmáhati, obydlí své zvelebovati, živnosti pilněj vyhledávati mohla nakloniti dal; zase k tomu cíli znova nížež psaným způsobem privilegiruji a obdarována činím, totižto.

Předně a ponejprve z té kmetičné a s pravým člověčenstvím mně patřící poddanosti, jak ouřad, tak celou obec mého poddaného města Turnova mým i na místě dědičův mých jménem

propouštím a je do předešlého způsobu poddanosti mně patřící uvrhuji a postavuji, s tímto ale znamenitým způsobem, poněvadž přitom vejž dočným [!] přečiněním jejich, mnozí sousedé Turnovští někteří nic aneb málo, mnozí pak více a zase díl z nich nejvíce vinni sou, slušnost pak spravedlnosti srovnala sebou pu[...?]ší by taky rozdíl mezi nimi v tom z správého člověčenství a kmetičné poddanosti stalého propuštění se učinil a ty vinnější a nejvinnější moji poddaní *[fol. 2']* Turnovští sousedé, proto nějaký trest a pokutu podnikli. Pročež tomu docela míti chci, by všichni ti, kteří v obzvláštním k těmto novým nadáním připojeným a pečeti mou stvrzeným registříku zejména se vynacházeti budou, ze živností svých jistý dni v roce ruční toliko práci při dvoře budto Valdštejském, aneb Nudvojovským dle došahlého nařízení sami osobně aneb skrze jiného podstatného dělníka, tak dlouho dokavad by ode mě neb budoucích mých zase osvobozene nebyli (pod pokutou uvržení se do předešle kmetičné poddanosti) robotovati povinni byli, však mimo toho vždy předce úřad téhož mně poddaného města Turnova bezevšeho skrátcení poctivě na cti dobře zachovalé a k tomu svobodné a žádné jiné vrchnosti člověčenstvím podrobené lidi za měšťane přijímati, a bez vyhledávání mně dědičův a budoucí vrchnosti jejich práva městského dle zdání svého uděliti a dopouštěti mohli, takového já i budoucí *[fol. 6']* vrchnosti neb jejich zřízení ouředníci jestliby proti takovému hodné příčiny nalezené nebyly, též přijímati máme; však každý takový ačkoliv i v městě rozený při přístupu jakékoliv živnosti povinen bude, od starodávna obyčejně konanou přísahu před ouřadem vykonati, dříve nežliby těchto privilegiích oučasten býti mohl.

Přítom tak jak předešle vrchnosti právo zněly a na budoucí čas obmezují a vyhrazují, kdybych já, potomci moji neb budoucí vrchnosti předcházející skutečně ouřední ouřadu městského zprávy jednoho neb druhého z obyvatelův téhož města bud mužského neb ženského pohlaví v týž obci déle míti a trpěti nechtěl, neb nechtěli, však z jistých hodných sobě k tomu bud pro neposlušnost anebo nějakou nenáležitou protimyslnost učiněnou daných příčin vždy moc měl a měli, takovou osobu aby se vyprodal aneb vyprodala a dům jiným člověkem tý hodnosti jak se svrchu píše osazen byl, dle libosti naší však daje takový osobě půl roku před tím věděti, rozkázati, v tom pololetním čase každý obojího *[fol. 6']* pohlaví, kterého by se tejkalo, to vykonati, učiniti a město pod uvarováním dalšího zameškání prázdnie býti povinen bude.

Co se pak vyššího stavu dotýče, kdyby někdo z vyšších stavův v témž městě mém Turnově zakoupení sobě učině[?] chtěl, bez obzvláštního dovolení mého neb budoucích vrchností jemu v tom ouřad dovoliti moci míti nebude, aniž já, moji potomci a budoucí vrchnosti takovým zbytečným zakoupením vyšších stavův měšťané pro zavarování všelikého nedorozumění obtěžovati nemíním a nemám, leda že by takový vyššího stavu též ti kteří se v ten čas v městě nacházejí a zakoupení mají, všemu tomu co jiné měšťané vykonávati povinni jsou obvyknouti podstoupiti a s nima trpící býti se zakázal.

Za druhé. Tuto milost purkmistru, radě, též celé obci poddaného města mého Turnova činím, jestliže by který měšťan téhož města odtud se jinam obrátiti a zlepšení živnosti své na jiném

místě hledati chtěl, ten netoliko té svobody a pořádnosti užití, ale také rada tu plnou moc a dostatečnost *[fol. 7^r]* mít má, jeho beze vši ode mě, dědičův mých a budoucích vrchností, též každého, jímž by připojen byl, překážky listem zachovacím neb fedrovním podle hodnosti a zachování jeho, kdyby toho žádostiv byl, bez ouplatku jako jednomu svobodnému a člověčenstvím nikoliv nezavazanému člověku podělití a v podstatě listu toho jeden každý z manželkou, dítkama a se vším jměním svým co by do Turnova přinesl, tam nabyt aneb zdědil, dle příležitosti své odtud se odebrati i také on sám i dítky jeho kdyby koliv chtěl na jiných panství křesťanským počestným způsobem v manželství vstoupiti mohl, a tak způsobem tím s člověčenstvím i jměním svým v ničemž dále zavázán ani podroben býti nemá.

Však který by koliv měštěnin neb soused dítky své věku dospělého obojího pohlaví (neužívající on v té příčině u vydávání listův zachovacích dětem svým dříve nežli let svých spravedlivých došly a stav svůj svobodný proměnití chtěly, žádných obmyslův, jež by lidská lest stihnouti mohla) jinam na cizí *[fol. 7^r]* grunty ven z města toho úmyslu byl, k stavu s[va]jtě manželskému zamlouvati a zadávati, to vedle uložení a jisté vůle Boží bez překážky vrchností učiniti moci bude, a kdo tak skrze vrchnost městskou pořádným způsobem a náležitým při ouřadě učiněným ohlášením propuštěn bude, ten může buď předtím neb potom dům a statek svůj roly a grunty prodati, speněžiti a jmění své jinam dle líbeznosti obrátiti a odnésti, v čemž mu ode mně, ani dědičův mých i budoucích vrchnostech[!] žádná překážka státi se nemá. Také já ani oni, buď k němu, manželce, dítkám, ani k ničemu což by měl, míti nebudu a nebudou, to však přitom pro sebe, dědiče a budoucí vrchnosti podstatně vyhrazují, že jeden každý takový dům svůj takovému v podstatu při začátku učiněného obmezení hodnému a zachovalému člověku prodati a osaditi povinen bude. Stale pak k němu od starodávna patřící (mimo svobodných rolí), jsouce mně jistým platem, který se v registrách urbarních, tak snadno každému k vůli rozváděti nedají, zavázání, nikoliv odcizovati a roztrhnouti nemá.

[fol. 8^a] Jestli by pak od takových gruntovních rolí pro důležitou potřebu svou, zůstáváje ještě v městě usedlým, něco na věčnost jinému odprodati přinucen byl, má k tomu ode mě, dědičův mých a budoucích vrchností nebo za kanceláře od ouředníka v ten čas nad městem Turnovem nařízeného k tomu sobě dovolení žádati, aby ten k důchodu dle register urbarních vycházející plat dle proporcí na druhého převeden býti mohl, jinaké žádný takový prodej roly platný býti nemá a každý, který by takového domu v držení byl, od kterého některé poly[!] odprodané jsou, a k tomu dle urburu od starodávna náležel, by moc míti má a bude takové zase v tej ceně jak nejprve odprodané byly, vyplatiti a k svému gruntu připojiti, tak aby z roztrháním polí grunty nescházely, nýbrž v podstatě a celosti své užíváme, býti mohly. Půjčkou pak na budoucí vyplacení role zastaviti se nezbraňuje, však aby plat k rozdělení nepřišel a urbarní registra skrze to zmatené nebyly, a jako jeden každý takový, který se s celým jměním svým z města vystěhovati chtěl, jistým platem *[fol. 8^a]* z každého sta jmění svého vrchnosti zavázán byl, takový plat pak dokonale vyvržený nejní a tím způsobem při vůli vrchnosti pozůstával, aby oni na časy budoucí zbytečnému zameškání

se vzniknouti nemohly, z obzvláštní milosti to na takový způsob změní, aby jeden každý, který by jak z svrchu podotknuto celým jměním svým se z města vystěhoval, ničemž daleji mimo od každého sta zlatých rejn[ských] prodaných nemohovitých gruntův svých k důchodu mému, dědičův mých a vrchností budoucích od sta zlatých pět zlatých a obci pět zlatých odvésti a složití povinen byl. Jiným ničemž ode mně, dědičův mých a budoucích vrchností při již dočteným vystěhováním obtížován býti nemá. Při kterémžto celého punktu uděleným nadání úřad pilně pozorovati bude těch živností, kteréž v nad oznámeným registříku jmenování a k robotě potažení sou, tak aby oni napřed vše svývolně prodlužuje a žádného hospodáře na místě svém nestavíce, žádaje od ouřadu propuštění, takového [fol. 8b'] nedošáhly, dokavad by na místě svém zase způsobného hospodáře pod tíž břemenem roboty nepostavili. Pakliby kdo v tom na ten způsob se nezachoval, tehdy ten a takový, jakožto proti patrnému tohoto nadání vyměření hřešící, kde koliv se vynacházeti bude, do předešle kmetičné mně patřící poddanosti tažen býti má.

Za třetí. Každému měšťanu města Turnova svobody se dopouští, aby jměním a statku svým, kterýž by nyní bud v Turnově neb jinde na gruntech mých jměl aneb zejskati mohl, budto na věcech dědických vlastních prodajných mohovitých i nemohovitých, hotových, základních prostalých listy ujištěných i neujištěných důležitých dluzích a spravedlnostech, jak by se jmenovati mohlo, bud díl neb všecko (však bez roztrhování gruntův vrchnosti platem zavázalých) za zdravého rozumu a života neb na smrtný postelí kdy a kde on chce pořizem zapisovati, těmi podobnými kšafy řídití a ustanoviti, též k záduší dle libosti své (mimo [fol. 8b'] gruntův nemohovitých) odkaz činiti, přičemž také ode mně, potomkův mých budoucích vrchností i každého překážky, pokudž toliko takové pořizem při právě ob stojí a proti obyčejům neželí, chránění a zachování býti mají. A jestli by kdo, jsa zdrav, aneb v nemoci leže, jmění svém jakémž koliv, jak vejš obmezeno jest, učinil a sobě sepsal nebo sepsati dal, budto mužského neb ženského pohlaví a je před konšele zavřené a zapečetěné nebo otevřené přinesl a položil nebo k sobě jich požádaje, jim k ruce to dal, před ním oznámil a se přiznal, že v tom sepsání před nimi položeným aneb jim v ruce daným jeho jistá a konečná vůle jest, tehdy takovým jaký prvnějším způsobem to dání neb odkázání učiněný, na kohož by koliv se vztahovalo, aby tak mocné, pevné a stalé bylo, jako se před právem zahájeného soudu[?] podle všeho pořádku práva dalo a stalo a ten každý bud mužského neb ženského pohlaví komuž by koliv, tak jakž již čteno a oznámeno jest, dáno neb odkázáno bylo, aby podle téhož dání neb odkázání toho [fol. 9'] skutečně užiti mohl. Podobně jestliby kdokoliv živnosti své vyhledávaje po světě pracující někde jinde na cestě neb jinak kterak koliv nemocí zastížen byl, tehdy kdež by se koliv přitřel v městě neb městečku, ve vsi neb jinde, přivolaje dobrých lidí z konšelův dvouh neb třích osob, neb jiných na cti zachovalých a hodnověrných lidí, před těmi, jakž by koliv o svém statku zřídil a poručil, to poručenství, jestliby toliko proti právům městským a obyčejům města Turnova nebylo, v svý podstatě státi a zdrženo býti má, tak jakoby před purkmistrem a konšelem v Turnově (jak nahoře psáno) zřízeno a kšaftováno bylo a pokudž by kdo z nich bez poručenství aneb kšaftu z tohoto světa sešel a dědičův po sobě nepozůstavil, tehdy

ten statek jeho podle práva na bližšího přítele jeho odkudž koliv aneb kdež koliv by ten jistý přítel jeho byl připadl, však taková osoba obojího pohlaví, na kohož by statek nemohovitý totiž dům a role připadl, neb jakým koliv obyčejem přišel, bude povinen tu v Turnově se *[fol. 9^v]* osaditi a jestli by se osaditi nemohl neb k tomu se nezdálo, tehdy bude ho moci prodati aneb dáti člověku hodnému a nezávadnému, kterýž by se mně, potomkům mým i budoucím vrchnostem a té celé obci turnovský hoditi mohl a dostatečným býti uznal.

Jestli by pak po smrti některé osoby obojího pohlaví žádný přítel přirozený s dostatečným průvodem v roce pořád zběhlým nalezen a doptán býti nemohl, tehdy ten všecken statek, jsouce městu od předešlých vrchností odoumrtí postoupeno, přičemž i na budoucí časy bez všelikého nátisku zanechání býti mají, při obci svrchu psaného města mého Turnova zůstávati má a ouřad ten statek prodávíce a dluhy, on by který spravedlivý se vynášly splatíce, grunt ten osaditi. Slušně mají a co by po tom osazení a dluhův splacení více statku zbylo, to na obecní dobré s vědomím mým, dědičův mých a budoucích vrchností neb ouředníkův zřízených obrátiti obci, z toho náležitý počet pokaždý učiniti a mezi jiné obecní důchody do příjmu uvésti dáti povinni *[fol. 10^r]* budou, však přitom všem právo na 10 let vostává těm, který by na vojně anebo skrze rei publicae causa v jinších zemích se nacházeli.

Nevylíhal li by ten statek neb pozůstalost na zaplacení spravedlivých dluhův, tehdy má magistrát všechny věřitele, žádného neopouštěje, z předcházející citací per valous k určitému dni před se povolati, mezi nima pořádnost dluhu před se vzíti a pak dobrovolné porovnání by jeden každý od něčeho upustil jim raditi, pakliby k místu a konci takové přivésti nemohli, tehdy to vše na mně jakožto milostivou vrchnost a první instancí zvněsti a delší právní decisí očekávati.

Za čtvrté přeci také často jmenovaným poddaným mým města Turnova, aby jeden každý, kteréhož dítek nezletilých po sobě zanechal, jim za poručníky koho by chtěl jmenovati, zříditi a ustanoviti mohl, takž celá že v tomu se dopouští manželku svou, dítek vlastních matku, aneb ku komuž by on důvěrnost svou *[fol. 10^v]* měl, aby on neb ona nad dítkama jeho spatkem[!] i jměním jejich věrně správu držela, k tomu zříditi a učiti a pokudž by který otec bez poručení neb podobného kšaftu odemřel[!], to při zvyklostech obyčejích a právě zanecháno a zůstaveno býti má, aby ouřad téhož města, jakožto vrchnost nad osobama i nad statky také věrně spravovati hleděli, aby sirotci když by let svých došli, poctivě náležitě opatření od nich míti a své bud po otci neb mateři nápadní neb jiné zdědilé zboží spolu i s užitkem bez újmy a zmenšení ujímati a v moc svou uvésti mohli. Nebo kdyby se toho nestalo, tehdy netoliko rada tehdejší, ale také všickni v ouřadě budoucně následující spoluradní nezletilým těm v tom zavázání jsou a z toho počet a odvod vydávati musejí a povinni budou. *[fol. 11^r]* Naproti tomu, když rada povinnost svou v tom vykoná a takové lidi za poručníky zřídí, kterýmž by poručenství to svěřeno býti mohlo, tehdy nezletilý přijdouce k dospělým letům svým a jestli by v tom jejich možnost postačovala k jednomu i druhému budou věděti, jak se zachovati, nad čemž všem jak za tak budoucí moji sobě dle řádu právního moc vrchního poručenství zachovávám.

Za páté. Obyvatelstvo téhož mého dědičně poddaného města Turnova od předešlý vrchnosti někdy nadání dosáhli, na tržné co se k ruce vrchnosti v čas trhovej trpejí[?] jarmarcích (mimo mejta neb cla, na které na díle od předešlé vrchnosti a potom J[ejich] M[ilostí] Císa[řských] a Králov[ských] obdarování byli, a k obecnému lepšímu užívají i na časy věčné užívati moc a vůli mají (vybíralo, aby k lepšímu obci toliko beze škody mé, potomkův, též budoucích vrchností, též poddaných panství skalského vybíráno a užíváno bylo, přičemž jich i na časy budoucí), byt by i více jarmarkův se vyjednati mohlo, *[fol. 11^v]* pozůstávají, však aby takové tržné přijíždějícím a jdoucím trpělivě pro vlastní své dobré a zvelebení jarmarkův a trhův dle obyčeje jiných měst vybírali a k obecnému dobrému obraceli. Podobně

šesté. Jsouce týž měšťané vedle někdejšího obdarování v užívání jednoho lesu neb stráně pod městem, jenž slově Farářstvím turnovským dolu až k Jizeře ležícím, též jedné louky a luhu, který při tom v dole pod touž strání a lesem podle Jizery jest, kteréžto vše tak to mezmi opatřeno bylo a zůstává, totiž

všechn ten les a strán pod týmž Farářstvím turnovským dolu vše až pod Jizeru, od toho příkopu, kterýž dělí to Farářství, les a strán veskrze nadíl běžice, až do hranic Hruštiského Farářství a odtud předce dolu k Jizeře pokud meze ukazují i také louka a luh v dole pod touž a strání s lesem při Jizeře zase z vrchu na strán, vše až právě k polím farářským, kde se ty příkopové již jmenovaný počínají dělice Farářství vše dolu podle vody, což koliv mezi *[fol. 12^v]* Jizerou a tím příkopem jest, až k Podkostelnímu mlejnu splavem dříví pro potřebu městskou a dále tekoucí Malou Jizerou až města[!] ty kde zasej do Hrubé Jizery padá, podobně Hrubou Jizeru vedle městských luk a rolí od zhory[?] z rohozeckou stranou mezující, až ke mlejnu Shořalému a od téhož mlejna Zhořalého po jedny straně k městu až k Hlubokému ouvozu proti Nudvojevskému dvoru, přičemž podobně bez všelikého ouplatku mně, potomkům mým i budoucím vrchnostem, a jiné jakékoliv překážky na časy budoucí a věčné zanechaní býti mají. Majíce též

sedmé z obzvláštního obdarování vůli rybníček Podhruštický i s vodou po trubách k svému pohodlí po městě rozváděti, v témž a takovém užívání tej vody, též bez všeliké vymyšlené ouhony a přítržky vždy zůstávati mají, nyní i na časy věčné. Též

osmé podobně nadání na handl solní, šenk vinný, lázeň a na strouhu tekoucí od lázně až k mostu a do Jizery vpadající, kteréžto nadání sice před rukama nejní, toliko v jiným něčem podotknuto se nachází. *[fol. 12^v]* Nic meněji měšťanův nynějších i budoucích při tom pozůstávají, aby handl solní v městě k obecnému lepšímu však po zapravení mně, potomkům mým a budoucím vrchnostem, tak jak posavad činili platu ročního 40 flr, totiž při svatém Jiří 20 flr. a při svatém Havle 20 flr., každý za 60 kr. počítaje, svobodně vésti a užívati mohli a z takového handle solního na časy věčné k většímu ouplatku mimo dotčených 40 flr. ročně potahované nebyli a býti nemají. Napodobně jak k obecnému lepšímu tak jeden každý z měšťanův, víno všelijaké přivážeti, pod obručí ven z města prodávati, nebo na pinty v kterýkoliv čas šenkovati svobodu míti mají, však aby mně, potomkům mým a budoucím vrchnostem z každého vědra co by se v městě bud kde koliv na

pinty vyšenkovalo, tak jak posavad se činilo čtyřiceti osum krej[carů] platu bez všeliké srážky skutečně vycházivalo a zapraveno bylo, jak o tom, kterak to vše v příčině k vyšetření co by se kdy vyšenkovalo v instrukci sice obmezeno jest, po čem kdyby zase k vyzdvižení přišla, bez **[fol. 13']** ouplatku k důchodům panským mimo coby obci s takový vycházivalo užívána býti má a může, jako i řeka od lázně tekoucí až v ty místa, kde zase od Jizery vpadá, na časy budoucí svobodně užívati moci budou. Přitom z kotlů vinopalných povinni budou řečené do důchodu mého na dva termíny 240 flr. jako i z krámů mastných 130 flr. bezevší odpornosti odváděti, naproti tomu já ani budoucí vrchnosti skrze můj vlastní pálení nějakou překážku činiti nemám.

Za deváté, kdyby jeden druhý neb jich více na kancelář páně citirovaní byli (poslušně postaviti) a co jim jménem vrchnosti slušného předneseno neb odtad nařízeno bylo a proti svobodami jejich nečelilo, jako věrný dědiční poddaní se vši ochotností plniti a vykonávati, což až posavad s ochotností učinili. Pročež k takovej poslušný povinnosti povinni jsou, též v poplácích podle vejš vystavených klausulích se tím i tuto na budoucí věčný časy zavazují a upevňují. Naproti tomu

za desáté ve všelikých svých důležitostech a potřebách, pokaždý slušného zastání a přichránění ode mně, potomkův mých i budoucích vrchností a v ten čas zřízených **[fol. 13']** ouředníkův dle slušného ucházení svého užiti a nalézti mají a uznávajíce

za jedenácté často jmenované obyvatele, že skrze rozmáhání židovstva, obchody a živnosti jejich k ztenčení přichází i o to mně snažně a pokorně žádali, jich v tom na časy budoucí zaopatřiti a takovému rozmnožení přítrž činiti.

Pročež povážíte já sám a nechtíte tomu, aby křesťané skrze židy na skázu přišli neb na obchodech svých újmu a zlechčení trpěli, v tom jich tak to sám od sebe i potomky mé i vrchnosti budoucí opatřuji, ujišťuji, aby jestliby dokonce po časích takové židovstvo pro příčinu ve vši a jisté obrany své dokonce z města vypuzeno býti nemohlo, aspoň žádná mimo v těch osmi domův neb bytů v městě se usaditi nebo zdržovati dovoliti moci míti nemá, podobně i přitom šetřiti, aby týž židé obchody své bez ublížení křesťanstva vedli a lidem neubližovali. Však židi také od sousedův utiskáni býti nemají, tak aby společně v pokoji pozůstávati mohli.

Posledně jsouce té naděje, že úřad a celá obec, poddaní moji často psaného mého dědičně poddaného města Turnova **[fol. 14']** nad Jizerou dle zakázání a reversu svého se po všechny časy ke mně a dědicům mým věrně poslušně a poddaně zachovají a všeliké k jich zvelebení a celému městu k prospěchu nařízené pořádnosti a ustanovení bedlivě vykonávati šetřiti a dle toho postupovati a řídití budou.

Pročež z obzvláštní milosti k nim nakloněn jsa a chtěje, aby oni tudý zcela k věcímu zrostu přijítí mohli, z dobrým rozmyslem a radou, jakožto dědičná vrchnost jejich, toto nové jim udělené nadání jim vnově prokázanou milost na místě svém, dědičův a potomkův svých i budoucích vrchností a držitelův mého dědičně poddaného města Turnova ve všech v tomto nadání podotknutých punktích, artikulích, klausulích ještě jednou schvalují a upravují, tak že oni

purkmistr, konšelé a celá obec nadepsaného města Turnova nynější i budoucí dočeneného vnově jim uděleného privilegium ve všech artikulích v něm obsazených pokojně užívati beze vsí překážky mé, dědičův *[fol. 14^v]* mých a budoucích vrchností i sice jednoho každého člověka nyní i na časy budoucí, na čemž všem a jednomu každému z mých oficírův a poddaných, obzvláště pak mému hejtmanu nad Turnovem zřízenému pro čas nynější i budoucí dostatečně poroučím, aby často jmenované purkmistr a rada, též obec v témž městě při dočenených jim vnově udělených privilegiích a svobodách pokojně zastaviti hleděli, se proti nim nestěžovali, též také jinému žádnému takového co předešle bráti, nedopouštěli pod uvarováním mé nemilosti a přísného trestání.

Aby ale při takovém ode mně došáhnutým nadáním tím lépe upevnění a ujištění byli a ta má jim prokázaná milost dostatečně spatřena býti mohla, tuto jim ještě obzvláštní milost činím, by toto nové obdarování mé s povolením J[eho] Mil[osti] Cís[aršské] jakožto krále českého pana pana nejmilostivějšího pro věčnou památku, pevnost a stálost ve dsky zemské podle obyčeje zvyklostí a dobrého pořádku slavného království českého, na jejich vlastní náklad vložiti a *[fol. 15^v]* vepsati dáti mohli. Pro všelikou toho jistotu a upevnění, co tuto obsaženo a psáno jest, rozkázal sem s dobrým rozmyslem k tomuto nadání a listu pečeť mou přirozenou hraběcí vedle podpisu ruky mé vlastní přitisknouti, pro lepší toho všeho důvěření dožádal sem vysoce urozeného pana pana Jana Josefa Svaté římské říše hraběte z Valdštejna, pana na Křivoklátu, Duxu a Obrleütensdorfu J[eho] M[ilosti] Cí[sařské] skutečného komorníka (tit.), jakožto pana bratra mého nejmilejšího, též vysoce urozeného pana pana Kajetána Krakovského Svaté římské říše hraběte z Kolovrat pod slavným kuttensenským regimentem skutečného hejtmana, že sou takový též podepsali a pečeti své však sobě i dědičům svým beze škody přitisknouti dali. Jehož jest datum v zámku Hradištském dne 15. měsíce maii leta 1714. etc.

Registřík,

[fol. 3ʹ]

který k novým obci <turnovské> mého poddaného města Turnova nad Jizerou pod datum v zámku Hradištským patnáctého maji sedumnácte set štrnáctého leta udělený privilegiím patří a na něj takové privilegia v prvním punktu se revocirujou, totiž z kterejch domův jaká, kde a kdy rukovitá robota ročně se vykonávati má, tehdy míti chci a povinnost bude z jednoho každého následovně jmenovaného domu, totiž

- [1] z Maxa Jeníkovského
- [2] z Maxa Litického
- [3] Jana Subitanského
- [4] Daniela Benátského
- [5] Jana Fiescherovského
- [6] Mikoláše Budenšacského
- [7] Jana Vitaského
- [8] Samoele Vodslonského
- [9] Jiříka Černohauského
- [10] Václava Syračekského
- [11] Václava Kalinovského
- [12] Václava Přesličkovského
- [13] Jana Lebedovského
- [14] Daniele Vitaciuského
- [15] Jana Janouševského
- [16] Jiříka Jankovského
- [17] Václava Fišerovského
- [18] Václava Šackského
- [19] Václava Klofecskeho
- [20] Mikoláše Eclerovského
- [21] vdovy Pecinovského
- [22] vdovy Čejkovského
- [23] vdovy Bartonovského

Robotu jednodenní ve žnech a jednodenní v sekání a

hrabání sena, tak tedy ročně dva dni <vykonávati> z těchto ale totiž

- | | |
|---------------------------------|------------------------------|
| [24] Samoele Vitaciuského | [37] Gabriele Volnýského |
| [25] Daniele Svobodského | [38] Václava Pokornýského |
| [26] Daniele Benátskýho | [39] Tomáše Kramářského |
| [27] Daniele Laštovického | [40] Theofila Poželtského |
| [28] Jana Jiříka Paceldtovského | [41] Jiříka Trmalského |
| [29] Samoele Soukalského | [42] Václava Millerského |
| [30] Václava Rovenského | [43] Fenrycha Vorelského |
| [31] Karla Millerského | [44] Abrahama Chlumeckýského |
| [32] Adama Termallského[?] | [45] Václava Grubnerského |
| [33] Jana Přepeřského | [46] vdovy Guncovského |
| [34] Jana Rubešského | [47] vdovy Budinckovského |
| [35] Jana Christmanského | [48] vdovy Krycovského |
| [36] Jana Kobuského | |

dvoudenní ve žnech a dvoudenní v sekání a hrabání sena a tak ročně čtyry dni, item z následujících <totiž> jmenovitě [pokračuje na fol. 5^r]

[z pravé strany přišpendlen listek]

[fol. 4^r]

- | | | |
|---|------------------------|---|
| { | [49] Wentzl Fischer | diese folgende sind gar nicht in denen |
| | [50] Wentzl Hack | robothstägen zu dato eingezogen, nemblich |
| | [51] Wentzl Klofecz | [54] Wentzl Hrachowetz |
| | [52] Nicolaus Etzler | [55] Thomas Buschek |
| | [53] NB Wentzl Swoboda | [56] Georg Kratochwile |
- diese sind in die kleine roboths classa
gesetzt worden, weylen wegen
ihrer so großer submission
die hh. commissarii vor sie [!] intercediret haben.
- | | |
|--|----------------------------|
| | [57] Frantz Tasler |
| | [58] Wentzl Swoboda Kowarž |
| | [59] Samoel Klofetz |
| | [60] Wentzl Meysner |

[61] Samoele Groského
[62] Samoele Vejrychského
[63] Václav Vodslonského
[64] Václava Vejrychského
[65] Vavřince Msenského
[66] Václava Jikaveckého
[67] Daniele Zabranského
[68] Samoele Pecinovského
[69] Jana Vitaciuského
[70] Jana <Roského>Rosovského
[71] Jana Jiříka Vejrychského
[72] Samoele Čejkovského
[73] Servatiusa Kobuského
[74] Jan Reßelského
[75] Jiříka Donátského
[76] Adama Šeterského
[77] Jiříka Paulského
[78] Kristiana Vejrychského
[79] Daniele Khaulského
[80] Jana Černovický<ského>
[81] Jana Dlouhého
[82] Adama Bušekského
[83] Františka Kobuského
[84] Adama Dreyšuchského
[85] Balcara Pacovského
[86] Samoele Svobodského
[87] Jana Procháskýho
[88] Jana Eclerovského
[89] Jiříka Králského
[90] Jana Paceldtského
[91] Samoele Subitanského
[92] Samoele Králského
[93] Václava Hradištského
[94] Daniele Sebakového

[95] Jiříka Petrakového
[96] Mathiaše Kubešového
[97] Jana Pacovského
[98] Václava Štříšekského
[99] Jiříka Kalinovského
[100] Sigmunda Vorelského
[101] Theofila Rašovského
[102] Jana Mazánekovského
[103] Jana Roskoveckého
[104] Daniele Vejrychského
[105] Václava Frejšlaskského
[106] Samoele Khaulského
[107] Jana Svobodského
[108] Václava Sieberského
[109] Jana Zázvorkového
[110] Jana Slavíkského
[111] Jana Hauděského
[112] Jana Klofeckého
[113] Adama Strakového
[114] Václava Novákového
[115] Jana Pacovskýho
[116] Henrycha Čejkovského
[117] Samoele Svobodského
[118] Samoele Cibulákského
[119] Jana Strak<ového>y
[120] Jakuba Pusty

[fol. 5^r]

třidenní ve žnech a třidenní v sekání a hrabání
sena a tak ročně šest <denní> dní vykonávati
<přitom sobě zanechávám těm, který ještě
v arestu zůstávají>

[fol. 5v] a nejsouce ještě všech renitentův živnostě a domy v tomto rejstříku (pro příčinu že dílem zběhli, dílem pak až posavate v arestu skutečně inkvisicí podrobené sou vejpověd očekávají) postavené, pročez těch a takových budoucí pokuta <sobě milostivá> jakožto vrchnost jejich, do které robotní classi postavení býti mají, sobě tuto hlavně vyhrazuji a zachovávám, jehož datum jest na mém zámku Hradiským dne 15 may leta 1714.

Použité prameny

Národní archiv v Praze

Apelační soud (AS): knihy inv. č. 149.

Berní rula (BR): inv. č. 31.

Česká dvorská kancelář (ČDK): knihy inv. č. 515, 516; spisy: inv. č. 759, sign. IV D 7, k. 560, Turnov.

České gubernium (ČG) – Commerciale 1731–1754: 1752, sign. E 1-2.

Desky zemské větší (DZV): č. 136, 638.

Stará manipulace (SM): sign. T-8-5, P-106 / T-28.

Staré české místodržitelství (SČM):

knihy (dříve součástí sbírky Komorní knihy) č. 1042, 1043, 1065, 1193, 1151, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1255, 1256, 1288.

spisy sign. 1715 X-g-7; 1716 IV-e-14, VII-f-20, VII-g-38, X-e-31b; 1718 VII-e-23, VIII-g-13; 1722 XII-d-14.

Tereziánský katastr (TK): inv. č. 427, k. 71, fol. 1-8.

Valdštejniana (VL): inv. č. 31, sign. F 67/17, fol. 52-53.

Státní oblastí archiv Praha

Krajský úřad Mladá Boleslav 1735–1850 (KÚ Mladá Boleslav): inv. č. 165.

Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště (RAV): inv. č. 129; inv. č. 2522, sign. IX-K; inv. č. 3364, sign. II-2-IV-12 (fol. 348-349).

Ústřední správa valdštejnských velkostatků, Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bězdězem, Doksy (ÚSV): inv. č. 147, sign. I-1-23/1; inv. č. 227, sign. IV-7-11, k. 6; inv. č. 5324, k. 271.

Státní okresní archiv Semily

Archiv města Turnova (AMT): knihy č. 29, 31, 40, 41; spisy sign. II-B, II-E.

Sbírka rukopisů: č. 115.

Archiv hlavního města Prahy

Sbírka listin: sign. PGL II – 3105, PGL II – 3495, PPL IV – 3201, PPL IV – 9595.

Sbírka rukopisů, č. 1553, 1554.

Muzeum Českého ráje v Turnově

Sbírka rukopisů: sign. R-132.

Šimák J. V.: inv. č. 319, 353.

Edice pramenů

DOSKOČIL, Karel (ed.): *Berní rula, sv. 2. Popis Čech r. 1654, díl I, II.* Praha 1953, 1954.

- CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie (edd.): *Berní rula, 8–9. Kraj Boleslavský*. Praha 2001.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.): *Constitutiones Regni Bohemiae anno 1627 reformatae*. Codex juris Bohemici, V, 2. Praegae – Vindobonae – Lipsiae 1888.
- PODLAHA, Antonín (ed.): *Hammerschmidova Historia Pragensis*. Zvl. otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, předloženo 20. 4. 1891, s. 105-256.
- KOVÁŘ, Martin (ed.): *Korunovace císaře Karla VI. na krále českého dne 5. září 1723*. In: Sborník historického kroužku, IV, 1903, s. 101-115, 129-144, 221-236.
- ČERNÝ, Jan (ed.): *Kronika Turnovská první doby XVIII. století. Psána svědkem událostí Kristianem Vejrichem, měšťanem Turnovským*. Praha 1864.
- ČÁŇOVÁ, Eliška (a kol., edd.): *Prameny k nevolnickém povstání v roce 1680*. Praha 1986.
- HAAS, Antonín (ed.): *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1526*. Codex juris municipalis regni Bohemiae, IV, 1–3. Praha 1954–1961.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.): *Privilegia města Turnova*. In: Třetí zpráva musea Turnovského za léta 1893–1896. Turnov 1897, s. 1-64.
- MAUR, Eduard – PÍŠOVÁ, Dagmar (edd.): *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene*. In: Historická demografie, 18, 1994, s. 7-67.
- PAZDEROVÁ, Alena (ed.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko, I, II*. Praha 1994.
- CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLÍČEK, Josef – RAJTORAL, František (edd.): *Tereziánský katastr český, 1, 2. Rustikál*. Praha 1966.
- BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁŇOVÁ, Eliška – LIŠKOVÁ, Marie – RAJTORAL, František (edd.): *Tereziánský katastr český, 3. Dominikál*. Praha 1970.
- BOHÁČEK, Jan (ed.): *Tereziánský katastr pro město Turnov – rustikální fase a vizitace*. In: Archivum Paradisi Bohemici aetatis novae et recentioris, I, Turnov 2003, s. 85-214.
- Z hospodářských instrukcí vydaných okolo r. 1689 hrabětem Arnoštem Josefem z Waldšteina na panství Hruboskalském a Hradištském nad Jizerou*. In: Archiv český, XXIII. Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698. Josef Kalousek (ed.). Praha 1906, s. 513-539.

Tištěné prameny

- z CHOTĚŠOVA, Krystián Joachym: *Nový titulární kalendář ke cti s. Václava [...]. K letu Páně 1712*.
- WUSSIN, Caspar: *Dictionarium von dreyen Sprachen, Teutsch, Lateinisch, und Böhmisch*. Prag 1700-1706.
- WUSSIN, Caspar Zacharias: *Lexicon tripartitum oder Teutsch-Lateinisch- und Böhmisches Wörterbuch. Dritte Aufgag*. Prag 1742-1746.

Použitá literatura

- BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvícenská reformy*. Studie ČSAV, 20. Praha 1985.
- BENDA, Adolf: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung*. Gablonz a. d. Neisse 1877.
- BLICKLE, Peter: *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800*. München 1988.
- BUDIL, Vladimír: *Valdštejnové na Boleslavsku (Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století)*. In: Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska. Mladá Boleslav 1969, s. 47-69.
- COGAN, Miroslav: *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 13, 2000, s. 50-71.
- CZEIKE, Felix: *Historisches Lexikon Wien*, 5. Wien 1997
- ČECHURA, Jaroslav: *Broumov v srpnu 1680: epilog selské rebelie*. In: Ladislav Soukup (ed.): Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám. Praha 1995, s. 198-205.
- ČECHURA, Jaroslav: *Broumovská rebelie*. Praha 1997.
- ČECHURA, Jaroslav: *Člověčenství*. In: Právněhistorické studie, 33, 1993, s. 33-52.
- ČECHURA, Jaroslav: *Rolnické revolty raného novověku – přehled středoevropského bádání*. In: Český časopis historický, 97, 1999, 2, s. 332-357.
- ČECHURA, Jaroslav: *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001.
- DĚDKOVÁ, Lidmila: *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*. In: Sborník archivních prací, XXVIII, 1978, 2, s. 292-355.
- DĚDKOVÁ, Lidmila: *Problematika právního základu tzv. municipálních měst v Čechách*. In: Karel Malý (ed.): Městské právo v 16. – 18. století v Evropě. Praha 1982.
- FIŠER, Rudolf – NOVÁČKOVÁ, Eva – UHLÍŘ, Jiří: *Třebíč. Dějiny města I*. Brno 1978.
- FRANKOVÁ, Lidmila: *Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města)*. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 11-18.
- GEBAUER, Jan: *Slovník staročeský. Díl I (A–J), díl II (K–N)*. Praha 1970 (2. vyd.).
- HAAS, Antonín: *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*. In: Právněhistorické studie, IV, 1958, s. 153-184.
- HAAS, Antonín: *Soupis privilegií měst a městeček ve Východočeském kraji (české části) od roku 1526*. In: Sborník prací východočeských archivů, II, 1972, s. 127-220.
- HORÁČKOVÁ, Svatava: *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. In: Sborník archivních prací, XXXIII, 1983, s. 390-442.
- HORÁKOVÁ, Svatava: *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. In: Sborník archivních prací, XXXIII, 1983, s. 390-442

- HRADECKÝ, Emil: *Tereziánský katastr. Rozbor fondu*. In: Sborník archivních prací, VI, 1956, s. 105-135.
- JÄGER, A.: *Dorfchronik. Geschichte der Ortschaften Maffersdorf, Proschwitz und Neuwald, nebst einer übersichtlichen Geschichte der betreffenden Herrschaften und vielen Nachrichten aus der Umgegend*. Reichenberg 1865.
- JANÁČEK, Josef: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961.
- KAHUDA, Jan: *Panovnické konfirmace privilegií českých klášterů v 18. století*. In: *Paginae historiae*, 9, 2001, s. 30-70.
- KALOUSEK, Josef: *České státní právo*. Praha 1892 (2. vyd.).
- KAŠPAR, Jaroslav: *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica – Monographia VIII. Praha 1965.
- KINSKÝ, Karel: *Dějiny a popis chrámu Narození Panny Marie v Turnově*. Turnov 1948.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *O počátcích města Turnova*. In: *Praehistorica*, VIII. Varia Archaeologica, 2. Praha 1981, s. 289-293.
- KLÍMA, Arnošt: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955.
- KOČÍ, Josef: *Boje venkovského lidu v období temna. Povstání nevolníků v XVII. a XVIII. století*. Praha 1953.
- KOČÍ, Josef: *Patent o zrušení nevolnictví v českých zemích*. In: *Československý časopis historický*, XVII, 1969, s. 69-108.
- KROFTA, Kamil: *Dějiny selského stavu*. Praha 1949 (2. vyd.).
- KUTNAR, František: *Rok 1775 na hruboskalském panství*. In: *Príspevky k dějinám třídních bojů v Čechách I. Nevolnické povstání r. 1775*. Acta Universitatis Carolinae, 1955, 6, *Historica*, s. 87-100.
- KUTNAR, František: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovým dějinám*. Praha 1948.
- LEDVINKA, Václav: *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*. In: Jaroslav Pánek (ed.): *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 96-120.
- MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, 3. *Města*. Praha 1998.
- MARTÍNEK, Zdeněk: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska, III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756*. Praha 2000.
- MAUR, Eduard: *Historické vědomí v poddanských hnutích 16. – 18. století*. In: Ladislav Soukup (ed.): *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*. Praha 1995, s. 206-215.
- MAUR, Eduard: *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*. In: Karel Malý (ed.): *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 19-25.
- MAUR, Eduard: *Petice poddaného lidu*. In: Sborník referátů ze 4. severočeského symposia. *Povstání poddaného lidu v r. 1680*. Česká Lípa 1981, s. 249-263.

- MAUR, Eduard: *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru. (Edice statistických dat)*. In: Historická demografie, 19, 1995, s. 169-204.
- MAUR, Eduard: *Z bojů podbrdských městeček o vymanění z nevolnické závislosti*. In: Minulosti Západočeského kraje, V, 1967, s. 133-142.
- MÍKA, Alois: *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*. In: Pražský sborník historický, XI, 1979, s. 104-138.
- MIKULEC, Jiří: *Města a vesniční poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav Pánek (ed.): Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Práce Historického ústavu ČAV. Řada C – Miscellanea, 5. Praha 1991, s. 139-151.
- MIKULEC, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Práce Historického ústavu ČAV. Řada A – Monographia, 8. Praha 1993.
- NOVOTNÝ, Antonín: *Praha „Temna“. 1719–1729*. Praha 1946.
- NOVOTNÝ, Robert R.: *K dataci druhé nejstarší turnovské listiny*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 11, 1998, s. 197-298.
- PALACKÝ, František: *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*. In: Jaroslav Charvát (ed.): Dílo Františka Palackého, I. Praha 1941
- PÁNEK, Jaroslav: *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav Pánek (ed.): Česká města v 16. – 18. století. Praha 1991, s. 15-39
- PEKAŘ, Josef: *České katastry 1654-1789*. Praha 1915.
- PETRÁŇ, Josef: *K typologii lidových hnutí ve střední Evropě koncem feudalismu (Možnosti a způsoby)*. In: Třídní boje v období pozdního feudalismu (16.–18. století). Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica, 1974, 1. Studia Historica, XI. Příspěvky k dějinám třídních bojů, VI. Praha 1974, s. 21-33.
- PRÁŠEK, Justin V.: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*. Turnov 1879.
- RIEGER, Bohuslav: *Zřízení krajské v Čechách, I. Historický vývoj do r. 1740*. Praha 1889.
- ROUBÍK, František: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749*. In: Sborník archivních prací, XVII, 1967, s. 539-603.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl VI. Podbrdsko*. Praha 1934 (2. vyd.).
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl X. Boleslavsko*. Praha 1895.
- SCHULZE, Winfried (ed.): *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 1982.
- STARÝ, Marek: *Frýdlantské vévodství a jeho státoprávní postavení v rámci České koruny*. In: Karel Malý – Ladislav Soukup (edd.): Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918. Praha 2006, s. 135-157.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, kniha 3., díl II. Praha 1894.

- ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v XVI. – XVIII. stol.* In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, X, 1902, s. 83-92, 116-142.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Jeníkové Zásadští z Gernsdorfu*. In: Hlasy pojizerské, roč. 18, č. 13 (13. 7. 1902), č. 14 (27. 7. 1902), s. 3-4, č. 15 (10. 8. 1902), s. 2-3; Listy pojizerské, roč. XVII [XVIII], č. 18 (20. 7. 1902), s. 3-4, č. 19 (3. 8. 1902), s. 3-4.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Konšelé turnovští v l. 1620-1778*. In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907-1920. Turnov 1921, s. 1-89.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Malíři turnovští*. In: Památky archaeologické a místopisné, XXI (1904–1905), 1906, sl. 69-76.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Městský archiv Turnovský*. In: Pojizerské listy, roč. XLVI, č. 41 (9. října 1931), s. 1-2.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl I. Od založení města do r. 1620*. Turnov 1903.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl III. Místopis*. Turnov 1904.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Zpívání na radnici turnovské o Božím Hodu Velikonočním*. In: Listy pojizerské, roč. VIII, č. 7 (1. 4. 1894), s. 3-4.
- URFUS, Valentin: *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*. In: SAP, 19, 1969, s. 386-456.
- URFUS, Valentin: *Právní postavení poddanských ochranných měst v 18. století*. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 5-10.
- VÁLKA, Josef: *„Zrušení nevolnictví“ roku 1781 (Termín a skutečnost „nevolnictví“ v dějinách a historiografii)*. In: Jižní Morava, roč. 17, sv. 20, 1981, s. 110-121.
- VÁLKA, Josef: *K typologii „druhého nevolnictví“*. In: Historické štúdie, XVII, 1972, s. 179-189.
- WASKA, Karel: *Majetková a společenská struktura rady poddanského městečka Úterý v 18. století*. In: Západočeský historický sborník, 2, 1996, s. 65-92.

Seznam zkratk

AMP	Archiv hlavního města Prahy
AMT	archivní fond Archiv města Turnov
APB	Archivum Paradisi Bohemici aetatis novae et recentioris
AS	archivní fond Apelační soud
BR	archivní fond Berní rula
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CIM	Codex iuris municipalis regni Bohemiae
ČČH	Český časopis historický
ČDK	archivní fond Česká dvorská kancelář
ČG	archivní fond České gubernium
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze
DZV	archivní fond Desky zemské větší
exped.	expeditum
fol.	folio
HD	Historická demografie
inv. č.	inventární číslo
k.	karton
KK	archivní sbírka Komorní knihy
kn	kniha
MČR Turnov	Muzeum Českého ráje v Turnově
NA	Národní archiv v Praze
OZZ	Obnovené zřízení zemské
PHS	Právněhistorické studie
praes.	praesentatum
Prameny 1680	Eliška Čáňová a kol. (edd.): <i>Prameny k nevolnickému povstání v roce 1680</i> . Praha 1986.
Prášek	Justin V. Prášek: <i>Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště</i> . Turnov 1879.
RAV	archivní fond Rodinný archiv Valdštejnů
rkp.	rukopis
SAP	Sborník archivních prací
SČM	archivní fond Staré české místodržitelství
sign.	signatura
sl.	sloupec
SM	archivní fond Stará manipulace
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
Šimák: Konšelé	J. V. Šimák: <i>Konšelé turnovští od r. 1620</i> . In: <i>Osmá zpráva musea Turnovského za l. 1907-1920</i> . Turnov 1921, s. 1-89.

- Šimák: Místopis..... J. V. Šimák: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl III. Místopis*. Turnov 1904.
- Šimák: Privilegia J. V. Šimák: *Privilegia města Turnova*. In: Třetí zpráva musea Turnovského za léta 1893 – 1896. Turnov 1897, s. 1-64.
- Šimák: Příběhy J. V. Šimák: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl I. Od založení města do r. 1620*. Turnov 1903.
- Šimák: Příběhy I/3..... J. V. Šimák: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl I., 3. kniha. Turnov protireformační*. (Muzeum Českého ráje v Turnově, fond Šimák, inv. č. 353, strojopis)
- Tazler..... paměti France Tazlera (Muzeum Českého ráje v Turnově, rukopis sign. R-132)
- TK archivní fond Tereziánský katastr
- ÚSV..... archivní fond Ústřední správa valdštejnských velkostatků
- Vejrych..... paměti Kristiána Vejrycha (SOkA Semily, Sběrka rukopisů, č. 115)
- VL archivní fond Valdštejniana
- ZČRP..... Z Českého ráje a Podkrkonoší

Résumé

Poměr mezi poddanými a vrchnostmi lze dobře sledovat v období vzájemných konfliktů. Tehdy musela být artikulována sporná témata a konfliktní oblasti, otevřený spor také zanechal výraznější stopu v písemných pramenech. K poddansko-vrchnostenským sporům ve vesnickém prostředí existuje již rozsáhlá odborná literatura. Značná pozornost se soustředila na výzkum nevolnických povstání v 17. a 18. století. Naproti tomu problematice vztahu poddanských měst s jejich vrchnostmi v pobělohorském období bylo u nás věnováno dosud jen málo pozornosti. Překážku tvoří především individualizované poměry v jednotlivých městech, komplikovanější sociální struktura městských obcí ve srovnání s venkovem a v neposlední řadě množství pramenů, dosud jen nedostatečně zpracovaných.

V předkládané práci je vyličen otevřený spor mezi městem Turnovem a jeho vrchností, hrabětem z Valdštejna, který probíhal mezi lety 1708–1714 a silně dozníval ještě několik let poté. V úvodu je stručně shrnuta dosavadní literatura k tématu. V samostatné kapitole je pak načrtnut sociálně ekonomický profil města Turnova ve sledovaném období. Dále je podán přehled privilegií, jež město do té doby obdrželo. Z dostupných pramenů je rekonstruován průběh sporu. Samostatně jsou rozebrána dílčí témata, např. osudy originálů privilegií, vztah měšťanů k vesnickému okolí, postavení žen, úloha úřadů. Zvláštní pozornost je věnována dobové terminologii v oblasti poddanských vztahů spolu s doklady ze zkoumaných pramenů.

V prvních letech 18. století vyvrcholilo napětí, jež se mezi městem a vrchností hromadilo v předcházejících desetiletích. Vrchnost odmítala měšťanům propůjčovat právo na vaření piva, naopak Turnovští nechtěli přijmout návrh nových městských privilegií a požadovali nahradit přeplatek na kontribuci, který odvedli do panské pokladny. Jejich stížnost shledali místodržící jako neodůvodněnou, císař zamítl jejich žádost o potvrzení starých městských privilegií a nařídil, aby se ke své vrchnosti chovali jako „Leibeigene“. Měšťané se však odmítali podvolit a odevzdat stará privilegia. Ani dlouhodobé věznění a vyšetřování některých z nich nevedlo k cíli. Teprve když část obyvatel včetně většiny konšelů přestala vzdor ostatních vůči vrchnosti podporovat, podařilo se téměř všechny měšťany donutit ke slibu člověčenství. Vrchnost tehdy městu udělila nové privilegium a měšťany z člověčenství osvobodila. Domnělí vůdci „povstání“ však byli apelačním soudem odsouzeni k nuceným pracím a k vězení. Vzhledem k trvajícimu odporu některých měšťanů císař vynesené rozsudky potvrdil, přitom ale všechny turnovské obyvatele znovu prohlásil za člověčenstvím poddané a zrušil veškerá městská privilegia. Odsouzení

zůstávali ještě několik dalších let ve vězení, opakovaně byli vyslýcháni ohledně starých privilegií. Městská rada svalovala všechnu vinu na odsouzené a marně žádala o propuštění z člověčenství. Poslední z vězňů byl propuštěn v roce 1721, turnovští měšťané byli zbaveni člověčenství až roku 1775.

Studium tohoto sporu ukazuje, že měšťané založili obhajobu starých privilegií na nepřesných domněnkách. Zároveň je zpochybněno tradované tvrzení o velké míře svobod, jichž město před Bílou horou požívalo. Nelze ovšem popřít, že vrchnosti během 17. a 18. století vyvíjely na poddané město neustálý tlak a po částech omezovaly jeho práva.

Jako příloha je připojena edice nového privilegia, jež Turnovu udělil 15. května 1714 František Josef z Valdštejna. Ačkoliv jde v rámci tehdejších událostí o velmi důležitý dokument, novodobá literatura o jeho existenci nevěděla, a průběh turnovského sporu byl proto vykládán poněkud zkresleně.

Summary

The relationships between subjects and authorities are well observable in times of their mutual conflict. That was when controversial and conflicting topics had to be defined; moreover, an open dispute left a more evident trace in the written sources. An extensive body of literature already exists on disputes between subjects and authorities in rural contexts. Considerable focus has been on the serf rebellions in the 17th and 18th centuries. To the contrary, little research has been done into the topic of the relationships between tributary towns and their authorities in the Post-Bílá Hora period. The fundamental obstruction has been the individual conditions in the respective towns, the more complex social structures of towns compared to the countryside, and last but not least, the amount of sources that remain yet to be worked on.

The present thesis describes the open dispute between the town of Turnov and its governing authority, Count of Waldstein, which took place between 1708 and 1714, with strong repercussions years later. The introduction summarises the existing literature on the topic. A separate chapter then outlines the socio-economic profile of Turnov of the time. Following is an overview of the privileges that the town had received by then. The course of the dispute is reconstructed from available sources. Sub-topics are dealt with separately, such as the stories of the original privileges, the relation between the townsmen and their rural surroundings, the women's status, and the role of official authorities. Special care is given to the period terminology in the sphere of subjection, along with evidence from the sources surveyed.

Tension that had been accumulating between the town and the landlord for decades climaxed in the early 1700's. The authorities refused to endow the townsmen with the right to brew their beer; contrariwise, the Turnov men refused to approve the proposed new set of municipal privileges and demanded a reimbursement for the overpayment on the contribution fees that they had paid to the aristocrats' treasury. Their complaint was found illegitimate by the governors, and the emperor rejected their plea for confirmation of the old municipal privileges and ruled that they act as "Leibeigene" towards their authorities. However, the townsfolk refused to submit and to surrender their old privileges. Even long-term imprisonment and interrogation of some of them yielded no results. It was only when part of the inhabitants, including the majority of the town councillors, ceased their support to the others' defiance of the authorities that nearly all the townsmen were forced to pledge serfdom. The authorities then granted a new privilege to the town, freeing the townsmen from the serfdom. However, the alleged leaders of the "rebellion" were sentenced to hard

labour and prison by the Prague Appellate Court. Given the continuing defiance among some of the townsmen, the emperor affirmed the sentences, declared all inhabitants of Turnov serfs again, and cancelled all the municipal privileges. The convicts remained in prison for several more years, interrogated repeatedly in connection with the old charters. The town council blamed everything on the convicts and pleaded in vain to be released from the serfdom. The last of the prisoners was released in 1721; the serfdom was only lifted from the inhabitants of Turnov in 1775.

Enquiry into the dispute suggests that the townsmen had grounded their defence of the old privileges in inaccurate assumptions. At the same time, it casts doubt on the accepted contention that the town had enjoyed a great degree of freedom prior to the Battle of Bílá Hora. However, it cannot be refuted that the authorities exerted a constant pressure on the tributary town during the 17th and 18th centuries and restricted its privileges piece by piece.

An annex contains the edition of a new privilege, granted to Turnov by Franz Joseph of Waldstein on 15 May 1714. A document of great importance in the course of events of the time, modern literature has not been aware of its existence, thus providing a slightly distorted picture of the Turnov Dispute.